

FRANCIS FUKUYAMA

DOCTOR HONORIS CAUSA
UNIVERSITATIS STUDIORUM
MICKIEWICZIANAE
POSNANIENSIS

FRANCIS FUKUYAMA

FRANCIS FUKUYAMA

Q.F.F.

F.Q.S.

SUMMIS AUSPICIIS SERENISSIMAE REI PUBLICAE POLONORUM
NOS
UNIVERSITATIS STUDIORUM MICKIEWICZIANAE POSNANIENSIS
RECTRIX MAGNIFICA
ET
FACULTATIS LITTERARUM POLITICARUM ET DIURNARIARUM DECANUS
ET
PROMOTOR RITE CONSTITUTUS
COMMUNI OMNIUM UNIVERSITATIS ORDINUM CONSENSU
IN
VIRUM CLARISSIMUM AC DOCTISSIMUM

FRANCISCUM FUKUYAMA

UNIVERSITATIS STANFORDIENSIS IN CIVITATIBUS FOEDERATIS AMERICAЕ PROFESSOREM
NOVAE FINIS HISTORIAE DOCTRINAE QUA MENS POLITICA
RADICITUS EST MUTATA CONDITOREM
EGREGIORUM DE REBUS POLITICIS MODERNI TEMPORIS OPERUM
QUAE IN PERMULTAS LINGUAS SUNT TRANSLATA AUCTOREM
EMINENTISSIMUM INVESTIGATOREM QUI DE SYSTEMATUM POLITICORUM
ET SOCIALIUM EVOLUTIONE INTELLEGENDA OPTIME EST MERITUS
DEMOCRATIAE LIBERALIS ATQUE PACIS TOTO ORBE TERRARUM CONSERVANDAE
ADVOCATUM CERTISSIMUM
STUDIORUM AD HODIERNI MUNDI PROBLEMATATA RESOLVENDA ATTINENTIUM
PROMOTOREM INDEFESUM QUI NOSTRA CUM ALMA MATRE POSNANIENSI COOPERAVIT
PRAECEPTOREM QUI DISPUTATIONES INTER GENTES DE FUTURO DEMOCRATIAE STATU
NEC NON DE VERA DEMOCRATIAE NATURA INSPIRABAT
VIRUM DOCTUM VARIIS IDEIS ATQUE CULTURIS APERTUM OMNIBUSQUE HOMINIBUS BENEVOLENTEM
QUI DIALOGORUM DE HUMANI GENERIS FORTUNA PARTICEPS EST INFATIGABILIS

DOCTORIS HONORIS CAUSA

NOMEN ET HONORES IURA ET PRIVILEGIA CONTULIMUS IN EIUSQUE REI
FIDEM HASCE LITTERAS UNIVERSITATIS STUDIORUM
MICKIEWICZIANAE POSNANIENSIS SIGILLO SANCIENTAS CURAVIMUS
DATUM POSNANIAE DIE XVI MENSIS MAII ANNO MMXXV

SIMON OSSOWSKI
H.T. DECANUS

BOŻUMILA KANIEWSKA
H.T. RECTRIX

RADOSLAUS FIEDLER
PROMOTOR

UNIwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
SERIA DOKTORZY HONORIS CAUSA NR 72

FRANCIS FUKUYAMA

DOCTOR HONORIS CAUSA
UNIVERSITATIS STUDIORUM
MICKIEWICZIANAE POSNANIENSIS

(16 V 2025)

POZNAŃ 2025

Publikacja przygotowana na uroczystość nadania
tytułu doktora honoris causa
Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Profesorowi Francisowi Fukuyamie

© Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu,
Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2025

Open Access book, distributed under the terms of the CC licence
(BY-NC-ND, <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

Przekład tekstu na język łaciński
prof. dr hab. Ignacy Lewandowski

Przekład tekstu na język angielski
Michał Biela

Wydanie sfinansowane przez
Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa
Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Projekt okładki
Ewa Wąsowska

Redaktor
Olga Bronikowska

Łamanie komputerowe
Marcin Tyma

ISBN 978-83-232-4445-5 (Print)
ISBN 978-83-232-4446-2 (PDF)
ISSN 0860-2522

WYDAWNICTWO NAUKOWE UNIwersYTETU IM. ADAMA MICKIEWICZA W POZNANIU
61-701 POZNAŃ, UL. A. FREDRY 10
www.press.amu.edu.pl

Sekretariat: tel. 61 829 46 46, faks 61 829 46 47, e-mail: wydnauk@amu.edu.pl
Dział Promocji i Sprzedaży: tel. 61 829 46 40, e-mail: press@amu.edu.pl

Wydanie I. Ark. wyd. 5,25. Ark. druk. 8,875 + wklejka

PROGRAM UROCZYSTOŚCI

**Sala Lubrańskiego
Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
16 maja 2025 roku, godz. 11:00**

1. Otwarcie uroczystości przez Rektora
prof. dr hab. Bogumiłę Kaniewską
2. Wystąpienie Dziekana
Wydziału Nauk Politycznych i Dziennikarstwa
prof. UAM dr hab. Szymona Ossowskiego
3. Wygłoszenie laudacji przez Promotora
prof. dr. hab. Radosława Fiedlera
4. Wręczenie dyplomu Doktora Honoris Causa
5. Wystąpienie Doktora Honoris Causa
Profesora Francisa Fukuyamy
6. Zakończenie uroczystości przez Rektora
prof. dr hab. Bogumiłę Kaniewską

Uroczystość uświetni
Chór Kameralny Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
pod dyrekcją prof. Krzysztofa Szydzisza

EVENT PROGRAMME

Lubrański Hall
Adam Mickiewicz University, Poznań
16 May 2025, 11.00 a.m.

1. Opening of the ceremony by the Rector,
Prof. Dr Bogumiła Kaniewska
2. Address by the Dean of the Faculty of Political Science
and Journalism, Prof. Dr Szymon Ossowski
3. Laudatory speech by the Honorary Promoter,
Prof. Dr Radosław Fiedler
4. Presentation of the Honorary Doctorate Diploma
5. Speech by the Honorary Doctor, Prof. Francis Fukuyama
6. Closing of the Ceremony by the Rector, Prof. Dr Bogumiła
Kaniewska

The ceremony will include a performance
by the Adam Mickiewicz University Chamber Choir, conducted
by Prof. Krzysztof Szydzisz.

PROGRAMMA SOLLEMNITATIS

**quae in Aula Lubrasciana
Universitatis Studiorum Mickiewiczianae Posnaniensis
die XVI mensis Maii anno MMXXV hora XI celebrata est**

1. Inauguratio sollemnitatis a prof. dr. hab. Bogumila Kaniewska
Universitatis Rectrice facta.
2. Oratio a prof. USM dr. hab. Simone Ossowski, Facultatis
Litterarum Politicarum atque Diurnariarum Decano dicta.
3. Laudatio a prof. dr. hab. Radoslao Fiedler, Promotore dicta.
4. Praesentatio Diplomatis Doctoris Honoris Causa.
5. Lectio a prof. Francisco Fukuyama, Doctore Honoris Causa habita
6. Finis sollemnitatis a prof. dr. hab. Bogumila Kaniewska
Universitatis Rectrice facta.

Sollemnitatis tempore cantavit Universitatis Studiorum
Mickiewiczianae Posnaniensis Chorus Cameralis, cuius
prof. Christophorus Szydzisz moderator est.

PARS POLONA

Uchwała nr 53/2024/2025 Senatu Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu z dnia 31 marca 2025 r. w sprawie nadania tytułu doktora honoris causa Profesorowi Francisowi Fukuyamie

Na podstawie art. 28 ust. 1 pkt 9 ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym z dnia 20 lipca 2018 roku /Dz.U. z 2022 r. poz. 574, z późn. zm./ i § 15 ust. 7 Statutu UAM Senat Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu uchwala, co następuje:

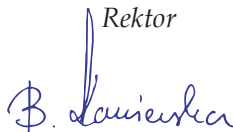
§ 1

Senat Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, po zapoznaniu się z przedłożonymi recenzjami: prof. dr. hab. Andrzeja Gałganka z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, prof. dr. hab. Andrzeja Mani z Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz prof. dr. hab. Arkadiusza Żukowskiego z Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, postanawia nadać tytuł doktora honoris causa Profesorowi Francisowi Fukuyamie, autorytetowi naukowemu w zakresie politologii, w tym stosunków międzynarodowych, jednemu z najwybitniejszych badaczy społecznych na świecie, „prawdziwie multidyscyplinarnemu uczonemu z ogromną wiedzą na temat historii i współczesności świata” oraz „przenikliwemu badaczowi uczestniczącemu w nauce światowej na najwyższym poziomie”.

§ 2

Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

Rektor

Prof. dr hab. Bogumiła Kaniewska

ORATIO INAUGURALIS A RECTORE HABITA

*Dostojny Doktorze Honorowy,
Wysoki Senacie,
Szanowni Państwo!*

Poprzez nadanie tytułu doktora honoris causa uczelnia wyższa wyraża najgłębsze uznanie dla osoby, której dorobek naukowy, niezależność myślenia i niezłomne zaangażowanie w obronę uniwersalnych wartości stanowią inspirację.

Senat Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu 31 marca 2025 roku postanowił uhonorować tą najwyższą godnością akademicką Profesora Francisa Fukuyamę, jednego z najbardziej wpływowych współczesnych intelektualistów, politologa, filozofa, pisarza. Jego myśl od dziesięcioleci kształtuje globalną debatę na temat cywilizacyjnych wyzwań.

Wspólnota poznańskiej Almae Matris z wielką radością, dumą i satysfakcją, w uznaniu wybitnych zasług dla rozwoju nauk społecznych i politycznych, za działalność, która przekracza granice dyscyplin i krajów, buduje mosty porozumienia i otwiera przestrzeń dialogu, 16 maja 2025 roku włącza Profesora Francisa Fukuyamę w poczet swoich Dostojnych Doktorów Honoris Causa.

Niech to wyróżnienie będzie symbolicznym wyrazem podziękowania za nieoceniony wkład w rozwój myśli politycznej, za

odwagę stawiania ważnych, częstokroć niewygodnych pytań, za
wnikliwe analizy i nieustanne poszukiwanie odpowiedzi na funda-
mentalne pytania o przyszłość oraz za ustawiczne przypominanie,
że walka o wolność, godność i demokrację nigdy się nie kończy.

Prof. dr hab. Bogumiła Kaniewska

Rektor

Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ORATIO A DECANO HABITA

*Magnificencjo,
Wysoki Senacie,
Dostojny Doktorze Honorowy,
Szanowni Państwo!*

Jako dziekan Wydziału Nauk Politycznych i Dziennikarstwa mam wielki zaszczyt powitać wśród nas Pana Profesora Francisa Fukuyamę, znakomitego naukowca, wybitnego intelektualistę, jednego z najbardziej cenionych i poważanych ekspertów z zakresu nauk politycznych na świecie.

Do dziś pamiętam, jak będąc studentem politologii w Instytucie Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, czytałem, a właściwie chłonałem najbardziej znaną publikację Pana Profesora *Koniec historii i ostatni człowiek*. Praca ta, po przeszło trzydziestu latach od pierwszego wydania, stanowi nadal punkt odniesienia każdej poważnej dyskusji na temat stanu i przyszłości demokracji. Nie mogłem wtedy nawet marzyć, że dostąpię zaszczytu osobistego poznania jej Autora, a tym bardziej, że spotka mnie honor przedstawienia osoby Pana Profesora podczas tak podniosłej i ważnej uroczystości, jaką jest nadanie tytułu doktora honoris causa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Jestem dumny, że to właśnie Rada Naukowa dyscyplin: nauki o polityce i administracji oraz nauki o komunikacji społecznej i mediach podjęła 13 stycznia 2025 roku uchwałę w sprawie zatwier-

dzenia wniosku szesnastorga profesorów tytularnych z naszego wydziału o nadanie godności doktora honoris causa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu Profesorowi Francisowi Fukuyamie. W uzasadnieniu napisaliśmy, że publikacje Pana Profesora wyznaczyły nowe kierunki w debacie nad przyszłością demokracji liberalnej i relacji międzynarodowych. Podkreślając Pana interdyscyplinarne podejście, łączące politologię, historię, socjologię oraz ekonomię, jednoznacznie wskazaliśmy, że jest Pan nie tylko jednym z najczęściej cytowanych, ale przede wszystkim najbardziej wpływowych intelektualistów XXI wieku. Pan Profesor od lat inspiruje badaczy, studentów i decydentów politycznych do refleksji nad kluczowymi wyzwaniami globalnego ładu, takimi jak budowa instytucji politycznych, zaufanie społeczne czy zagrożenia dla demokracji. Pańskie prace odzwierciedlają fundamentalne wartości akademickie: dążenie do prawdy, otwartość na dialog oraz zaangażowanie w rozwiązywanie współczesnych problemów. Jest Pan wzorem uczonego, który potrafi łączyć wysoką jakość badań z głębokim zaangażowaniem społecznym.

Pozostawię Szanownemu Promotorowi, prof. Radosławowi Fiedlerowi, przyjemność przedstawienia dokonań naukowych i niekwestionowanych zasług Profesora Francis Fukuyamy dla rozwoju współczesnych nauk politycznych. Sam pozwolę sobie natomiast podkreślić niezwykle zaangażowanie społeczne Pana Profesora, wykraczające często daleko poza ramy akademickie. Od lat aktywnie uczestniczy Pan w debatach publicznych, prezentując przemyślane i głęboko uzasadnione analizy aktualnych wyzwań, przed którymi stoi współczesny świat. Chciałbym podziękować Panu Profesorowi za jego głębokie zaangażowanie w promowanie wartości stanowiących fundament współczesnych demokratycznych społeczeństw, takich jak wolność, równość i szacunek dla godności człowieka. Pańskie publikacje naukowe i popularnonaukowe są świadectwem nieustannego poszukiwania prawdy, co czyni Pana wzorem dla społeczności akademickiej i intelektualnej na całym świecie. Pańskie badania mają również istotne znaczenie praktyczne. Zawierają celne wskazówki dla decydentów politycz-

nych, podejmujących decyzje w wymiarze nie tylko krajowym, ale i międzynarodowym.

Zabierając regularnie głos w światowej dyskusji na temat wyzwań, przed którymi stoją współczesne społeczeństwa w obliczu wzrostu populizmu, kryzysów migracyjnych, zmian klimatycznych, rosnących nierówności i konfliktów geopolitycznych, inspirowa Pan kolejne pokolenia naukowców, polityków, dziennikarzy i liderów ruchów społecznych. Z naszej polskiej perspektywy niezwykle ważne jest, że Pan Profesor od lat interesuje się również sytuacją społeczno-polityczną Europy Środkowej i Wschodniej, w tym Polski. Pana refleksje dotyczące transformacji systemowej państw postkomunistycznych mają kluczowe znaczenie dla zrozumienia wyzwań stojących przed demokracją w tej części świata.

Pan Profesor dawał temu wyraz w licznych wywiadach udzielanych w polskich mediach, komentując i objaśniając nam aktualne problemy polityczne, społeczne i ekonomiczne, a w szczególności relacje międzypaństwowe. Gdy czytamy Pańskie słowa odnoszące się do świata roku 2025, że: „naprawdę wchodzimy w niebezpieczny okres. Do łask wraca polityka w starym, XIX-wiecznym stylu koncertu mocarstw. W tym momencie nie powiem już, że coś jest niemożliwe. Wiele rzeczy, które wcześniej uważałem za niemożliwe, się wydarzyło”¹, zdajemy sobie lepiej sprawę z zagrożeń, jakie niesie współczesny świat. Gdy w innym miejscu mówi Pan, że „to zmierza w kierunku świata XIX wieku, w którym wielkie mocarstwa utrzymują własną strefę wpływów (...) A problem z XIX wiekiem polega na tym, że nie był pokojowy. Te wielkie mocarstwa rozszerzały swoje wpływy i zasięgi, aż zderzyły się ze sobą, a potem wdały się w wojny. I nie sądzę, żebyśmy chcieli żyć w takim świecie. Jest wiele

¹ Wszystkie cytaty pochodzą z artykułów: M. Terlik, *Francis Fukuyama dla Onetu: powraca koncert mocarstw. Polacy, szykujcie się*, 20.01.2025, <https://wiadomosci.onet.pl/tylko-w-onecie/francis-fukuyama-dla-onetu-wchodzimy-wlasnie-w-nowy-niebezpieczny-okres-historii/xksem8t>; K. Kowalczyk, *Francis Fukuyama: Europa musi zacząć działać jak jedno państwo, a nie tylko szeroki sojusz krajów*, „Rzeczpospolita”, 7.04.2025, <https://www.rp.pl/gospodarka/art42019231-francis-fukuyama-europa-musi-zaczac-dzialac-jak-jedno-panstwo-a-nie-tylko-szeroki-sojusz-krajow>.

innych złych konsekwencji, które prawdopodobnie nadejdą”, kreśli Pan Profesor dramatyczne perspektywy, przed którymi stoi dzisiaj demokracja liberalna.

Trudno przecenić Pana krytyczną refleksję, że „jedną z największych porażek liberałów jest brak zrozumienia dla narodowej tożsamości. Nie rozumieją, że jeśli przyjmuje się ludzi z zewnątrz, to muszą oni tę tożsamość zaakceptować. W liberalnym społeczeństwie tożsamość jest oparta na wartościach takich jak tolerancja, równe prawa kobiet czy praworządność. Jeśli ktoś tego nie akceptuje, liberalne społeczeństwo może powiedzieć: «nie chcemy, żebyś tu mieszkał». To nie jest naruszenie żadnych norm i wartości. Ujmę to w inny sposób. Jeśli uważasz, że prawa człowieka są uniwersalne i narodowość nie ma znaczenia, to znaczy, że każde państwo może interweniować gdziekolwiek na świecie, by bronić jakiegokolwiek osoby. Że możemy narzucać prawa człowieka poza naszym terytorium”.

Wreszcie, nie sposób nie zgodzić się z Panem Profesorem, kiedy stwierdza Pan, że „największą zmianą, jaka zaszła w ciągu ostatnich dwóch dekad, jest rozwój Europy Wschodniej. Polska, państwa bałtyckie, Czechy, te kraje są o wiele bardziej zmobilizowane, o wiele bardziej świadome rosyjskiego zagrożenia, o wiele bardziej chętne do działania. Polsce wiedzie się wyjątkowo dobrze. To duży kraj. I dlatego myślę, że istnieje również oś Wschód – Zachód, która mogłaby zostać utworzona, aby uzupełnić niemiecko-francuskie partnerstwo, które było tak naprawdę fundamentem UE. Europa Wschodnia odegra o wiele ważniejszą rolę”. Ta wnikliwa diagnoza każe nam na nowo przemyśleć dotychczasowe paradygmaty relacji między systemami politycznymi współczesnego świata.

Jakże trafnie brzmią Pana słowa, że „demokracja stała się zwyczajnym narzędziem polityki zagranicznej, nie czymś, co wyrasta od ludzi, którzy chcą żyć w wolnym społeczeństwie. Ta pycha wpędziła Amerykę w wielkie kłopoty i teraz podsyca w niej izolacjonizm. Ludzie mówią: «nie chcemy mówić innym, jak żyć». Swoją drogą to też po prostu nierealistyczne. USA były dominującym mocarstwem przez dwadzieścia lat, od 1989 do 2008 roku. Później nie były już tak potężne. Dlatego też te groźby ze strony Trumpa są śmieszne. Po pro-

stu nie mamy siły, by kształtować świat według naszych interesów, tak jak robiliśmy to dwadzieścia czy trzydzieści lat temu. I dobrze”.

Wielu niezwykle ważnych konstatacji Pana Profesora nie sposób przytoczyć podczas naszej dzisiejszej uroczystości. Nie czas na to i nie miejsce. Spotkaliśmy się tu, żeby świętować nadanie godności doktora honoris causa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu prof. Francisowi Fukuyamie jako wyraz uznania dla Jego przełomowych osiągnięć i wyjątkowego wkładu w nauki społeczne, w szczególności polityczne, oraz promowanie wartości uniwersyteckich. Na uznanie zasługuje też Jego działalność społeczna, polityczna, ekspercka i obywatelska. Profesor Fukuyama to nie tylko wybitny naukowiec – to wzór świadomego obywatela, zatroskanego o losy demokratycznego *polis* w wymiarze globalnym.

Szanowny Panie Profesorze, Doktorze Honorowy, w imieniu wspólnoty akademickiej Wydziału Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, a także swoim własnym, pragnę serdecznie pogratulować Panu dostąpienia najwyższej godności akademickiej doktora honorowego. Jest ona potwierdzeniem Pańskich imponujących osiągnięć i wyjątkowego wkładu w rozwój nauk o polityce oraz szerzenia wartości demokratycznych na całym świecie.

*Prof. UAM dr hab. Szymon Ossowski
Dziekan Wydziału Nauk Politycznych i Dziennikarstwa
Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza z Poznaniu*

LAUDATIO A PROMOTORE DICTA

*Jej Magnificencjo Pani Rektor,
Szanowny Doktorze Honorowy,
Drodzy Państwo!*

Zaszczytem jest dla mnie rola promotora Profesora Francisa Fukuyamy – wybitnego amerykańskiego politologa i filozofa politycznego, którego prace od dekad kształtują globalną debatę nad ewolucją systemów politycznych i społecznych, wyróżniając się śmiałymi tezami oraz wyjątkową zdolnością do splatania szerokiej perspektywy historycznej z wnikliwą analizą współczesnych wyzwań. Twórczość tego myśliciela zrewolucjonizowała podejście do polityki, a przełomowym momentem stało się sformułowanie koncepcji „końca historii”, trwale zapisanej w dziejach intelektualnych. Książka *Koniec historii i ostatni człowiek*, wydana w 1992 roku, nie tylko wzbogaciła kanon naukowy, ale i przeniknęła do powszechnej świadomości, stając się symbolem przełomu XX i XXI wieku. Ten niezwykle sukces, który przyniósł Autorowi ogólnoświatową rozpoznawalność, zapoczątkował trwającą po dziś dzień dyskusję o istocie liberalnej demokracji. Teza, czerpiąca inspirację z Hegla, że upadek komunizmu może oznaczać kres wielkich ideologicznych konfliktów, wywołała zarówno entuzjazm, jak i krytykę, ustanawiając punkt odniesienia dla myślicieli, polityków i opinii publicznej. Obecnie ten dawny optymizm zdaje się odległy – liberalna demokracja, postrzegana niegdyś jako zwińczenie ludzkich

dążeń, zмага się z odwrotem, zagrożona populizmem, polaryzacją i tendencjami autorytarnymi, także w Stanach Zjednoczonych, gdzie może wkrótce stać się jedynie echem minionej świetności. Świadom tych przemian, Profesor Fukuyama nie traci nadziei; w późniejszych pracach podkreśla, że historia, choć naznaczona powrotem demonów przeszłości – nacjonalizmem, nietolerancją i chaosem – nie musi kończyć się upadkiem. Po okresie turbulencji możliwe staje się ponowne podjęcie wysiłków na rzecz odbudowy liberalnej demokracji, jedyne- go ustroju zdolnego zapewnić globalny pokój i przewidywalność. Ta ewolucja poglądów – od wizji triumfu po refleksję nad kruchością ideałów – świadczy o intelektualnej uczciwości i zdolności dostosowania się do zmieniającej się rzeczywistości.

Francis Fukuyama przyszedł na świat 27 października 1952 roku w Chicago, a jego droga akademicka rozpoczęła się później od studiów nad klasyką na Cornell University pod kierunkiem Allana Blooma, by osiągnąć punkt kulminacyjny w postaci doktoratu z nauk politycznych na Harvardzie, kształtując interdyscyplinarne podejście badacza. Wykłady na Johns Hopkins University i Stanford University, gdzie obecnie pełni funkcję Olivier Nomellini Senior Fellow w Center on Democracy, Development, and the Rule of Law, umożliwiły mu inspirowanie kolejnych pokoleń uczonych. Jako dyrektor programu Ford Dorsey Master's in International Policy aktywnie przygotowuje przyszłych liderów polityki międzynarodowej. Doświadczenie w Departamencie Stanu USA w latach osiemdziesiątych i na początku lat dziewięćdziesiątych pozwoliło Mu współtworzyć politykę zagraniczną w przełomowym okresie końca zimnej wojny, wzbogacając analizy o praktyczny wymiar. Początkowo związany z neokonserwatyzmem za prezydentury Ronalda Reagana, z czasem dystansował się od tego nurtu, co wyraził w *Ameryce na rozdrożu* (2006), krytykując militarizm administracji George'a W. Busha i wskazując, że siła USA powinna płynąć z inspiracji, a nie narzucania demokracji. W tym kontekście pojawiła się książka *Koniec historii i ostatni człowiek*, przetłumaczona na ponad dwadzieścia języków, która zapoczątkowała światową debatę o przyszłości ustrojów politycznych, sugerując, że liberalna demokracja może stanowić ostateczny etap ewolucji ideologicznej.

Twórczość Francisa Fukuyamy obejmuje szerokie spektrum tematów – od filozofii politycznej po biotechnologię – łącząc teorię z praktyką i ugruntowując Jego miejsce w kanonie myśli politycznej. W książce *Zaufanie. Kapitał społeczny a droga do dobrobytu* (1995) Autor analizuje, jak normy kulturowe i zaufanie społeczne wpływają na rozwój gospodarczy i stabilność demokracji, wskazując na kluczową rolę kapitału społecznego – teza ta pozostaje aktualna w obliczu współczesnych kryzysów instytucjonalnych. Kolejna praca, *Wielki wstrząs* (1999), zgłębia erozję norm społecznych w dobie rewolucji technologicznej i informacyjnej, oferując nadzieję na odbudowę ładu dzięki współpracy i ludzkiej naturze – publikacja ta trafnie przewidziała wyzwania związane z indywidualizmem i zmianami społecznymi. W odpowiedzi na rozwój biotechnologii *Koniec człowieka* (2002) ostrzega przed zagrożeniami płynącymi z niekontrolowanej inżynierii genetycznej i neurobiologii, spletając refleksję etyczną z polityczną – temat ten zyskał na znaczeniu w dobie obecnych debat bioetycznych. Monumentalny dwutomowy cykl *Początki porządku politycznego* (2011) oraz *Porządek polityczny i polityczny rozkład* (2014) przedstawia ewolucję systemów politycznych od czasów prehistorycznych po współczesność, wskazując trzy filary stabilności: silne państwo, rządy prawa i odpowiedzialność władzy. Pierwsza część bada genezę instytucji w różnych cywilizacjach, druga zaś diagnozuje przyczyny ich upadku – biurokratyzację, polaryzację i korupcję – co czyni cykl niezwykle aktualnym wobec dzisiejszych wyzwań demokracji. Choć krytykowany za eurocentryzm i pewne uogólnienia, dostarcza narzędzi analitycznych do zrozumienia globalnych procesów. Nie ograniczając się do przeszłości, Francis Fukuyama w *Tożsamości. Żądaniu godności i polityce resentymentu* (2018) bada źródła współczesnego populizmu i napięć społecznych, wskazując na *thymos* – pragnienie uznania – jako siłę napędową konfliktów; publikacja ta precyzyjnie oddaje dynamikę polityki XXI wieku. Najnowsza praca, *Zamieszanie z liberalizmem* (2022), stanowi obronę liberalizmu przed jego wewnętrznymi wypaczeniami oraz zewnętrznymi atakami ze strony populizmu i autorytaryzmu, proponując równowagę między wolnością jednostki a odpowiedzialnością społeczną. To głos w obronie wartości, które zdają się dziś zagrożone.

Aktywność pozanaukowa Autora ujawnia jego wszechstronność – przynależność do American Political Science Association, Council on Foreign Relations oraz zaangażowanie w centra badań nad prawami człowieka i studiami wschodnioazjatyckimi świadczą o szerokim wpływie na naukę i debatę publiczną. Wkład ten doceniono w postaci licznych wyróżnień: Book Critics Award (1992) za *Koniec historii*, Medal Prezydenta Republiki Włoskiej (1992), Johann Skytte Prize (2015) – jedno z najważniejszych odznaczeń w naukach politycznych – oraz Democracy Service Medal (2010) za promowanie demokracji. Doktoraty honorowe przyznały mu takie uczelnie, jak Connecticut College (1995), Doane College (2001), Doshisha University (2007), Aarhus University (2010-2011) czy Pardee Rand Graduate School (2012), a wpływ na naukę potwierdza Centennial Medal Harvardu (2016) oraz Max M. Fisher Award (2010) za osiągnięcia dydaktyczne.

W obliczu globalnych zmian analizy stabilności i rozpadu instytucji pozostają aktualne, przypominając, że historia jest procesem dynamicznym, który można kształtować. Odwaga i uczciwość intelektualna tego Myśliciela przejawiają się w pracach pomagających zrozumieć współczesne wyzwania – od populizmu po kryzys demokracji – i inspirujących do refleksji nad przyszłością.

Wybitny wkład Francis Fukuyamy w nauki polityczne, ogromny wpływ na globalną debatę oraz znaczenie badań dla obecnych wyzwań w pełni uzasadniają nadanie Mu doktoratu honorowego przez Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Wnikliwość i zdolność dostrzegania długofalowych trendów czynią Profesora Fukuyamę jednym z najważniejszych myślicieli naszych czasów, a uhonorowanie go stanowi wyraz uznania dla niezastąpionej roli w nauce i refleksji nad przyszłością świata.

*Prof. dr hab. Radosław Fiedler
Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu*

DOCTORIS HONORIS CAUSA LECTIO

Szanowni Państwo!

Przyjęcie tytułu doktora honoris causa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu jest dla mnie zaszczytem najwyższej rangi. Fakt, że wyróżnienie to zostało mi przyznane właśnie w Polsce, ma dla mnie szczególne znaczenie, gdyż kraj ten odegrał znaczącą rolę w kształtowaniu mojego życia oraz światopoglądu.

Po raz pierwszy odwiedziłem Polskę w lipcu 1989 roku. Pełniłem wówczas funkcję zastępcy dyrektora Biura Planowania Politycznego Departamentu Stanu USA i towarzyszyłem delegacji ówczesnego sekretarza stanu Jamesa Bakera, który przyjechał do Warszawy i Gdańska razem z prezydentem George'em H.W. Bushem. Miesiąc wcześniej odbyły się wybory kontraktowe, które jasno wskazywały, że Polska – podobnie jak Węgry – wkroczyła na drogę szybkiej transformacji demokratycznej.

Przypominam sobie, że spóźniłem się na odbiór bagażu i musiałem kupić sobie nowy garnitur. Okazało się, że ze względu na bardzo niski kurs złotego kosztował zaledwie trzydzieści dolarów. Pamiętam też, że nasz służbowy samochód – nowy model Volvo – wzbudził podziw polskiego kierowcy, który powiedział, że marzy, by pewnego dnia móc sobie pozwolić na takie auto.

Wydarzenia, które rozegrały się w ciągu kolejnych dwóch lat, należały do najbardziej doniosłych w całym moim życiu. Polska konsekwentnie kontynuowała proces transformacji demokratycznej,

upadł mur berliński, rozwiązano Układ Warszawski, a pod koniec 1991 roku doszło do rozpadu Związku Radzieckiego. Był to najgwałtowniejszy i najgłębszy proces rozszerzania sfery ludzkiej wolności w XX wieku – a być może w całych dziejach nowożytnego świata. Już od początku lat siedemdziesiątych świat zmierzał w kierunku demokracji – w procesie, który mój mentor, Samuel Huntington, nazywał trzecią falą demokracji. Upadek komunizmu stanowił jej moment kulminacyjny.

W 2004 roku miałem zaszczyt uczestniczyć w spotkaniu w Watykanie, zorganizowanym niedługo po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej. Przy jednym stole zasiedli wówczas polski minister – były żołnierz ruchu oporu – oraz niemiecki minister – weteran Wehrmachtu. To spotkanie stało się dla mnie przejmującym symbolem urzeczywistnienia idei „Europy zjednoczonej i wolnej”.

Dziś świat wygląda zupełnie inaczej. Garnitury w Polsce kosztują znacznie więcej niż trzydzieści dolarów, a Polacy mogą kupować nie tylko Volvo, ale każdy samochód, jaki sobie wybiorą. Dochód *per capita* w Polsce przewyższył poziom notowany w wielu państwach członkowskich Unii Europejskiej, a kraj ten stał się jednym z kluczowych uczestników w kształtowaniu wspólnej polityki unijnej – w szczególności w odniesieniu do kwestii ukraińskiej.

Mimo tych spektakularnych przemian politycznych i gospodarczych obecna sytuacja nie napawa optymizmem. Około 2008 roku rozpoczął się odwrót od trzeciej fali demokracji, który od tamtej pory systematycznie się pogłębia. Jedną z postaci zupełnie inaczej odczytujących wydarzenia lat 1989–1991 jest Władimir Putin. Dla niego rozpad Związku Radzieckiego nie był powodem do radości, lecz – jak sam wielokrotnie podkreślał – jedną z największych tragedii XX wieku. Od tamtej pory konsekwentnie dąży do odwrócenia skutków tego historycznego przełomu. W wielu krajach Europy partie o charakterze populistycznym i nacjonalistycznym zyskują coraz większe wpływy oraz rosnące poparcie społeczne. Część ich zwolenników uważa, że największym zagrożeniem nie są autorytarne reżimy Rosji czy Chin, lecz sama Unia Europejska. Co więcej, niektóre z tych ugrupowań – w co trudno uwierzyć – okazują sympatię wobec

Moskwy i sprzeciwiają się udzielaniu Ukrainie pomocy wojskowej i gospodarczej w jej zmaganiach z rosyjską agresją. Niestety, Stany Zjednoczone również zostały dotknięte falą tego rodzaju populizmu. Obecny prezydent wyraża podziw dla autokratycznych przywódców, takich jak Władimir Putin czy Xi Jinping, a jednocześnie przejawia ograniczone zainteresowanie współpracą z demokratycznymi sojusznikami. Co więcej, prowadzi wobec nich politykę konfrontacyjną, oskarżając ich o to, że przez dziesięciolecia „wykorzystywali” Stany Zjednoczone.

Świat, w który obecnie wkraczamy, nie będzie już oparty na liberalnych zasadach, które przez dekady stanowiły fundament ładu międzynarodowego ukształtowanego po 1945 roku. Obecne przywództwo w Waszyngtonie zdaje się zmierzać w kierunku odtworzenia XIX-wiecznego porządku opartego na dominacji wielkich mocarstw, w którym państwa mniejsze zmuszone są podporządkować się silniejszym sąsiadom. Tego rodzaju model nie zapewni globalnej stabilności – ambicje wielkich potęg nieuchronnie będą ze sobą kolidować. Nie prowadzi on również do dobrobytu, jeśli każde państwo będzie dążyło do pełnej samowystarczalności w ramach własnych granic. Jako obywatel Stanów Zjednoczonych z głębokim żalem stwierdzam wobec Państwa i innych Europejczyków, że świat sprzed 2016 roku bezpowrotnie odszedł. Ameryka, która wybrała Donalda Trumpa, jest krajem odmiennym od tego, w którym – jak mi się wydaje – żyłem w 1989 roku. W najbliższym czasie odpowiedzialność za przywództwo w świecie demokracji liberalnej będą musiały przejąć inne państwa.

Mimo to ci z nas, którzy pozostają wierni fundamentalnym wartościom demokracji liberalnej, nie mogą tracić nadziei. Polska udoowodniła półtora roku temu, że dryf w stronę autorytaryzmu nie jest procesem nieuchronnym i że obywatele wciąż mają realną możliwość dokonywania odmiennych wyborów. Ta zdolność do kształtowania decyzji politycznych jest darem bezcennym – darem, który każdy obywatel powinien pielęgnować i rozwijać.

Znaczną część życia poświęciłem badaniom nad instytucjami demokratycznymi oraz współpracy z organizacjami, takimi jak Natio-

nal Endowment for Democracy, które wspierają rozwój demokracji na całym świecie. Obecnie uważam, że najważniejsze zadanie, jakie przede mną stoi, dotyczy samych Stanów Zjednoczonych – kraju, któremu również zagraża niebezpieczny dryf w stronę rządów autorytarnych. Nadal niezwykle istotne jest, by ci z nas, którzy wierzą w przyszłość demokracji liberalnej, współpracowali ponad podziałami narodowymi. Musimy wspólnie przeciwstawiać się nasilającemu się autorytaryzmowi i przypominać naszym współobywatelom, jak wiele jest do stracenia.

W Polsce i w Stanach Zjednoczonych dorosło już całe pokolenie, które nie zetknęło się z realiami życia w systemie autorytarnym i przez to nie docenia w pełni funkcjonowania w wolnym społeczeństwie. To na nas, którzy pamiętamy tamte czasy, spoczywa odpowiedzialność za przekazanie tej wiedzy młodszemu pokoleniu i wyjaśnienie, dlaczego wciąż wierzymy, że demokracja liberalna jest najlepszym dostępnym sposobem organizacji życia politycznego.

Serdecznie dziękuję za uwagę i za zaszczyt, jakim mnie obdarzono.

Prof. Francis Fukuyama

CENSURAE

Recenzja dorobku Profesora Francisa Fukuyamy w związku z uchwałą Senatu Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza z dnia 24 lutego 2025 roku o nadanie tytułu doktora honoris causa

Tytuł doktora honoris causa jest najwyższą godnością Uniwersytetu nadawaną osobom szczególnie zasłużonym dla rozwoju nauki, kultury lub życia społecznego. Senat Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu podjął 24 lutego 2025 roku uchwałę o wszczęciu postępowania o nadanie tego tytułu Profesorowi Francisowi Fukuyamie.

Filozof nauki Stephen P. Turner, mówiąc o społecznym teoretyzowaniu jako powołaniu, wskazuje wiele przeszkód, które muszą pokonywać badacze w akademii. Jedną z nich jest nieuzasadnione oczekiwanie, że ich zasługi zostaną nagrodzone. W przypadku Profesora Francisa Fukuyamy Jego zasługi były i są nagradzane. Największą nagrodą, jaką otrzymał Profesor, jest światowa recepcja Jego idei.

Nawet jeśli nieoczywiste jest rozumienie relacji między intelektualistą, naukami społecznymi i społeczeństwem, Francis Fukuyama wychodzi z tej nieoczywistości jako zwycięzca. Jest on jednym z niewielu globalnych publicznych intelektualistów. Jest humanistą

realizującym obraz intelektualisty wpływającego na społeczeństwa poprzez idee zawarte w szeroko rozpowszechnianych książkach i artykułach oraz wystąpieniach w uniwersyteckich salach i na publicznych wykładach.

Istotą postępowania badawczego jako próby wytworzenia wiedzy jest porównywanie naszych intuicji (teorii) z tzw. danymi empirycznymi. Świadomie pozostawia to otwarty problem – jak „postęp” w naukach społecznych powinien być definiowany. W istocie zaś pozwala na łączenie możliwości kumulacji wiedzy z intersubiektywną akceptacją tego, co za wiedzę powinno się uznawać. Zatem nie istnieją i istnieć nie mogą obiektywne kryteria oceny postępu naukowego, ponieważ jako naukowcy zajmujący się społeczeństwem jesteśmy zaangażowani w z natury społeczną i polityczną aktywność. W związku z tym, że sami ustanawiamy nasze standardy, w warunkach nawet minimalnej społecznej otwartości zawsze będą one kwestionowane. Ujawnia to swoisty paradoks: jakość badań w naukach społecznych zależy w istotnym stopniu od otwartości społeczeństw, w których są prowadzone, a równocześnie w związku z tym nigdy nie osiągniemy zgody w kwestii tego, jak dobrze wykonujemy naszą pracę. Zatem, chociaż stosowanie tych samych kryteriów oceny wytworzonej wiedzy może stanowić kluczowy czynnik postępu, nigdy nie zgodzimy się, i prawdopodobnie nawet nie powinniśmy się zgadzać, jakie powinny to być kryteria. Dlatego też, gdy spotykamy się z dziełem Francisca Fukuyamy, podzieleni różnymi filozofiami, teoriami, ideami, wartościami etc., powinniśmy pamiętać, o czym Profesor Fukuyama nam przypomina – że w swoich najbardziej znanych wystąpieniach nie formułuje twierdzeń, ale stawia pytania. Pytania te rozumiemy jako punkt wyjścia do dyskusji o stanie demokracji, siłach procesu historycznego i przyczynach powstawania różnych form politycznych w różnych częściach świata¹.

¹ F. Fukuyama, *Thirty Years after The End of History?*, Universidad EAFIT, 19.09.2019.

Francis Fukuyama

Profesor Francis Fukuyama urodził się w 1952 roku w Chicago. Jest absolwentem Cornell University (studia klasycystyczne, 1974). Rozprawą doktorską poświęconą problemowi zagrożenia sowiecką interwencją na Bliskim Wschodzie uzyskał stopień doktora nauk politycznych w Uniwersytecie Harvarda (1981). Wśród badaczy, którzy odegrali istotną rolę w Jego edukacji, można wymienić Allana Blooma, Samuela P. Huntingtona, Harveya Mansfielda, a także Rolanda Barthes'a i Jacques'a Derridę.

W 1979 roku Francis Fukuyama związał się z RAND Corporation. Był także wicedyrektorem Zespołu Planowania Politycznego w Departamencie Stanu administracji amerykańskiej. Pracował na stanowisku profesora i dyrektora International Development Program w School of Advanced International Studies w Uniwersytecie Johns Hopkinsa. Pełnił również funkcję profesora polityki publicznej w School of Public Policy w George Mason University.

Obecnie Francis Fukuyama jest starszym pracownikiem naukowym Oliviera Nomelliniego w Instytucie Studiów Międzynarodowych im. Freemana Spogliego w Uniwersytecie Stanforda i członkiem Wydziału Centrum ds. Demokracji, Rozwoju i Rządów Prawa w Instytucie Studiów Międzynarodowych. Jest również od 2019 roku dyrektorem Ford Dorsey Masters w zakresie polityki międzynarodowej w Uniwersytecie Stanforda i profesorem nauk politycznych.

Profesor Fukuyama jest członkiem Carnegie Endowment for International Peace, był członkiem zarządu Rand Corporation, zarządu Freedom House i zarządu Volcker Alliance. Jest także członkiem National Academy for Public Administration, American Political Science Association i Council on Foreign Relations.

Został uhonorowany licznymi prestiżowymi nagrodami: Democracy Service Medal (2010), Johan Skytte Prize in Political Science (2015), Riggs Award for Lifetime Achievement in International and Comparative Public Administration (2024).

Profesor Fukuyama otrzymał tytuły doktora honorowego Connecticut College, Doane College, Doshisha University (Japonia), Kansai University (Japonia) i Aarhus University (Dania) oraz Pardee Rand Graduate School.

Francis Fukuyama: liberalizm (i jego niedostatki)

Wielu przedstawicieli nauk społecznych okazywało się zbyt optymistycznych w swoich teoretyzacjach procesów zmian politycznych. Ich wynikiem nie zawsze musi być rozwój polityczny. Mogą one także prowadzić do politycznego regresu². Szczególnym bodźcem dla takiego optymizmu był koniec zimnej wojny. Emblematyczne sformułowanie ilustrujące ten optymizm zaproponował Francis Fukuyama pytaniem o „koniec historii”³. Motywowane ideami liberalnymi przekonanie o możliwości postępu i przejścia do liberalnej demokracji dominowało w wielu państwach świata szczególnie w latach dziewięćdziesiątych XX wieku. Polityczne transformacje ożywiało pragnienie niesienia uniwersalnych wartości demokracji i praw człowieka wszystkim ludziom. Z czasem ten optymizm słabł. Przeprowadzone w 2009 roku badanie World Public Opinion wykazywało, że świat zdaje się mieć większe zaufanie do przywódców niedemokratycznych niż demokratycznych. Ta zmiana nastroju w pewnym sensie przypomina nam, że tego rodzaju optymizm nigdy nie był silny w tradycji liberalnej. W okresie zimnej wojny głosy wielu liberałów – Karla Poppera, Raymonda Arona, Isaiaha Berlina – były, co wydaje się zrozumiałe, znacznie bardziej ostrożne i sugerowały raczej unikanie najgorszego aniżeli dążenie do najlepszego. Historia „nie ma libretta” – przekonywał Isaiah Berlin⁴.

² S.P. Huntington, *Political Order in Changing Societies*, Yale University Press, New Haven 1968.

³ F. Fukuyama, *The End of History?*, „The National Interest” 1989, nr 16 (Summer).

⁴ G. Sørensen, *The Future of the State*, [w:] *Routledge International Handbook of Contemporary Social and Political Theory*, red. G. Delanty, S.P. Turner, Routledge, London–New York 2011.

Profesor Fukuyama przekonuje, posilując się rozważaniami francuskiego filozofa Alexandre'a Kojève'a (interpretatora G.W.F. Hegla), odwołując się do jego raczej ironicznego stwierdzenia, że historia skończyła się w 1806 roku bitwą pod Jeną, w której Prusy zostały pokonane przez Napoleona, że ideologiczna ewolucja ludzkości osiągnęła swój kres w formie ideałów rewolucji francuskiej. Fukuyama podkreśla, że nie broni idealizmu Hegla, czyli realizacji w dziejach scenariusza, w którym jakaś „ostateczna idea” zapanuje nad światem. Raczej dokonuje teoretycznej analizy przyczyn i możliwości realizacji idei liberalnej demokracji na świecie. Z rywalizacji między konkurencyjnymi projektami organizacji życia społecznego (w sferze politycznej i ekonomicznej), między liberalizmem, komunizmem i faszyzmem, zwycięsko wychodzi liberalizm. Jako teoretyczny system społeczny liberalizm zdawał się nie mieć żadnego konkurenta. Uznając, że postęp biotechnologiczny może doprowadzić do poprawy zdolności kognitywnych człowieka, jest możliwy także dalszy rozwój poprzez tworzenie nowych idei społeczno-politycznych i nowych projektów organizacji życia społecznego.

W swojej ostatniej książce pt. *Liberalism and Its Discontents*⁵ (2022) Fukuyama po trzydziestu pięciu latach od ukazania się *The End of History?* (1989) i *The End of History and the Last Man* (1992) konsekwentnie broni liberalizmu przed jego krytykami, argumentując, że jego pozorne wady są w istocie zniekształceniami spowodowanymi przez wyolbrzymianie jego cnót. W szczególności to protagoniści prawicy są odpowiedzialni za „ekscesy” liberalizmu w postaci nadmiernej deregulacji w sferze gospodarczej, zaś protagoniści lewicy ponoszą odpowiedzialność za „ekscesy” polityki tożsamości. Fukuyama na wzór opisanego przez Immanuela Wallersteina zawartości ideologii konserwatyzmu, liberalizmu i radykalizmu rozumianych jako odmienny stosunek do idei rewolucji francuskiej, podkreśla to, co uważa za zasadne w krytyce antagonistów (konserwatystów i radykałów) w celu wskazania niepożądanych zmian w doktrynie i praktyce li-

⁵ F. Fukuyama, *Liberalism and Its Discontents*, Farrar, Straus and Giroux, New York 2022.

beralnej. Twierdząc, że „ekscesy” te są historycznie przygodne i nie reprezentują liberalizmu, Francis Fukuyama broni jego istoty przed nadużyciami zarówno prawicy, jak i lewicy. Wierny swoim głębokim przekonaniom, uważa, że także obecnie nie ma realnej alternatywy dla liberalizmu, który proponuje społeczeństwom najlepszy z możliwych system polityczny i ekonomiczny. Profesor Fukuyama wini za to neoliberalizm, który doprowadził do dramatycznego zwiększenia nierówności ekonomicznych i globalnych kryzysów finansowych. Neoliberalizm przedstawia jako zestaw idei ekonomicznych sformułowanych przez ekonomistów (Milton Friedman, Ludwig von Mises, Friedrich Hayek), które deprecjonowały rolę państwa w gospodarce, dostarczając uzasadnienia dla prorynkowej i antyetatystycznej polityki prowadzonej przez Ronalda Reagana i Margaret Thatcher. Profesor Fukuyama krytykuje także działania prowadzone przez Bank Światowy i Międzynarodowy Fundusz Walutowy w formie tzw. konsensusu waszyngtońskiego. Nacisk na prywatyzację prowadził do oligarchizacji gospodarek, nie tylko w państwach postkomunistycznych. Również akceptacja radykalnie rozumianej indywidualnej wolności zagraża – według Profesora Fukuyamy – tradycyjnej kulturze, instytucjom społecznym, a w konsekwencji dobrobytowi społeczeństwa. W latach siedemdziesiątych XX wieku liberalizm angloamerykański, przede wszystkim pod wpływem idei sprawiedliwości społecznej Johna Rawlsa, zaczął upodabniać się do podejścia kontynentalnego. Zwrot ten Francis Fukuyama oceniał jako niefortunny poprzez absolutyzowanie indywidualnej autonomii. Uwolniona od nakazów natury i ograniczeń nakładanych przez role społeczne jednostka została oderwana od refleksji nad dobrym życiem i wartościowaniem wyborów innych. W konsekwencji priorytetowym osobistym celem stawiała się samorealizacja ponad wartościami takimi jak rodzina czy solidarność społeczna. Ostatecznie, tego rodzaju skrajny indywidualizm osłabia wspólnotowe zaangażowanie. Profesor Fukuyama broni zatem klasycznego liberalizmu jako najlepszego sposobu ochrony tradycyjnych wartości w pluralistycznym społeczeństwie.

Profesor Fukuyama formułuje także ostrzeżenie, że gdy pluralistyczne społeczeństwa odchodzą od zasad liberalnych i za-

czynają budować swoją tożsamość narodową na takich cechach, jak rasa, etniczność, religia itp., zwiększa to ryzyko gwałtownych konfliktów społecznych. Dostrzega, że wielu liberałów uważa się za obywateli świata, ale sam jest przywiązany do idei narodu jako największej jednostki społecznej solidarności. Efektem tego jest sformułowanie przestrogi przed z jednej strony skrajną decentralizacją, zaś z drugiej strony przed podporządkowaniem się organizacjom międzynarodowym.

Francis Fukuyama: polityczny porządek i polityczny upadek

W pracach, które Francis Fukuyama opublikował po *The End of History and the Last Man*⁶, konsekwentnie dowodził, że dwa fundamentalne czynniki kierują procesem postępowej uniwersalnej historii. Pierwszy związany jest z technologią. Rozwój technologii i jej kumulatywny charakter powodują, że w historii nigdy nie nastąpi całkowity regres. Technologia decyduje o możliwościach wytwarzania dóbr, a związane z tym procesy decydują o kształcie społeczeństwa. Drugim czynnikiem, wskazywanym także przez Hegla, była walka o uznanie. Przez wiele lat czytelnicy Jego dzieł na całym świecie zadawali Profesorowi Fukuyamie pytanie, czy zamierza zmienić rozpoznanie istoty procesu dziejowego zawarte w *The End of History?* w świetle nowych wydarzeń i nabytej wiedzy. Jego odpowiedź brzmiała: tak. Co więcej, wskazywał On na realizację tego zamiaru. W 2011 roku opublikował obszerną pracę zatytułowaną *The Origins of Political Order. From Prehuman Times to the French Revolution*⁷, zaś w 2014 roku książkę pt. *Political Order and Political Decay. From Industrial Revolution to the Globalization of*

⁶ Idem, *The End of History and the Last Man*, Free Press, New York 1992.

⁷ Idem, *The Origins of Political Order. From Prehuman Times to the French Revolution*, Macmillan 2011.

*Democracy*⁸, będącą swego rodzaju uzupełnieniem opublikowanej wcześniej pracy. Właśnie te dwie pozycje są próbą „przepisania” (*rewrite*) idei zawartych w *The End of History and The Last Man*. Profesor Fukuyama wskazuje na dwie główne modyfikacje, których dokonał. Pierwsza wiąże się ze zrozumieniem, że najtrudniejszą rzeczą w życiu społeczeństwa jest zorganizowanie nowoczesnego państwa rozumianego jako bezosobowy byt, który traktuje równo swoich obywateli. Państwo takie stara się zapewnić podstawowe dobra publiczne (bezpieczeństwo, infrastrukturę, ochronę zdrowia, edukację) i dba o wyraźne rozróżnienie sfery publicznej i prywatnej. Oznacza to w szczególności, że urzędnik tego państwa nie może przywłaszczyć sobie publicznych pieniędzy dla własnych prywatnych korzyści (korupcja). Profesor Fukuyama uważa, że organizacja takiego państwa jest niezwykle trudna. Druga modyfikacja, niebędąca przedmiotem rozważań w *The End of History*, a którą Francis Fukuyama wprowadził do swoich prac poświęconych politycznemu porządkowi, wiąże się z procesami określanymi jako polityczny upadek. Profesor Fukuyama przewartościowuje tym samym liberalne rozumienie historii jako linearnego procesu rozwoju, łączącego doświadczenia wszystkich ludzi wszystkich czasów. Podstawowym mechanizmem politycznego upadku jest proces, który określa jako repatrymonializację (*re-patrimonialization*) państwa. Istotą patrymonialnego państwa jest jego wykorzystywanie przez rządzące elity do prywatnego wzbogacania się. Rządzący zachowują się w takim państwie jak drapieżcy wykorzystujący władzę polityczną do ekstrakcji zasobów społecznych dla własnych korzyści. Proces ten możemy zaobserwować w bardzo wielu państwach. Również w Stanach Zjednoczonych powstały potężne grupy biznesowe, które wykorzystują państwo do ochrony swoich prywatnych interesów⁹.

Profesor Francis Fukuyama symbolizuje w sposób zapadający w pamięć dążenie do budowy dobrego społeczeństwa. „Mitycz-

⁸ Idem, *Political Order and Political Decay. From Industrial Revolution to the Globalization of Democracy*, Farrar, Straus and Giroux, New York (2014).

⁹ Idem, *Thirty Years...*, op. cit.

nym” miejscem, do którego chciałoby dotrzeć wiele społeczeństw współczesnego świata, jest Dania, znana z dobrych instytucji politycznych i ekonomicznych. Społeczeństwo duńskie jest zatem stabilne, demokratyczne, pokojowe, prosperujące, inkluzywne i charakteryzuje się niezwykle niskim poziomem korupcji politycznej. Namysł Francisca Fukuyamy dotyczy zatem tego, jak „dotrzeć do Danii”? I tu wskazuje trzy filary politycznego porządku. Pierwszym z nich jest nowoczesne państwo rozumiane jako zbiór scentralizowanych, skutecznych instytucji, które odnoszą się w sposób bezstronny do swoich obywateli. Legitymizowane użycie przemocy, pobieranie podatków, pobór do wojska i kontrola terytorium znajdują się w rękach kompetentnej centralnej administracji. Drugim filarem „podobnego do Danii” porządku politycznego są rządy prawa. Rządy prawa Profesor Fukuyama rozumie jako zbiór reguł i instytucji ograniczających sposoby, w jakie państwa mogą używać swojej władzy. Towarzyszy temu zasada, że wszystkie prawa stosują się w równym stopniu do rządzących i rządzonych. Trzecim filarem porządku politycznego jest odpowiedzialny rząd, którego władza i działanie kierowane jest wolą ludu. Demokratyczne systemy polityczne są jednym z kluczowych mechanizmów mogących taki rząd zapewnić. Francis Fukuyama przekonuje, że istotnej lekcji, jak zbudować silne i niepatrymonialne państwo, dostarcza historia Stanów Zjednoczonych. W istotnym stopniu budowa takiego państwa dokonuje się poprzez walkę idei. Jednak aby taka walka mogła zostać stoczona, niezbędny jest rozwój klasy średniej i mobilizacja społeczeństwa obywatelskiego domagającego się eliminacji korupcji. Reforma taka jest możliwa, a może nawet nieunikniona, ale by mogła zostać przeprowadzona, niezbędna jest polityczna mobilizacja i działanie.

Obie prace stanowią połączenie wiedzy historycznej Autora i refleksji filozoficznej o naturze społeczeństwa i procesach społecznych. Głęboka analiza fundamentalnych dla życia społecznego procesów dostarcza wiedzy o jego sferze politycznej. Francis Fukuyama w sposób intelektualnie wyrafinowany doskonale uzasadnia prezentowane tezy.

Francis Fukuyama i zaufanie społeczne

Zaufanie społeczne stało się przedmiotem zainteresowania wielu przedstawicieli nauk społecznych od początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku. Jak wskazywał polski socjolog Piotr Sztompka¹⁰, zainteresowanie to było skutkiem zmian w jakości i naturze procesów oraz struktur społecznych wraz z demokratyzacją wielu sfer życia społecznego i związanym z tym wzrostem ludzkiej sprawczości i wzajemnych powiązań. Jednak powody społecznej nieufności nie zmniejszały się. Brak przejrzystości i uczciwości w świecie biznesu (np. Enron w Stanach Zjednoczonych, rynek finansowy) podkopywały zaufanie publiczne do jego instytucji. Malejące zaufanie do urzędników publicznych i specjalistów z różnych dziedzin życia społecznego (prawników, lekarzy, polityków itd.) prowadziło do spadku zaufania społecznego i upadku społeczeństwa obywatelskiego. Istotna część tego zainteresowania koncentruje się zatem na próbach zrozumienia, jakie czynniki ułatwiają współpracę i pomagają tworzyć porządek społeczny¹¹.

W połowie lat dziewięćdziesiątych XX wieku Francis Fukuyama podjął próbę porównania poziomów zaufania społecznego w różnych krajach¹². Stwierdził wtedy, że zaufanie społeczne różni się w zależności od kultury. Społeczeństwa zorganizowane w większym stopniu wokół rodziny (Chiny, Włochy, Francja, Korea Południowa) odróżniają się od bardziej indywidualistycznych społeczeństw, w których pokrewieństwo odgrywa mniejszą rolę w życiu społecznym (Stany Zjednoczone, Niemcy). Według Profesora Fukuyamy zaufanie interpersonalne pojawia się, gdy osoby wchodzące w interakcje mają relatywnie pełną wiedzę o swoich interakcyjnych part-

¹⁰ P. Sztompka, *New Perspective on Trust*, „American Journal of Sociology” 2006, t. 112, nr 3.

¹¹ K.S. Cook, B.D. Cook, *Social and Political Trust*, [w:] *Routledge International Handbook of Contemporary Social and Political Theory*, red. G. Delanty, S.P. Turner, Routledge, London–New York 2011.

¹² F. Fukuyama, *Trust: Social Virtues and the Creation of Prosperity*, Free Press, New York 1995.

nerach, czy to poprzez bezpośrednie osobiste doświadczenie, czy to poprzez sieci, w których informacje o reputacji mogą łatwo przepływać. Zatem zaufanie społeczne jest według Profesora Fukuyamy rodzajem ogólnego zaufania do innych, istniejącym w przypadku braku wiedzy o nich zdobytej w drodze bezpośredniego osobistego doświadczenia. Autor przekonuje także, że zaufanie społeczne tworzy warunki umożliwiające powstawanie określonych form organizacji sprzyjających tworzeniu konkurencyjnych przedsięwzięć ekonomicznych. Brak ogólnego zaufania społecznego jest powodem przyjmowania przez organizacje społeczne bardziej hierarchicznych form. Elastyczne sieci tworzone przez mniejsze firmy angażujące się w wymiany wymagają zaufania, a brak zaufania skutkuje tworzeniem kosztownych procesów w formie zawierania złożonych umów i ich czasochłonnego egzekwowania. Rozwojowi gospodarczemu sprzyja zatem zaufanie społeczne. Stąd kultury, które w większym stopniu realizują model ogólnego zaufania do innych, są lepiej przystosowane do osiągania sukcesu w gospodarce światowej. Tym samym, Francis Fukuyama przekonuje, że kultury oparte na silnych tradycjach rodzinnych charakteryzują się niższym poziomem zaufania społecznego i dobrobytu narodowego („paradoks wartości rodzinnych”). Jego sugestywne propozycje w tej kwestii dostarczyły bodźców do prowadzenia wielu badań analizujących związek między zaufaniem społecznym a rezultatami ekonomicznymi.

Innym aspektem debaty na temat zaufania społecznego jest zaufanie polityczne rozumiane jako związek między zaufaniem interpersonalnym a zaufaniem do instytucji politycznych i ich wpływ na demokrację. Zdaniem Profesora Fukuyamy zaufanie interpersonalne jest ważnym czynnikiem determinującym zaufanie obywateli do instytucji politycznych i skłaniającym ich do angażowania się w życie polityczne. Inni badacze kwestionują jednak pogląd, że zaufanie interpersonalne jest skorelowane z zaufaniem do instytucji politycznych. Dane z państw postkomunistycznych pokazują, że postrzeganie korupcji i wyniki makroekonomiczne są ważniejszymi czynnikami określającymi zaufanie do instytucji politycznych niż poziom zaufania interpersonalnego.

W książce *Trust: Social Virtues and the Creation of Prosperity*¹³ Francis Fukuyama wielokrotnie odnosi się do państw Europy Wschodniej, wskazując na znaczenie dla ich rozwoju kapitału społecznego (cnót obywatelskich). Wskazuje na różnice między poszczególnymi państwami i jako liderów przemian wymienia Polskę, Czechy oraz Węgry. Autor podkreśla, że w państwach tych, nawet w systemie komunistycznym, przetrwały formy organizacji społecznej wyrastające z dobrowolnych zachowań.

Francis Fukuyama i polityki tożsamości

W pracy *Identity: The Demand for Dignity and the Politics of Resentment*¹⁴ Francis Fukuyama dowodzi, że powszechne uznanie (*universal recognition*), na którym opiera się liberalna demokracja, jest coraz częściej kwestionowane przez partykularne formy uznania i resentymenty oparte na narodzie, religii, rasie, pochodzeniu etnicznym i płci, co skutkuje antyimigracyjnymi politykami i pojawianiem się „białego nacjonalizmu” (*white nationalism*). Przekonuje, że walka o uznanie musi wspierać, a nie podważać demokrację. Jeśli nie skonstruujemy uniwersalnego rozumienia godności ludzkiej, skazujemy się na ciągły konflikt. Filozoficzne uzasadnienia powszechnego uznania Profesor Fukuyama wyprowadza z Sokratejskiego pojęcia *thymos* (uznania jako podstawowej ludzkiej potrzeby), która może przybrać dwie formy: *isothymia* (żądania, by inni ludzie uznawali nas na równych zasadach) i *magalothymia* (pragnienia bycia uznawanym za lepszego) i związanych z tym rozważań Hobbesa, Locke’a, Rousseau, Kanta, Hegla, Marksa, Webera i Nietzschego. Francis Fukuyama koncentruje swoją analizę przede wszystkim na wzroście prawicowego populizmu, ale istotnym wątkiem w jego rozważaniach jest także upadek lewicy, czego dowodem jest przesunięcie się partii politycznych w Europie w kierunku centrum w latach dziewięćdzie-

¹³ Ibidem.

¹⁴ Idem, *Identity: The Demand for Dignity and the Politics of Resentment*, Farrar, Straus and Giroux, New York 2018.

siątych XX wieku i szeroka akceptacja przez lewicę logiki gospodarki rynkowej, koncentrowanie się na problematycznych formach tożsamości oraz malejące ambicje przeprowadzenia szeroko zakrojonych reform społeczno-ekonomicznych.

Francis Fukuyama objaśnia także kluczowy problem zmieniających się tożsamości. Przekonuje, że tożsamość narodowa zaczyna się od wspólnego przekonania o legitymacji systemu politycznego kraju i potrzebie budowania tożsamości narodowych wokół liberalnych i demokratycznych wartości politycznych. Inkluzywne budowanie tożsamości narodowej jest krytyczne dla utrzymania udanego nowoczesnego porządku politycznego, zapewniającego bezpieczeństwo fizyczne, dobre rządy, rozwój ekonomiczny, zaufanie społeczne, utrzymywanie silnych sieci bezpieczeństwa łagodzących nierówności ekonomiczne i samej liberalnej demokracji.

Namysł Francis Fukuyamy dotyczy również innych ważnych problemów społecznych związanych z problemem tożsamości: zmieniającego się statusu kobiet, globalnego ubóstwa i psychologicznego związku między dochodem i godnością, problemu poprawności politycznej, mediów społecznościowych i internetu. Diagnozując, że świat, w którym żyjemy, zmierza równocześnie ku przeciwstawnym dystopiom (hipercentralizacji i niekończącej się fragmentacji), Profesor Fukuyama przekonuje, że tożsamość może być wykorzystywana do dzielenia, ale także do integrowania ludzi. To właśnie integrujące tożsamości są lekarstwem na populistyczną politykę współczesności.

Wniosek

Profesor Francis Fukuyama jest światowym publicznym intelektualistą, którego twórczość naukowa od kilku dziesięcioleci inspiruje i wpływa na dyskusje o fundamentalnych kwestiach społecznych, politycznych i międzynarodowych. Jest obecny na co dzień w salach uniwersyteckich całego świata, w których przedstawia się i dyskutuje Jego interpretacje świata społecznego.

Uważam, że przyznanie Profesorowi Fukuyamie tytułu doktora honoris causa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu będzie uznaniem jego dokonań naukowych i aktywności społecznej. Wymyślanie lepszego świata jest warunkiem jego stworzenia.

Z pełnym przekonaniem popieram wniosek o nadanie Kandydatowi Profesorowi Francisowi Fukuyamie tytułu doktora honoris causa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Poznań, 10 lutego 2025 r.

*Prof. dr hab. Andrzej Gałganek
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu*

**Recenzja dorobku i sylwetki Profesora Francis Fukuyamy
w związku z wnioskiem o nadanie tytułu
doktora honoris causa
Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu**

Przygotowanie recenzji w procedurze nadawania godności doktora honoris causa jest zarówno zaszczytem, jak i wymagającym zadaniem. Realizuję je z dwóch powodów. Po pierwsze, zdecydowało o tym moje przekonanie o wyjątkowości w światowym wymiarze naukowych dokonań Profesora Francis Fukuyamy. Po drugie, wysoko cenię naukową pozycję Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, a także jego politykę stosowaną w zakresie nadawania honorowego doktoratu; miałem okazję poznać tę procedurę, przygotowując w swoim czasie recenzję dla Alberta A. Gore’a, byłego wiceprezydenta Stanów Zjednoczonych.

Profesor Francis Fukuyama urodził się 27 października 1952 roku w Chicago. Jest w trzecim pokoleniu Amerykaninem japońskiego pochodzenia. Nie bez znaczenia dla Jego drogi życiowej jest fakt, że Jego rodzice związani byli ze światem akademickim. Ojciec, Yoshio Fukuyama, japoński Amerykanin drugiego pokolenia, uzyskał doktorat z socjologii na Uniwersytecie w Chicago i nauczał w obszarze religious studies. Matka, Toshiko Kawata Fukuyama, urodziła się w Kioto w Japonii i była córką Shiro Kawata, założyciela Wydziału Ekonomicznego na Uniwersytecie w Kioto i pierwszego prezydenta Uniwersytetu Miejskiego w Osace.

Francis Fukuyama, którego japońskie imię brzmi Yoshihiro, dorastał na Manhattanie. Młodzieńcze lata spędził w Pensylwanii, gdzie

uczęszczał do szkoły średniej. Akademickie kształcenie zapoczątkowało uzyskanie przez Niego stopnia BA w zakresie studiów klasycznych na Cornell University. Studiował tam filozofię polityczną pod okiem Allana Blooma, co stało się początkiem Jego głębszego zainteresowania myślą polityczną. Wtedy także zbudował pierwsze trwałe kontakty z osobami, które osiągnęły następnie pozycje liderów i znaczących intelektualistów, takimi jak Steven Weinberg, Paul Wolfowitz czy Kathleen Sullivan. Początkowo kontynuował studia z literatury porównawczej w Yale University, w ich trakcie spędził sześć miesięcy w Paryżu, gdzie studiował pod okiem Rolanda Barthes'a i Jacques'a Derridy. Zmienił jednak swoje zainteresowania, kierując je ku naukom politycznym na Harvard University, gdzie studiował m.in. pod kierunkiem prof. Samuela P. Huntingtona i Harveya C. Mansfielda. W 1981 roku uzyskał stopień doktora nauk politycznych za pracę doktorską na temat sowieckich gróźb interwencji na Bliskim Wschodzie. Ten proces intelektualnego rozwoju dziejącego się w wybitnych miejscach naukowych otwierał Jego zainteresowania na problematykę o szerokim spektrum, co doskonale uwidoczniło się w publikacjach i związaniu się z czołowymi ośrodkami naukowymi i analitycznymi.

Poza wszystkim jest człowiekiem spełniającym się w życiu rodzinnym. Jest mężem Laury Holmgren, mają trójkę dzieci: Julię, Davida i Johna, mieszkają w Kalifornii.

Profesor Fukuyama ma olbrzymi dorobek naukowy zawarty w wielu monografiach, artykułach naukowych i publicystycznych oraz przekazany w wykładach. Jego dokonania na tym polu z przekonaniem można określić jako wybitne, będące głębokimi analizami różnorodnych zagadnień o wielkim znaczeniu m.in. dla nauki o polityce. O randze Jego dorobku świadczy także dobór tematyki, która stała się źródłem inspiracji i podziwu nie tylko w gronie reprezentantów światowej nauki akademickiej, ale i szerokiej opinii publicznej. Nikt nie mógł przejść obojętnie obok Jego dorobku, nie być pod Jego wrażeniem czy nawet nie podjąć polemiki z Nim, co z natury rzeczy potwierdza intelektualną wartość dokonań.

Wskazmy na kilka prac ważnych, o nieprzemijającej wartości. W Jego olbrzymim dorobku wyjątkową uwagę nauki światowej i opi-

nii publicznej zwróciła praca pt. *The End of History and the Last Man* (New York, 1992). Poprzedził ją słynny esej z lata 1989 roku pt. *The End of History?*, opublikowany w „The National Interest”. Fukuyama zapowiadał nadchodzący globalny triumf liberalizmu politycznego i gospodarczego. Zakładał, że kulminacją ewolucji ideologicznej jest uniwersalizacja zachodniej demokracji liberalnej. Twierdził, że po zimnej wojnie demokracja liberalna wyłoniła się jako ostateczna forma rządów, wskazując na „koniec” ideologicznego wymiaru postępu społecznego. Odwoływał się do poglądów Hegla, pozostając niezależny w rozwijaniu idei o końcu historii. Sformułował tezę, iż proces historyczny w pewnym sensie zakończył się wraz z upadkiem komunizmu i narastającej widocznej akceptacji dla systemów opartych na założeniach liberalnej demokracji. Ta, według Fukuyamy, a także rynkowy porządek gospodarczy mają być najdoskonalszym z możliwych do urzeczywistnienia systemów politycznych (choć nie idealnym), a współczesna demokracja liberalna jest zbiorem politycznych instytucji powołanych do obrony uniwersalnych praw, których wartość jest doceniana i stosowana przez wiele państw.

Wieloaspektowy charakter dorobku Francisa Fukuyamy wyraził się także w innych pracach. Przedmiotem rozważań w książce pt. *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity* (New York, 1995) jest rola kapitału społecznego, zwłaszcza zaufania, w promowaniu dobrobytu gospodarczego. To część Jego publikacji dotyczących losu ludzkości. Rozwinął tezę o znaczącym wpływie kultury na sukcesy gospodarcze społeczeństw. W zarówno w tej pracy, jak i kolejnej – *Our Posthuman Future: Consequences of the Biotechnology Revolution* z 2002 roku – rozwijając swoje tezy dotyczące „końca historii”, zwrócił uwagę na fakt, że biotechnologia coraz częściej pozwala ludziom kontrolować własną ewolucję, zmieniać naturę ludzką, narażając tym samym liberalną demokrację na niebezpieczny rozwój nierówności społecznych.

Kwestię społeczeństwa i form jego funkcjonowania podjął w wydanej w 1999 roku pracy *The Great Disruption: Human Nature and the Reconstitution of Social Order*. Profesor Fukuyama bada źródła norm społecznych i analizuje zakłócenia w strukturze ludzkich tradycji

moralnych. Uważa, że te wynikają ze zmiany, gdy era produkcji jest zastępowana erą informacji. Ta zmiana jest normalna i okaże się samokorygująca, biorąc pod uwagę wewnętrzną ludzką potrzebę norm i reguł społecznych. Wysuwa tezę, że przejście od epoki industrialnej do informatycznej jest dla ludzkości przemianą równie doniosłą, jak niegdyś przejście od pasterstwa do rolnictwa czy później – rewolucja przemysłowa. Ogromnym możliwościom, jakie ten „wielki wstrząs” otworzył przed człowiekiem, towarzyszy jednak załamanie się dotychczasowych hierarchii i autorytetów, radykalna zmiana mechanizmów tradycyjnie organizujących życie społeczeństw. Analizując doświadczenia poprzednich „wielkich wstrząsów”, badając pojawiające się ślady nowego typu zachowań, wyraża wiarę w naturalną skłonność ludzi do współdziałania. Ta tematyka funkcjonowania państw i społeczeństwa została podjęta także w pracy *State-Building: Governance and World Order in the 21st Century* wydanej w 2004 roku. To ważne rozważania o konsekwencjach słabości państw dla ładu światowego.

Inny, bardzo ważny wątek dotyczący historii różnych nurtów neokonserwatyizmu i jego dziedzictwa podjął Profesor Fukuyama w *America at the Crossroads: Democracy, Power, and the Neoconservative Legacy* wydanej w 2006 roku. Jest to książka o amerykańskiej polityce zagranicznej po ataku Al-Kaidy na Amerykę. Praca, mówiąc wprost, jest ciekawa, gdyż poza innymi kwestiami Autor prezentuje ewolucję swojego stanowiska, gdzie od poparcia dla prezydenta George’a W. Busha stał się krytykiem jego polityki, w tym inwazji na Irak w 2003 roku. Wskazał na swoje zastrzeżenia wobec ówczesnych poglądów neokonserwatystów. Twórczo zaproponował nową koncepcję amerykańskiej polityki zagranicznej. Wskazywał na zasadność łączenia pozytywnych aspektów myśli neokonserwatywnej z realistycznym podejściem do polityki, co pozwoli na lepsze wykorzystanie amerykańskiej potęgi. Francis Fukuyama uważa, że USA mają prawo promować swoje wartości na świecie, ale bardziej w duchu tego, co nazywa „realistycznym wilsonizmem”, gdzie interwencja militarna (*hard power*) jest stosowana tylko jako ostateczność i tylko jako dodatek do innych środków. Najlepszymi instrumentami

są dawać dobry przykład i zapewnianie edukacji, a w wielu przypadkach pieniędzy (*soft power*). Był zdania, że sekret rozwoju, czy to politycznego, czy gospodarczego, polega na tym, że nigdy nie pochodzi on od osób z zewnątrz, ale zawsze od ludzi w samym kraju. Kwestie międzynarodowe podjął także w pracy *Failing Behind: Explaining the Development Gap Between Latin America and the United States* wydanej w 2008 roku. Tak jak zapowiada tytuł, jest ona analizą przyczyn występowania dysproporcji gospodarczych między Ameryką Łacińską a USA, które dokonały się w okresie kilku stuleci. Profesor Fukuyama szuka wyjaśnienia tego w fakcie istnienia nierówności w państwach Ameryki Łacińskiej, hamującej naturalne procesy rozwojowe.

W badaniach politologicznych kwestie funkcjonowania porządku politycznego mają szczególne znaczenie. W zakresie tej problematyki Profesor Fukuyama wydał dwie powiązane ze sobą pozycje: *The Origins of Political Order: From Prehuman Times to the French Revolution* z 2011 roku oraz *Political Order and Political Decay: From the Industrial Revolution to the Globalization of Democracy* z 2014 roku. W tych dwóch tomach śledzi rozwój instytucji politycznych od czasów prehistorycznych do rewolucji francuskiej, a następnie od rewolucji przemysłowej do epoki globalizacji i ówczesnych form demokracji. Jest to wciągająca lektura, obrazująca rodzaj i charakter czynników, które wpływają bądź to na stabilność polityczną, bądź upadek państwa. Według Autora idealny porządek polityczny potrzebuje nowoczesnego i skutecznego państwa oraz oparcia się na rządach prawa i odpowiedzialności. Jest zdania, przypomnijmy, zawartego w pracy z 2014 roku, że USA doświadczają politycznego rozkładu z racji m.in. pogarszania się biurokracji, przejmowania władzy ustawodawczej przez grupy interesów. Trudno nie zauważyć ponadczasowej wartości tych obserwacji.

Dalsze etapy analizy liberalnej demokracji podejmuje praca *Identity: The Demand for Dignity and the Politics of Resentment* wydana w 2018 roku. Autor koncentruje swoje rozważania na kwestiach wzrostu polityki tożsamości i następstwach tego procesu dla liberalnej demokracji. Uważa, że dążenie do uznania i godności stało się

centralnym motorem globalnych wydarzeń politycznych w skali krajowej i światowej. W tym obszarze wskazać należy także na pracę *Liberalism and Its Discontents* wydaną w 2022 roku. Jako bacznego intelektualnego obserwatora mechanizmów życia politycznego Profesor Fukuyama zwraca uwagę na sytuację, w jakiej znalazł się współczesny liberalizm. Dostrzega zagrożenie ze strony zarówno populistycznej prawicy, jak i postępowej lewicy. Zarazem krytykuje neoliberalizm za nadmierne skupianie się na wolnym rynku kosztem dobrobytu społecznego. Porusza kwestię sposobu, w jaki polityka tożsamości może rozbijać spójność społeczną. Opowiada się za odnowionym liberalizmem, który równoważy prawa jednostki z odpowiedzialnością wspólnotową.

Piszący recenzję wniosku w sprawie doktoratu honorowego z natury rzeczy koncentruje się na dokonaniach nagradzanego i bywa, że wydaje mu się prawie nietaktem wskazywanie na krytykę i czasem gwałtowne polemiki ze strony oponentów. Otóż nie! Rzecz ma się zgoła inaczej. Fakt, że prace danego autora, w tym wypadku Francisca Fukuyamy, były i są czytane w tysięcznych nakładach i kilkudziesięciu językach jest najwyższą formą uznania dla tego, czego dokonał. Zainspirował ludzi do myślenia i wypowiadania się w ważnych sprawach. Krytycy czy, jak lepiej powiedzieć, polemici zwracali uwagę na nadmierne uproszczenia i europocentryzm naszego Doktora Honorowego, przeciwstawiali się wizji liniowego rozwoju prowadzącego do demokracji liberalnej i nieuwzględnianiu różnorodności politycznej, religijnej i kulturowej w świecie. Wskazywali także na zjawiska odradzania się reżimów autokratycznych i nieliberalnych demokracji, co miało podważać tezę o tryumfie demokracji liberalnej, oraz wskazywali, że świat jest nadal uwikłany w ideologiczne spory. Zarzuty dotyczyły także nadmiernego skoncentrowania się na czynnikach politycznych i ideologicznych przy marginalizowaniu roli czynników ekonomicznych. Czytałem wiele prac Autora i nieraz, z zainteresowania czy z przekory, stawiałem pytania podnoszone przez polemistów. Wynik tej osobistej debaty był zawsze jednoznacznie pozytywny dla Profesora Fukuyamy. Uwagi polemistów nie dezawuuują dorobku, ale nadają mu szeroki kontekst intelektualny.

Wielu z nas znajdzie w Jego pracach uwagi, hipotezy czy pytania ważne także dzisiaj, w momencie, gdy ujawniają się zagrożenia dla demokracji, pojawiają się czynniki napędzające populizm, a w sferze międzynarodowej istnieje groźba rozpadu liberalnego ładu międzynarodowego. To, że wybitni autorzy, tacy jak francuski filozof Jean Baudrillard, argumentują na rzecz innego rozumienia końca historii i idei postępu, a np. Jego promotor doktoratu z Harvard University Samuel P. Huntington, publikując w 1993 roku na łamach „Foreign Affairs” artykuł pt. *The Clash of Civilizations?* (*Zderzenie cywilizacji*), przedstawił tezę zakładającą, że politykę zdominują w przyszłości starcia między cywilizacjami, nie zmienia w niczym wysokiej oceny inspirującej roli prac Profesora Fukuyamy. Nie stał się on krótkotrwałym obiektem fascynacji mediów, jak wieszczycy niektórzy autorzy, ale pozostał tym, który wartością swoich ustaleń i rozległością poszukiwań, a także głębią badań nad mechanizmem demokracji i liberalizmu uczynił te prace trwałym elementem intelektualnego dziedzictwa naukowego w wymiarze światowym.

Według Francisa Fukuyamy jednym z głównych źródeł polemiki z tezami zawartymi w *Końcu historii* była jego krytyczna postawa wobec postmodernizmu. Jego zdaniem, filozofia postmodernistyczna podważyła ideologię stojącą za liberalną demokracją, pozostawiając świat zachodni w potencjalnie słabszej pozycji. Postmodernizm, który w tym czasie zakorzenił się w świadomości kulturowej, nie oferował żadnej nadziei i niczego, co podtrzymywałoby niezbędne poczucie wspólnoty, zamiast tego polegając jedynie na wzniosłych przesłankach intelektualnych.

Elementem podkreślającym wysoką pozycję naukową Francisa Fukuyamy jest fakt pracy w ważnych ośrodkach badawczych oraz instytucjach zarządczych. Znaczącym doświadczeniem było stanowisko wicedyrektora Policy Planning Staff of the US Department of State oraz współpraca w latach 1979–1996 z RAND Corporation (członek Political Science Department). Obecnie jest członkiem zarządu powierniczego RAND. Aktywnie angażował się w działania think tanków, czym przyczynił się do kształtowania polityki demokratyzacji, zarządzania i międzynarodowej ekonomii politycznej. Z kolei w latach 2001–2004

był członkiem Rady ds. Bioetyki przy prezydencji, zajmując się kwestiami etycznymi wynikającymi z innowacji biomedycznych. W sierpniu 2005 roku Profesor Fukuyama przyczynił się do powstania „The American Interest” – dwumiesięcznika poświęconego tematyce, którą można ująć w formule: Ameryka na świecie. Pełnił funkcję przewodniczącego rady redakcyjnej aż do 2020 roku. Jest ponadto m.in. członkiem World Academy of Art and Science (WAAS), także komitetu sterującego Scooter Libby Legal Defense Trust, członkiem Rady Doradczej Centrum Studiów Azji Północno-Wschodniej Pyle’a w Narodowym Biurze Badań Azjatyckich, członkiem Międzynarodowej Rady Doradczej Bellinca. Zasiada w zarządzie Global Financial Integrity, jest członkiem Dialogu Międzyamerykańskiego, przewodniczy radzie redakcyjnej magazynu „American Purpose”, założonego w 2020 roku w celu promowania trzech centralnych idei: po pierwsze, rozwoju liberalnej demokracji w Stanach Zjednoczonych, po drugie, wspierania działań na rzecz zrozumienia wyzwań dla liberalnej demokracji w innych krajach, po trzecie, okazywania wsparcia dla debat nad problemami historii i biografii, wysokiej sztuki, kultury popularnej oraz nauki i technologii.

Przed wszystkim jednak był i jest akademickim badaczem pracującym w prestiżowych uniwersytetach. W latach 1996–2000 to był Omer L. and Nancy Hirst Professor of Public Policy at the School of Public Policy at George Mason University w Waszyngtonie. W pierwszej dekadzie XXI wieku był Bernard L. Schwartz Professor of International Political Economy at Paul H. Nitze School of Advanced International Studies w Uniwersytecie Johnsa Hopkinsa, pełniąc tam w latach 2002–2004 funkcję dziekana. Od 2010 roku jest profesorem w Uniwersytecie Stanforda w Kalifornii (Olivier Nomellini Senior Fellow at Stanford University’s Freeman Spogli Institute for International Studies), gdzie pełni też funkcję dyrektora Centrum Demokracji, Rozwoju i Praworządności im. Mosbachera, a w 2019 roku został tam mianowany także dyrektorem programu Ford Dorsey Master’s in International Policy.

Jego dorobek i akademicka aktywność zostały docenione w międzynarodowym świecie nauki: został uhonorowany doktoratami

kilku uniwersytetów, m.in. Kansai University w Japonii czy Aarhus University w Danii. Otrzymał wiele znaczących nagród i wyróżnień, w tym w 2024 roku The Fred Riggs Award for Life Achievement in International and Comparative Public Administration. Jest zaangażowany w prace ważnych instytucji o dużym znaczeniu dla nauki, czy to jako non-resident fellow at the Carnegie Endowment for International Peace, czy jako członek American Political Science Association oraz Council on Foreign Relations; jest też członkiem rady Międzynarodowego Forum Studiów Demokratycznych, założonego przez National Endowment for Democracy.

Obraz osoby otrzymującej honorowy doktorat, profesora o olbrzymim, inspirującym dorobku w sferze politologii w sposób naturalny wywołuje konieczność wypowiedzenia uwag o Jego postawie jako uczestnika życia politycznego Stanów Zjednoczonych i w pewnym stopniu w wymiarze światowym. Jako badacz o znaczącej pozycji i zdecydowanych poglądach wywierał wpływ na formowanie założeń polityki amerykańskiej. Po pierwsze, odegrał kluczową rolę w kształtowaniu neokonserwatywnej doktryny administracji Ronalda Reagana. Jeszcze za prezydentury Billa Clintona popierał działania zmierzające do interwencji w Iraku, a po 11 września 2001 roku walkę administracji George'a W. Busha z Al-Kaidą. Jednak już na początku 2002 roku nastąpiła wyraźna zmiana Jego poglądów, stał się krytykiem polityki prezydenta Busha z racji jej militarystycznej podstawy i dążenia do interwencji na Bliskim Wschodzie. Dostrzegał błędy założeń polityki neokonserwatystów otaczających prezydenta, zwłaszcza przecenienie zagrożenia, jakie dla USA stwarza ekstremizm islamistyczny, unilateralizm w działaniu na arenie międzynarodowej, rolę siły w rozwiązywaniu problemów w świecie, zbyt optymistyczne przekonanie o skorzystaniu z inżynierii społecznej opartej na zachodnich wartościach, którą można byłoby zastosować w Iraku i ogólnie na Bliskim Wschodzie. Profesor Fukuyama widział tego konsekwencje, zwłaszcza wzrost antyamerykanizmu w wielu krajach. Ogłosił więc koniec epoki neokonserwatywnej i argumentował na rzecz demilitaryzacji wojny z terroryzmem. Wojna jest niewłaściwą metaforą szerszej walki, ponieważ wojny są prowadzone

z pełną intensywnością oraz mają jasne początki i zakończenia. Był zwolennikiem tezy, że sednem działań na rzecz obrony pewnych wartości nie jest kampania wojskowa, ale polityczna rywalizacja o serca i umysły ludzi na całym świecie.

W czasie prezydentury G.W. Busha uważał, że neokonserwatywne i realistyczne idee dotyczące oczekiwanych działań Ameryki są pełne złudzeń w kwestii skuteczności amerykańskiej potęgi i hegemonii w osiągnięciu tych celów. W 2006 roku pisał w „The New York Times”, odnosząc się do wojny w Iraku, że to, czego potrzebuje amerykańska polityka zagraniczna, to nie powrót do wąskiego i cynicznego realizmu, ale raczej sformułowanie *realistic Wilsonianism*, który lepiej dopasowuje środki do celów. Francis Fukuyama uważa, że USA mają prawo promować swoje wartości na świecie, jednak interwencja militarna powinna być ostatecznością i tylko dodatkiem do innych środków. Był zdania, że Stany Zjednoczone powinny stymulować rozwój polityczny i gospodarczy oraz lepiej zrozumieć, co się dzieje w innych krajach. Przypomniiał, że wkład USA w tworzenie międzynarodowych instytucji był sukcesem i powrót do popierania tych struktur połączyłby amerykańską potęgę z międzynarodową legitymacją. Jest to centralna teza jego pracy z 2006 roku pt. *America at the Crossroads*.

W wyborach prezydenckich w 2008 roku poparł Baracka Obamę. Był także aktywny jako komentator polityki innych państw i systemów rządów. I tak np. w sprawie Iranu zakładał, że państwo to może „ewoluować w kierunku prawdziwej demokracji, rządów prawa w ramach szerokich parametrów jego konstytucji z 1979 roku”. Z kolei w wywiadzie dla „New Statesman” z 2018 roku wypowiedział się na temat polityki socjalistycznej w Stanach Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii, stwierdzając, że nie jest do zaakceptowania państwowa własność środków produkcji, lecz jeśli chodzi o programy redystrybucyjne, mogące naprawić tę wielką nierównowagę dochodów i bogactwa, to można z nich skorzystać. Z kolei w wywiadzie dla „El Pais” z 2022 roku Profesor Fukuyama wyraził poparcie dla polityki socjaldemokratycznej, wskazując na przykłady z Niemiec czy Holandii, gdzie partie socjaldemokratyczne są u władzy od dawna. Stwierdzał, że nigdy nie był przeciwny socjaldemokracji,

dodając, że zależy to od okresu historycznego i stopnia interwencji państwa. Dodał, wypierając się na tych przykładach, że obecnie istnieje potrzeba skorzystania w większym stopniu z doświadczeń socjaldemokracji, szczególnie w Stanach Zjednoczonych. Przywołane tu przykładowe wypowiedzi Doktora Honorowego, odnoszące się do funkcjonowania różnych systemów politycznych, potwierdzają Jego stałe zainteresowanie sprawami polityki i konfrontowania ich z własnymi, głębokimi analizami. Jest obserwatorem polityki, jej analitykiem, a w każdej swojej refleksji prezentuje się jako człowiek o wyrazistych, samodzielnych poglądach, niekoniecznie podążający za dominującymi nurtami opinii publicznej.

W XXI wieku Francis Fukuyama kontynuował swoje badania nad liberalną demokracją, koncentrując się na jej ewolucji i wyzwaniach, przed jakimi stawiała we współczesnym świecie. W 2022 roku opublikował książkę *Liberalism and Its Discontents*, w której bronił liberalizmu przed krytykami ze strony populistycznej prawicy i postępowej lewicy. Równocześnie zwracał uwagę na słabości myśli neoliberalnej i polityki tożsamości. Utrzymuje, że liberalna demokracja pozostaje najbardziej żywotnym systemem politycznym, ale przyznaje, że stoi ona przed poważnymi wyzwaniami. Wskazuje na wzrost populizmu rozwijającego się na bazie dysproporcji ekonomicznych i kulturowych oraz opowiadającego się po stronie nacjonalizmu i autorytaryzmu. Odnosząc się do polityki tożsamości, podkreśla, że nadmierne skupianie się na niej podważa jedność narodową i uniwersalne wartości leżące u podstaw społeczeństw liberalnych. Zwraca uwagę na upadek instytucjonalny przejawiający się w stagnacji systemów politycznych, które należy reformować i wzmacniać. Podejmował także kwestie znaczenia tożsamości narodowej dla obrony wartości liberalnych, inaczej mówiąc, koncentrował swe rozważania na konieczności pogodzenia państwa narodowego z liberalnym uniwersalizmem, nawet jeśli na pierwszy rzut oka wydają się one sprzeczne. Przyjmował, że cele liberalizmu są całkowicie zgodne ze światem podzielonym na państwa narodowe. Tym zagadnieniom poświęcony jest m.in. artykuł zatytułowany *A Country of Their Own*, opublikowany w „Foreign Affairs” w kwietniu 2022 roku.

Dramatyczne wydarzenia w Ukrainie stały się dla Profesora Fukuyamy okolicznością do wypowiedzi i analitycznych rozważań. Kwestie związane z agresją rosyjską podejmował m.in. w czasopiśmie „American Purpose”. Wypowiadał opinię, że Rosja zmierza ku porażce, a ta mogłaby doprowadzić do zakończenia wojny i osiągnięcia kompromisu. Skutkiem takiej sytuacji byłby upadek rządów Władimira Putina. Był także zdania, że inwazja wyrządziła wielkie szkody takim populistom, jak Matteo Salvini, Jair Bolsonaro, Marine Le Pen, Viktor Orbán czy Donald Trump, którzy już od dawna wyrażali sympatię do Putina, prezentując autorytarne skłonności. Założył także, że doświadczenie Rosji jest nauczka dla Chin, które nie powinny się łudzić iluzją zwycięstwa w sprawie działań przeciw Tajwanowi. Był zdania, że rosyjska porażka pozwoliłaby na „nowe narodziny wolności” i złagodziłaby obawy o słabnący stan globalnej demokracji. Duch roku 1989 przetrwałby dzięki odwadze Ukrainy. Dużo w tym przekonania i wiary w spodziewany, logiczny ciąg wydarzeń mieszczący się mechanizmach politycznych świata, tak jak on wyglądał do ostatnich miesięcy. Mamy jednak do czynienia z tak znaczącymi zmianami, które w pewnym stopniu konfrontują wybitnego analityka, jakim jest Profesor Fukuyama, z nieprzewidywalnością procesów wewnętrznych i międzynarodowych. Agresja Rosji jest kontynuowana w okrutnej formie, Europa szuka miejsca dla siebie jako obrońca Ukrainy, a przede wszystkim dokonują się wielkie zmiany w polityce amerykańskiej wraz z powrotem Donalda Trumpa do Białego Domu. Dramat tych dni powoduje, że mają szansę być wykorzystane na nowo badawcze doświadczenia Profesora Fukuyamy w zakresie problematyki ustrojowej i politycznej, szczególnie dotyczące demokracji liberalnej i jej przyszłości. Świat jest w okresie zmiany, ale jej kierunek jest nieznany. Studia nad tym są trudne, a nikt bardziej niż Profesor Fukuyama nie jest przygotowany do intelektualnej refleksji dotyczącej kwestii politycznych i ideologicznych konsekwencji przemian.

Podsumowując powyższe uwagi, konieczne jest podkreślenie, że połączenie przez Profesora Francisa Fukuyamę pracy naukowej wyrażonej w olbrzymiej liczbie wartościowych, inspirujących publika-

cji z zaangażowaniem politycznym i pełnieniem funkcji doradczych w zakresie polityki wywarło głęboki wpływ na nauki polityczne na poziomie światowym. Profesor zaoferował pogłębione analizy na temat rozwoju i wyzwań współczesnych systemów politycznych, dowodząc szczególnego miejsca liberalnej demokracji w tych procesach. Ten typ przenikliwego badacza uczestniczącego w nauce światowej na najwyższym poziomie jest wręcz wzorcowym przykładem osoby, która zasługuje na honorowy doktorat Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, co w pełni popieram.

Kraków, 12 marca 2025 r.

*Prof. dr hab. Andrzej Mania
emerytowany profesor
Uniwersytet Jagielloński
członek Polskiej Akademii Umiejętności*

**Opinia dotycząca osiągnięć Profesora Francisa Fukuyamy
w związku z postępowaniem o nadanie godności
doktora honoris causa
Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu**

Początki edukacji uniwersyteckiej Profesora Francisa Fukuyamy nie były związane bezpośrednio z politologią, w tym ze stosunkami międzynarodowymi. Profesor Fukuyama jest absolwentem Cornell University, gdzie uzyskał licencjat z zakresu studiów klasycystycznych, chociaż m.in. studiował filozofię polityczną pod kierunkiem Allana D. Blooma. Następnie rozpoczął studia podyplomowe z literatury porównawczej na Uniwersytecie Yale, wyjeżdżając na sześć miesięcy na studia do Paryża, ale rozczarował się tym kierunkiem i zmienił go na nauki polityczne na Uniwersytecie Harvarda. Tam też otrzymał stopień naukowy doktora nauk politycznych w 1975 roku, przygotowując rozprawę doktorską pt. *Soviet Threats to Intervene in the Middle East, 1956–1973: A Study of Soviet Risk-Taking*. *Doctoral adviser* był światowej sławy politolog Samuel P. Huntington, a jej promotorem wybitny znawca Bliskiego Wschodu prof. Nadav Safran.

Na początku kariery naukowej zdobywał doświadczenie jako konsultant, analityk oraz członek instytucji i organizacji rządowych, pozarządowych oraz firm: był stażystą w Amerykańskiej Agencji Kontroli Zbrojeń i Rozbrojenia (1976), konsultantem w firmie Pan Heuristics, Inc. (1978–1979), członkiem zespołu planowania polityki w Departamencie Stanu oraz członkiem delegacji USA na egipsko-izraelskie rozmowy w sprawie Autonomii Palestyńskiej (1981–1982),

wicedyrektorem Zespołu Planowania Politycznego Departamentu Stanu USA (1989–1990).

Na początku kariery akademickiej uzyskał prestiżowe stypendia: Graduate Fellow, National Security Program, Center for International Affairs, Harvard University (1979), Graduate Fellow, Center for Science and International Affairs, Harvard University (1978–1979).

Od 1994 roku przez dwa lata był wykładowcą w Foreign Policy Institute, Johns Hopkins School of Advanced International Studies na Uniwersytecie Johnsa Hopkinsa w Baltimore oraz był tam kierownikiem projektu dotyczącego telekomunikacji, a w latach 1996–1999 kierownikiem projektu o nowych naukach. W latach 2001–2010 był profesorem międzynarodowej ekonomii politycznej (Bernard L. Schwartz Professor of International Political Economy) w Paul H. Nitze School of Advanced International Studies, a w latach 2005–2010 dyrektorem międzynarodowego programu rozwoju na tymże wydziale (School of Advanced International Studies). Ponadto piastował funkcję dziekana tego wydziału w latach 2002–2004. Pracował też jako profesor w George Mason University w Waszyngtonie, najpierw jako Omer L. and Nancy Hirst Professor of Public Policy, School of Public Policy (1996–2001), a potem jako dyrektor International Commerce and Policy Program, Institute of Public Policy (1997–2000).

Obecnie jest profesorem na Uniwersytecie Stanforda w Kalifornii – od 2019 roku jest dyrektorem Ford Dorsey Masters in International Policy, a od 2010 roku profesorem nauk politycznych jako Olivier Nomellini Senior Fellow, Freeman Spogli Institute for International Studies. Poza tym w latach 2015–2021 był dyrektorem Center on Democracy, Development and the Rule of Law na tym uniwersytecie.

Warto też wspomnieć, że Profesor Fukuyama przez wiele lat współpracował z think tankiem RAND Corporation, pełniąc różnego rodzaju funkcje i piastując stanowiska: specjalisty z zakresu nauk społecznych (1979–1981), starszego członka Political Science Department (1983–1989), konsultanta (1990–1994), starszego naukowca z zakresu nauk społecznych (1995–1996), współkierownika projektu badawczego nt. „Information and Biological Revolutions” (1996–1999).

Przeglądu osiągnięć naukowych Profesora Francisa Fukuyamy nie rozpoczne od słynnej na całym świecie książki o końcu historii, ale od pierwszych, a przy tym dogłębnych analiz związanych z dominującym wówczas Jego polem badawczym, a dotyczącym polityki zagranicznej ZSRR i roli w stosunkach międzynarodowych, zwłaszcza wobec krajów Globalnego Południa oraz regionu Bliższego Wschodu. Cenne były też Jego analizy dotyczące radziecko-amerykańskiej rywalizacji na tych obszarach świata. Należał On bowiem do czołowych przedstawicieli badań sowietologicznych. Na ten temat przygotował liczne i wartościowe publikacje, przede wszystkim w ramach współpracy z RAND Corporation, m.in.: *Gorbachev and the New Soviet Agenda in the Third World* (Santa Monica: RAND Corporation R-3634-A, February 1989), *Soviet Civil-Military Relations and the Power Projection Mission* (Santa Monica: RAND Corporation R-3504-AF, April 1987), *Moscow's Post-Brezhnev Reassessment of the Third World* (RAND Corporation R-3337-USDP, February 1986), *Military Aspects of the U.S.-Soviet Competition in the Third World* (RAND P-7164, 1985), *U.S.-Soviet Interactions in the Third World* (RAND OPS-004, March 1985), *Soviet Experience with Cooperative Forces* (RAND N-2325-USDP, June 1985), *The New Marxist Leninist States and Internal Conflict in the Third World* (RAND P-7020, 1984), *A Systematic Soviet Strategy for the Third World?* (RAND P-6965, February 1984), *The Soviet Threat to the Persian Gulf* (RAND Corporation P-6596, March 1981), *New Directions for Soviet Middle East Policy: Implications for the Atlantic Alliance* (RAND P-6443, February 1980), *The Future of the Soviet Role in Afghanistan: A Trip Report* (RAND Corporation N-1579-RC, September 1980), *The Soviet Union and Iraq Since 1968* (RAND Corporation N-1524-AF, July 1980), *Nuclear Shadowboxing: Soviet Intervention Threats in the Middle East* (RAND N-1577-FF, June 1980). Poza tym warte odnotowania są dwa artykuły: *The Cycles of Soviet Third World Policy* („Problems of Communism”, September-October 1987) oraz *Gorbachev and the Third World* („Foreign Affairs” 1986, t. 64, nr 4).

Wśród publikacji z tego zakresu należy też wskazać pracę zbiorową pod redakcją Jego oraz prof. Andrzeja Korbońskiego z Uniwersytetu Kalifornijskiego w Los Angeles (UCLA), *nota bene* urodzonego w Poznaniu, pt. *The Soviet Union and the Third World: The Last Three Decades* (1987). Stanowi ona najbardziej kompleksową analizę strategii i działań ZSRR w Trzecim Świecie.

* * *

Przy ocenie dorobku naukowego Profesora Francisa Fukuyamy, w związku z ogromną liczbą publikacji, skoncentruję się jedynie na wybranych monografiach.

- *The End of History and the Last Man* (New York: Free Press 1992)

Autor właściwie scharakteryzował zbliżający się upadek Związku Radzieckiego jako część „końcowego punktu ideologicznej ewolucji ludzkości”. Argumentował, że postęp historii ludzkości jako walki między ideologiami w dużej mierze dobiegł końca. Świat, po zakończeniu zimnej wojny i upadku muru berlińskiego w 1989 roku, w przeważającej mierze zaczął opierać się na liberalnej demokracji, co skłoniło Autora do ogłoszenia jej jako „ostatecznej formy ludzkiego rządu”. Książka była rozwinięciem idei wyrażonych we wcześniejszym artykule *The End of History?* opublikowanym w „The National Interest”. Tam przewidywał nadchodzący, globalny triumf liberalizmu politycznego i gospodarczego. Publikacja ta jest najbardziej znaną na świecie książką w dorobku Profesora Fukuyamy (wersja oryginalna według Google Scholar cytowana była 44 928 razy, w języku hiszpańskim – 5443 razy, w języku rosyjskim – 1605 razy, w języku francuskim – 1438, w języku niemieckim – 1425 razy, a w języku polskim 389 razy).

- *Trust: The Soviet Virtues and the Creation of Prosperity* (New York: Free Press 1995)

Francis Fukuyama celnie zwrócił uwagę na zaufanie i kapitał społeczny jako determinanty w osiąganiu rozwoju i dobrobytu gospodarczego. W przekonujący sposób rozwinął tezę o znaczącym wpływie kultury na sukcesy gospodarcze społeczeństw. Przedstawił wizję stabilnego i efektywnego państwa. Uwypuklił znaczenie norm społecznych, uwzględnił kontekst kultury oraz docenił wagę efektywności i sprawności administracji publicznej.

- *The Great Disruption: Human Nature and the Reconstitution of Social Order* (New York: Free Press 1999)

Autor słusznie wysuwa tezę, że „wielki wstrząs”, tzn. przejście od epoki industrialnej do informatycznej, jest dla ludzkości przemianą równie doniosłą, jak niegdyś przejście od pasterstwa do rolnictwa, czy później – rewolucja przemysłowa. Analizując ogromne możliwości, jakie ten „wielki wstrząs” otworzył przed człowiekiem, zwraca uwagę na zjawisko załamania się dotychczasowych hierarchii i autorytetów, radykalnej zmiany mechanizmów tradycyjnie organizujących życie społeczeństw. Wieloaspektowo analizuje doświadczenia poprzednich „wielkich wstrząsów” oraz bada pojawiające się ślady nowego typu zachowań prospołecznych w kontekście nieodłącznej ludzkiej potrzeby norm i zasad społecznych.

- *Our Posthuman Future: Consequences of the Biotechnology Revolution* (New York: Farrar, Straus and Giroux 2002)

Profesor Fukuyama w sposób dogłębny nakreślił historię zmieniającego się rozumienia ludzkiej natury przez człowieka, od starożytności po nowożytnych utopistów i dyktatorów wykorzystujących ideologię do tej zmiany oraz odczłowieczenia rodzaju ludzkiego w wymiarze etycznym i politycznym w związku z rozwojem biotechnologii. Zwraca uwagę na konsekwencje manipulowania ludzkim DNA oraz wpływ badań genetycznych na fundament liberalnej demokracji: przekonanie, że istoty ludzkie są równe z natury. W Jego przekonaniu efektem rewolucji biotechnologicznej może być kres

tradycyjnie rozumianego człowieka, którego zastąpią osobniki genetycznie zmodyfikowane. W tym opracowaniu zakwestionował swoją pierwotną tezę o „końcu historii”, argumentując, że skoro biotechnologia w coraz większym stopniu pozwala ludziom kontrolować ich własną ewolucję, może pozwolić też na zmianę ludzkiej natury, zagrażając tym samym liberalnej demokracji. Jednym z możliwych rezultatów może być to, że zmieniona ludzka natura zakończy się radykalną nierównością.

- *State-Building: Governance and World Order in the 21st century* (Ithaca: Cornell University Press 2004)

W książce tej Autor, oprócz interesujących rozważań dotyczących znaczenia „państwowości”, wskazuje na przyczyny słabości współczesnego państwa. Zajmuje się dylematem, w jaki sposób przenieść wzorce instytucji publicznych z demokracji do państw niedemokratycznych. Prowadzi ważny dyskurs na temat konsekwencji, istnienia słabych i upadłych państw, dla porządku międzynarodowego (jako źródła wielu najpoważniejszych problemów na świecie) oraz podstaw, na których społeczność międzynarodowa może interweniować w celu ich wzmocnienia.

- *America at the Crossroads: Democracy, Power, and the Neoconservative Legacy* (New Haven: Yale University Press 2006. US edition)
- *After the Neo Cons: Where the Right went Wrong* (London: Profile Books 2006. UK edition)

Autor dotyka bardzo ważnego problemu dotyczącego polityki zagranicznej USA oraz dylematów związanych z oddziaływaniem neokonserwatyzmu. Kompetentnie analizuje historię neokonserwatyzmu, ze szczególnym uwzględnieniem jego głównych założeń i implikacji politycznych. Przedstawia i uzasadnia powody, dla których popierał administrację George’a W. Busha i gdzie, jego zdaniem, popełniała ona błędy w tamtym czasie, a co najważniejsze, proponuje nową koncepcję amerykańskiej polityki zagranicznej.

- *Falling Behind: Explaining the Development Gap Between Latin America and the United States*, editor (New York: Oxford University Press 2008)

Książka stanowi dogłębne wyjaśnienie powiększającej się luki rozwojowej pomiędzy USA a państwami Ameryki Łacińskiej na przestrzeni ostatnich stuleci. Stawiana jest teza, że istniejące nierówności w Ameryce Łacińskiej hamują ich wzrost gospodarczy, a nierówny podział bogactwa prowadzi do wstrząsów społecznych, co skutkuje zahamowaniem wzrostu gospodarczego.

- *The Origins of Political Order: From Prehuman Times to the French Revolution* (New York: Farrar, Straus and Giroux 2011)

To dzieło ukazuje rozwój systemów i instytucji politycznych od czasów najdawniejszych po okres rewolucji francuskiej (1789–1799). Autor cennie wskazuje źródła stabilności państwa, wykorzystując przy tym porównawczą historię polityczną do opracowania teorii stabilności systemu politycznego. Według Niego idealny porządek polityczny wymaga nowoczesnego i skutecznego państwa, działającego prawa i odpowiedzialnego rządu.

- *Political Order and Political Decay: From the Industrial Revolution to the Present Day* (New York: Farrar, Straus and Giroux 2014)

Jest to niezwykle celna diagnoza rozwoju i upadku instytucji politycznych, poczynwszy od rewolucji przemysłowej do czasów współczesnych, w różnych regionach świata. Współczesnym studium upadku są Stany Zjednoczone doświadczające politycznego rozkładu, który Autor dostrzega w pogarszaniu się efektywności administracji publicznej, specjalnych grupach interesu przejmujących władzę ustawodawczą i nieuniknionych, ale uciążliwych procesach sądowych kwestionujących wszystkie rodzaje działań rządu.

- *Identity: The Demand for Dignity and the Politics of Resentment* (New York: Farrar, Straus and Giroux 2018)

Autor dotyka niezmiernie ważnej kwestii tożsamości w kontekście potrzeby godności i wpływu na demokracje liberalne. Skrupulatnie bada współczesną politykę tożsamości: jej źródła, skutki oraz konsekwencje dla krajowych i zagranicznych spraw państwa. Konkluduje, że zapotrzebowania na tożsamość nie można „obejść” i należy zacząć kształtować ją w sposób, który wspiera demokrację, a nie ją podważa.

- *Liberalism and Its Discontents* (New York: Farrar, Straus and Giroux 2022)

Autor w sposób przekonujący broni zasad i wartości liberalizmu przed współczesną krytyką, zarówno z lewej, jak i z prawej strony politycznej (populistycznej prawicy i progresywnej lewicy) oraz wyjaśnia, dlaczego liberalizm jest coraz częściej atakowany. Proponuje powrót do polityki opartej na konsensusie (*consensus-driven politics*).

Nie mniej wartościowe naukowo są rozdziały w książkach i artykuły w czasopismach, np. w „Foreign Affairs”.

* * *

Publikacje Profesora Francis Fukuyamy mają duże znaczenie poznawcze oraz wkład w przyszły rozwój badań politologicznych. Posiadł On umiejętność nowatorskiego przedstawiania najistotniejszych zjawisk i procesów dokonujących się w dynamicznym środowisku politycznym, społecznym, ekonomicznym i kulturowym, w wymiarze krajowym i międzynarodowym. Reprezentuje znakomite umiejętności analityczne i syntetyczne oraz ogromną wiedzę dotyczącą dynamiki i złożoności stosunków międzynarodowych. Jego badania stanowią wartościowe poznawczo osiągnięcia naukowe, a Jego monografie

autorskie, prace zbiorowe pod redakcją, część rozdziałów oraz artykułów z czasopism naukowych weszły do katalogu kanonów badań nad stosunkami międzynarodowymi oraz jako obowiązująca lektura w politologii. W różnych publikacjach Profesor Fukuyama formułuje rzeczowe predykcje odnoszące się do przyszłości demokracji, polityki zagranicznej USA czy w ogóle porządku międzynarodowego (determinanty wewnętrzne i zewnętrzne). Dorobek naukowo-badawczy Francis Fukuyamy ma nad wyraz oryginalny charakter, dominuje w nim wszechstronna eksplanacja środowiska politycznego, w tym międzynarodowego. W swoich dogłębnych analizach z perspektywy globalnej Profesor Fukuyama uwzględniał badania obszarowe (*field studies*) oraz studia przypadku (*case studies*), a Jego publikacje stanowią niezwykle kompetentne i rzetelne studia problemu. Przebija przez nie głęboka wiedza z zakresu funkcjonowania instytucji publicznych i społeczeństw oraz meandrów stosunków międzynarodowych (uwzględnienie czynników endo- i egzogenicznych).

Trudno uznać Profesora Francis Fukuyamę za tylko *sensu stricto* politologa, znawcę stosunków międzynarodowych, bowiem jest też po części filozofem i etykiem polityki, antropologiem polityki, ekonomistą, historykiem idei, socjologiem, badaczem polityk społecznych. Wiele Jego publikacji ma bowiem przede wszystkim charakter interdyscyplinarny. W Jego aktywności naukowej przebija nowatorstwo podejmowanych problemów badawczych.

* * *

W ostatnich latach Profesor Francis Fukuyama zajął się badaniami dotyczącymi zagrożeń technologicznych dla funkcjonowania demokracji, wpływem mediów społecznościowych na obywateli i polaryzację społeczeństwa, a także coraz bardziej obecną dezinformacją. Formułuje w tym względzie postulaty ogniskujące się wokół tworzenia norm prawnych i instytucjonalnych. Ważny aspekt Jego badań obejmuje zagadnienia dotyczące odradzania się na świecie autorytaryzmów oraz wszelkiego rodzaju populizmów, które dotyczą

także demokracji. Oprócz diagnoz tego stanu rzeczy formułuje też katalogi działań zaradczych w tym zakresie (m.in. odporność demokracji na zagrożenia). Ponadto w badaniach kładzie także nacisk na znaczenie tożsamości narodowej dla solidnej obrony liberalnych wartości, a tym samym na potrzebę pogodzenia państwa narodowego z liberalnym uniwersalizmem, nawet jeśli początkowo wydaje się to sprzeczne.

* * *

Jest autorem krytycznych recenzji w czasopismach naukowych, jak np. w „Political Science Quarterly” czy „The Journal of Democracy”, oraz w licznych opiniotwórczych tytułach prasowych, jak choćby „The New Republic”, „New York Times Book Review”, „The Wall Street Journal”, „The Financial Times”, „The Washington Times” czy „The Washington Post”. Jego komentarze czy wywiady publikowane były w najważniejszych tytułach prasowych nie tylko w USA, ale na całym świecie, m.in. w: „The Wall Street Journal”, „New York Times”, „Los Angeles Times”, „The Washington Post”, „Guardian”, „Telegraph”, „Financial Times”, „Times”, „Le Point”, „Le Monde”, „Le Figaro”, „Mondo Economico”, „La Stampa”, „Il Sole 24 Ore”, „La Repubblica”, „Yomiuri Shimbun”, „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, „Die Zeit”, „Süddeutsche Zeitung”, „Australian Financial Review”, „El Pais”, „El Mundo”, „Mainichi Shimbun”, „Sankei Shimbun”, „Global Business”, „NRC Handelsblad”, „De Groene Amsterdamer”, „Chosun Ilbo”, „Kyung Hyang Daily News” i „Joong An Daily News”, a także w Polsce, np. „Gazeta Wyborcza” i „Rzeczpospolita” oraz na portalach internetowych, np. Onet.pl. Społeczny i polityczny oddźwięk tych wywiadów i komentarzy Profesora Fukuyamy był bardzo znaczący. Profesor Fukuyama często odnosi się bowiem także do bieżących wydarzeń politycznych, zarówno w Stanach Zjednoczonych, a także na świecie. Ta publicystyka czy też wywiady stanowią dopełnienie aktywności naukowej i popularyzują wartości demokratyczne

w ramach systemu politycznego czy też środowiska międzynarodowego, m.in. poprzez debaty nad wartościami demokracji, rządami prawa, społecznym zaufaniem. Niezmiennie rzadko zdarza się, żeby twórczość publikacyjna miała tak znaczący wpływ na świat polityki i nauki oraz społeczeństwa.

* * *

Niezwykłe wysokie kompetencje merytoryczne powodowały, że Profesor Fukuyama był wielokrotnie zapraszany z wykładami gościnnymi w Stanach Zjednoczonych (m.in. jako wizytujący wykładowca w Department of Political Science, University of California in Los Angeles, 1986, 1989) oraz w innych państwach świata, np. The Tanner Lectures, Brasenose College, Oxford, May 1997; The John Bonython Lecture, Melbourne, Australia, August 2002; The Sir Ronald Trotter Lecture, Wellington, New Zealand, August 2002; The Castle Lectures, Yale University, April 2005; The Seymour Martin Lipset Memorial Lecture, Toronto and Washington, October-November 2005. Od 2008 roku jest profesorem wizytującym w Aarhus University w Danii.

Francis Fukuyama aktywnie działał na rzecz środowiska politologicznego i podejmował wiele wysiłków w tym względzie. Jednym z licznych przykładów było zaangażowanie się w aktywność Amerykańskiego Towarzystwa Nauk Politycznych czy jako redaktor czasopism naukowych, np. „American Purpose” czy „The American Interest”, nie mówiąc o członkostwie w wielu radach naukowych periodyków politologicznych.

* * *

Profesor Fukuyama za swoje wybitne osiągnięcia był wielokrotnie nagradzany. Jego aktywność naukowa, organizacyjna i dydaktyczna doceniana była przez uczelnie, w których pracował. W Johns Hop-

kins University otrzymał Founder's Award, Johns Hopkins School of Advanced International Studies (2010) oraz Max M. Fisher Award for Excellence in Teaching Johns Hopkins SAIS (2010). W Harvard University został nagrodzony Centennial Medal, Harvard Graduate School of Arts and Sciences (2016). Uzyskiwał też nagrody i wyróżnienia za konkretne publikacje, np. Los Angeles Times' Book Critics Award in the Current Interest category *The End of History and the Last Man* (1992); Estoril Global Issues Book Prize (2015) za *Political Order Political Decay*; Rodel Institute Edwards Book Award za *Liberalism and Its Discontents* (2023).

W 2015 roku za dzieła pt. *The Origins of Political Order* (2011) i *Political Order and Political Decay* (2014) otrzymał Nagrodę Johana Skytte, odpowiednik Nagrody Nobla w naukach politycznych. Jak napisano w uzasadnieniu: „za zapierającą dech w piersiach wiedzę, jasność i odwagę, które rzuciły nowe światło na rozwój współczesnego porządku politycznego”. W tych dwóch dziełach Profesor Fukuyama dogłębnie analizuje ludzkie dążenie do organizacji politycznej, która może zapewnić przetrwanie „stada” zarówno fizycznie, jak i materialnie.

Należy podkreślić także inne, nie mniej prestiżowe nagrody i wyróżnienia, jak np. Nagrodę Doskonałości 2000 przyznaną w 1995 roku przez Amerykańską Panazjatycko-Amerykańską Izbę Handlową (Excellence 2000 Award of the US Pan Asian-American Chamber of Commerce 1995), przyznany w 2010 roku Medal Służby dla Demokracji (Democracy Service Medal, National Endowment for Democracy), wręczoną w 2024 roku Nagrodę za Całokształt Osiągnięć w Administracji Publicznej (Fred Riggs Award for Lifetime Achievement in Public Administration, American Society for Public Administration).

Warto też wspomnieć o zagranicznych uhonorowaniach Profesora Fukuyamy, np. we Włoszech (Premio Capri International Award for the Italian Language Edition of *The End of History and the Last Man*, czerwiec 1992; Medal of the Presidency of the Italian Republic, October 1993) oraz w Rumunii (Commander's Cross of the Order of Merit, 2000).

Jego wiedza ekspercka była doceniana m.in. poprzez członkostwo w tak prestiżowych organizacjach *non-profit* działających na rzecz demokracji, jak: Freedom House (*Board of Trustees*), The Volcker Alliance (*Board of Directors*) czy Council on Foreign Relations. Profesor Fukuyama był też w latach 2001–2004 członkiem Prezydenckiej Rady Bioetyki (*President's Council on Bioethics*) powołanej przez prezydenta Stanów Zjednoczonych George'a W. Busha.

Francis Fukuyama otrzymał także godność doktora honoris causa amerykańskich uczelni: Connecticut College (1995), Doane College (2001), Pardee Rand Graduate School (2012); japońskich uniwersytetów: Doshisha University (2007), Kansai University (2009) oraz tylko jednego europejskiego: University of Aarhus (2011), a żadnego z Europy Środkowej i Wschodniej. Moim zdaniem, biorąc pod uwagę dorobek i osiągnięcia Profesora Francisa Fukuyamy, ta lista powinna być znacznie dłuższa.

* * *

W zasadzie każda publikacja Profesora Fukuyamy spotykała się z ogromnym oddźwiękiem środowiska naukowego i nie tylko. Duża część Jego monografii stała się przedmiotem ogólnościatowych, owocnych, naukowych debat, czasami krytyki, często nieuzasadnionej, gdy jej autorzy nie do końca rozumieli intencję Profesora. Przede wszystkim dotyczyło to eseju pt. *Koniec historii?* (1989) i publikacji *Koniec historii i ostatni człowiek* (1992).

Jego prace weszły do kanonu literatury politologicznej na świecie. Część z nich została przetłumaczona na inne języki (ponad dwadzieścia), w tym na język polski. Twórczość Profesora Francisa Fukuyamy jest w Polsce dobrze znana i doceniana, o czym świadczą liczne przekłady (zdecydowana większość z nich wydana przez wydawnictwa z Poznania):

- *Koniec historii?*, [w:] *Czy koniec historii? Konfrontacje 13*, Warszawa 1991, Idee, Wydawnictwo Pomost, s. 7–36 (*End of History?*, „The National Interest” 1989, no. 16)

- *Koniec historii*, Wydawnictwo Zysk i Spółka, Poznań 1996; 2000 (*The End of History and the Last Man*)
- *Ostatni człowiek*, Wydawnictwo Zysk i Spółka, Poznań 1997 (*The End of History and the Last Man*)
- *Zaufanie: kapitał społeczny a droga do dobrobytu*, PWN, Warszawa–Wrocław 1997 (*Trust. The Social Virtues and the Creation of Prosperity*)
- *Wielki wstrząs: natura ludzka a odbudowa porządku społecznego*, przekł. z ang. Hanna Komorowska i Krzysztof Dorosz, Wydawnictwo Bertelsmann Świat Książki, Warszawa 2000 (*The Great Disruption. Human Nature and the Reconstitution of Social Order*)
- *Koniec człowieka. Konsekwencje rewolucji biotechnologicznej*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2004 (*Our Posthuman Future: Consequences of the Biotechnology Revolution*)
- *Budowanie państwa. Władza i ład międzynarodowy w XXI wieku*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2005 (*State-Building: Governance and World Order in the 21st Century*)
- *Ameryka na rozdrożu. Demokracja, władza i dziedzictwo neokonserwatyzmu*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2006 (*America at the Crossroads. Democracy, Power and the Neoconservative Legacy*)
- *Historia ładu politycznego. Od czasów przedludzkich do rewolucji francuskiej*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2012 (*The Origins of Political Order. From Prehuman Times to the French Revolution*)
- *Ład polityczny i polityczny regres. Od rewolucji przemysłowej do globalizacji demokracji*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2015 (*Political Order and Political Decay. From the Industrial Revolution to the Globalization of Democracy*)
- *Koniec historii i ostatni człowiek*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2017 (*End of History and the Last Man*)
- *Tożsamość: współczesna polityka tożsamościowa i walka o uznanie*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2019 (*Identity: The Demand for Dignity and the Politics of Resentment*)
- *Zamieszanie z liberalizmem*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2024 (*Liberalism and Its Discontents*)

Należy również podkreślić, że książki te są nie tylko znane polskiemu środowisku naukowemu, ale również często cytowane, a nawet częściej niż przekłady na język hiszpański, francuski czy niemiecki.

* * *

Warto byłoby chociaż zaznaczyć związki Profesora Fukuyamy z Polską. Jak sam wspomina, po raz pierwszy było to w „przełomowym” 1989 roku. W 2010 roku, będąc ponownie w Polsce, stwierdził w Gdańsku, że „polska transformacja to jeden z największych politycznych cudów XX wieku”. Z kolei odwiedzając Polskę w roku 2019, dokonania transformacji systemowej skomentował następująco: „To, co zobaczyłem po trzydziestu latach, to cud”. Na łamach mediów społecznościowych wyraził też swoją opinię w sprawie wyborów parlamentarnych 15 października 2023 roku.

* * *

Profesor Francis Fukuyama dba o wysokie standardy dyskursu naukowego i jest człowiekiem wysokiej kultury osobistej. Określa się Go jako prawdziwie multidyscyplinarnego uczonego z ogromną wiedzą na temat historii i współczesności świata. Osiągnął światową pozycję wśród badaczy nauk społecznych i humanistycznych. Nazywa się Go jednym z największych współczesnych filozofów społecznych o najwyższym autorytecie międzynarodowym. Jego dorobek naukowy należy określić jako znakomity. Nie bez kozery możemy mówić o Jego wielkich zasługach dla rozwoju światowej nauki. Wniósł ogromny wkład w rozwój politologii – jest światowej sławy autorytetem naukowym w tej dziedzinie, w tym w stosunkach międzynarodowych.

Podsumowując dorobek Profesora Francis Fukuyamy, należy stwierdzić, że należy On do najwybitniejszych badaczy społecznych na świecie, a Jego wpływ na światowe badania w naukach społecz-

nych i humanistycznych, a przede wszystkim szeroko rozumianej politologii, jest znaczący, czytaj globalny. Zdecydowana większość Jego publikacji była nie tylko wielokrotnie cytowana, ale jest także przedmiotem ogólnościatowego dyskursu naukowego. Ponadto publikacje te stanowiły i nadal stanowią inspirację dla innych badaczy, nawet tych, którzy wychodzą z innych założeń teoretyczno-metodologicznych.

* * *

Na koniec chciałbym podzielić się osobistą refleksją. We wczesnej młodości, kiedy pasjonowałem się m.in. geografią, słowo Fukuyama kojarzyło mi się jednoznacznie z miastem w Japonii. Od zakończenia moich studiów do dzisiaj mam już tylko jedno skojarzenie związane z tym słowem i dotyczy to Profesora Francisa Fukuyamy. Zmieniło się też dla mnie znaczenie słowa Fukuyama, z języka japońskiego jako „góry błogosławieństwa / błogosławiącej góry” na „Himalaje politologii”.

* * *

Z wielkim przekonaniem i radością stwierdzam, że Profesor Francis Fukuyama w pełni zasługuje na przyznanie Mu godności doktora honoris causa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Władzom i środowisku tej Uczelni chciałbym pogratulować podjęcia niezwykle trafnej oraz głęboko merytorycznej decyzji o tak zaszczytnym wyróżnieniu dla Profesora Francisa Fukuyamy, którego bez wątpienia można określić jako światowego *professoris magni*.

Olsztyn, 18.03.2025 r.

*Prof. dr hab. Arkadiusz Żukowski
Instytut Nauk Politycznych WNS
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie*

PARS ANGLICA

**Resolution No. 53/2024/2025
of the Senate of Adam Mickiewicz University, Poznań
dated March 31, 2025
on the Conferral of the Title of Doctor Honoris Causa
upon Professor Francis Fukuyama**

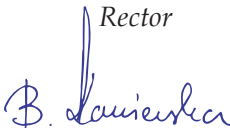
In accordance with Article 28, paragraph 1, point 9 of the Act on Higher Education and Science of July 20, 2018 (Journal of Laws of 2024, item 1571, as amended), and § 15, paragraph 7 of the Statute of Adam Mickiewicz University in Poznań, the Senate of Adam Mickiewicz University in Poznań hereby resolves as follows:

§ 1

The Senate of Adam Mickiewicz University in Poznań, having reviewed the submitted evaluations by Prof. Andrzej Gałganek, PhD, from Adam Mickiewicz University in Poznań, Prof. Andrzej Mania, PhD, from Jagiellonian University, and Prof. Arkadiusz Żukowski, PhD, from the University of Warmia and Mazury in Olsztyn, resolves to confer the title of Doctor Honoris Causa upon Professor Francis Fukuyama, a preeminent authority in the field of political science, particularly international relations, one of the world's most distinguished social scientists, "a truly multidisciplinary scholar with profound knowledge of history and contemporary global issues" who "exemplifies the highest standards of international scholarship."

§ 2

This resolution shall take effect immediately upon adoption.

Rector

Professor Bogumiła Kaniewska

ORATIO INAUGURALIS A RECTORE HABITA

*Dear and Honoured Doctor Honoris Causa,
High Senate,
Distinguished Guests!*

By bestowing the title of Doctor Honoris Causa, a university expresses its deepest recognition for an individual whose scholarly achievements, independent thought, and unwavering commitment to defending universal values serve as a true inspiration.

On March 31, 2025, the Senate of Adam Mickiewicz University in Poznań decided to confer this highest academic honor upon Professor Francis Fukuyama, one of the most influential contemporary intellectuals, a political scientist, philosopher, and writer. His ideas have shaped the global discourse on civilization's challenges for decades.

The community of the Almae Matris in Poznań, with great pride, joy, and satisfaction, acknowledges Professor Fukuyama's outstanding contributions to the advancement of social and political sciences – work that transcends disciplinary and national boundaries, builds bridges of understanding, and opens spaces for dialogue. On May 16, 2025, we welcome Professor Fukuyama into the distinguished ranks of our Doctors Honoris Causa.

May this distinction stand as a symbolic gesture of gratitude for his profound influence on the development of political thought – for the

courage to ask essential, often uncomfortable questions, for incisive analysis and the relentless pursuit of answers to the fundamental questions of the future, and for the enduring reminder that the fight for freedom, dignity, and democracy is never truly over.

Professor Bogumiła Kaniewska
Rector
Adam Mickiewicz University, Poznań

ORATIO A DECANO HABITA

*Your Magnificence,
Honourable Members of the Senate,
Esteemed Honorary Doctor,
Ladies and Gentlemen!*

As Dean of the Faculty of Political Science and Journalism, it is my great honour to welcome Professor Francis Fukuyama – an eminent scholar, distinguished intellectual, and one of the most respected voices in global political science – into our academic community.

I vividly remember my own time as a student at the Institute of Political Science and Journalism at Adam Mickiewicz University in Poznań, when I first read Professor Fukuyama's seminal work *The End of History and the Last Man*. More than three decades after its publication, this book continues to serve as a key reference point in any serious debate on the condition and future of democracy. At the time, I could never have imagined that I would one day meet its author in person, let alone have the privilege of introducing him on the occasion of receiving an honorary doctorate from our University.

I am proud that the Council for the academic disciplines of Political Science and Administration, as well as Social Communication and Media Studies, voted on 13 January 2025 to approve the motion submitted by sixteen professors from our faculty to confer the honorary doctorate of Adam Mickiewicz University upon Professor Fukuyama. In our justification, we wrote that his publications have

fundamentally reshaped the global debate on the future of liberal democracy and international relations. We highlighted his interdisciplinary approach – blending political science, history, sociology, and economics – and pointed out that he is not only among the most cited but also among the most influential intellectuals of the 21st century.

For years, Professor Fukuyama has inspired scholars, students, and policymakers to engage with the most pressing challenges of the global order: the construction of political institutions, the role of social trust, and the threats facing democracy today. His work embodies the essential values of the academic vocation: a relentless pursuit of truth, openness to dialogue, and commitment to addressing contemporary problems. He is a model scholar who combines intellectual rigour with deep civic engagement.

I will leave it to the distinguished Promoter, Professor Radosław Fiedler, to present Professor Fukuyama's scientific achievements and his extraordinary contributions to contemporary political thought. I would instead like to highlight his exceptional public engagement, which has long extended beyond the university setting. Professor Fukuyama has been an active participant in public discourse, offering insightful, deeply reasoned analyses of the most urgent issues facing the world today.

We are grateful to Professor Fukuyama for his unwavering advocacy of the values underpinning democratic societies: liberty, equality, and respect for human dignity. His academic and popular writings are a testament to a lifelong commitment to truth and critical inquiry – qualities that make him a role model for scholars and thinkers across the globe. His work also has immense practical value, offering thoughtful guidance to decision-makers at both the national and international levels.

Through his ongoing contributions to global debates on the rise of populism, migration, climate change, inequality, and geopolitical conflict, he continues to inspire new generations of researchers, journalists, political leaders, and civic activists. From our Central European perspective, it is especially meaningful that Professor Fukuyama has taken a longstanding interest in the political and so-

cial developments in this region, including Poland. His reflections on the post-communist transformation are crucial to understanding the contemporary challenges of democracy in this part of the world.

He has shared these views in numerous interviews with Polish media, offering thoughtful commentary and explanations of current political, social, and economic issues, particularly in the realm of international relations. When we read his recent assessment of global affairs – “I think we’re heading for a really dangerous period right now, where old-fashioned kind of 19th century power politics is going to make a comeback. (...) At this point I am reluctant to dismiss anything as impossible, since many things that I once considered unimaginable, have already happened”¹ – we become more keenly aware of the perils confronting the modern world.

Elsewhere, he observes: “We are drifting toward a 19th century model of international relations, where major powers assert and defend their own spheres of influence. (...) The problem with that era, of course, is that it was far from peaceful. These powers would expand their influence and reach until they collided with one another – often leading to war. I do not think we want to return to such a world, given the many troubling consequences it would likely entail.” This sobering analysis underscores the dangers now facing liberal democracy.

Equally important is his critique of liberalism’s blind spots: “One of the major failings of liberals is its insufficient appreciation for the importance of national identity. If a society welcomes individuals from outside, it must expect them to embrace that national identity and become part of it. In a liberal society, that identity should be

¹ All quotations are taken from the following articles: M. Terlik, *Francis Fukuyama dla Onetu: powraca koncert mocarstw. Polacy, szykujcie się*, January 20, 2025, <https://wiadomosci.onet.pl/tylko-w-onecie/francis-fukuyama-dla-onetu-wchodzimy-wlasnie-w-nowy-niebezpieczny-okres-historii/xksem8t>; K. Kowalczyk, *Francis Fukuyama: Europa musi zacząć działać jak jedno państwo, a nie tylko szeroki sojusz krajów*, *Rzeczpospolita*, April 7, 2025, <https://www.rp.pl/gospodarka/art42019231-francis-fukuyama-europa-musi-zaczac-dzialac-jak-jedno-panstwo-a-nie-tylko-szeroki-sojusz-krajow>. We thank the authors of both articles for sharing the original materials from their interviews with Professor Fukuyama.

grounded in liberal principles – tolerance, the rule of law, and so forth. This also implies the right to exclude those who reject those values. (...) I see no contradiction in a liberal society saying: we do not wish to accommodate individuals who oppose our foundational principles. That is not a violation of liberal norms. (...) If we hold that human rights are universal, and that national boundaries are secondary, then any given nation must be capable of defending the rights of any individual facing abuse – regardless of where that abuse occurs. (...) And we should have not only the right, but the responsibility, to act on that principle beyond our own borders.”

Finally, we must take note of Professor Fukuyama’s incisive observations about Eastern Europe’s growing importance: “The most significant development of the past two decades has been the emergence of Eastern Europe. Poland, the Baltic states, and the Czech Republic are far more mobilized, more conscious of the Russian threat, and more prepared to respond. Poland is doing exceptionally well – it is a large and capable nation. I believe there is now potential to establish an East – West axis that could complement the long-standing Franco-German partnership at the heart of the European Union. Eastern Europe is poised to play a far more prominent role.” This perceptive diagnosis challenges us to reconsider long-standing paradigms of the global political order.

How accurate are his words: “This approach made democracy appear merely as a foreign policy instrument of a powerful state, rather than a system freely chosen by people who wish to live in a free society. I believe this kind of hubris led the United States into serious trouble and is now fueling the rise of isolationism. The sentiment here has become: ‘we no longer wish to intervene or tell others how to live.’ In any case, such ambitions are increasingly unrealistic. The United States held a dominant global position for roughly two decades – between 1989 and 2008 – but that is no longer the case. This makes the aggressive posture promoted by figures like Donald Trump all the more absurd, as we simply no longer have the power to shape the world according to our will, as we once did. That reality has changed – and I believe it is good that it has.”

Many of Professor Fukuyama's important insights cannot be quoted in full during today's ceremony. This is neither the time nor the place. We are gathered here to celebrate the conferral of an honorary doctorate from Adam Mickiewicz University upon Professor Francis Fukuyama – as a tribute to his groundbreaking scholarly work, his profound influence on the social sciences (especially political science), and his unwavering commitment to the values of the university. His public, political, expert, and civic contributions also deserve our deepest recognition.

Professor Fukuyama is not only a brilliant scholar; he is a model of engaged citizenship, deeply concerned with the fate of the democratic *polis* on a global scale.

Dear Professor and Honorary Doctor, on behalf of the academic community of the Faculty of Political Science and Journalism of Adam Mickiewicz University in Poznań and in my own name I extend to you my sincere congratulations on receiving this most prestigious academic distinction. It affirms your remarkable achievements and your exceptional contribution to the advancement of political science and the global promotion of democratic values.

*Professor Szymon Ossowski
Dean of the Faculty of Political Science and Journalism
Adam Mickiewicz University, Poznań*

LAUDATIO A PROMOTORE DICTA

*Her Magnificence Madam Rector,
Dear Doctor Honoris Causa,
Distinguished Guests!*

It is an honor for me to serve as the promoter of Professor Francis Fukuyama – an eminent American political scientist and political philosopher whose works have shaped the global debate on the evolution of political and social systems for decades, distinguished by bold theses and an exceptional ability to weave a broad historical perspective with insightful analysis of contemporary challenges. The oeuvre of this thinker has revolutionized approaches to politics, with a defining moment being the formulation of the “end of history” concept, permanently etched into intellectual annals. The book *The End of History and the Last Man*, published in 1992, not only enriched the academic canon but also permeated popular consciousness, becoming a symbol of the turn of the 20th and 21st centuries. This remarkable achievement, which brought the author worldwide recognition, sparked an ongoing discussion about the essence of liberal democracy. The Hegelian-inspired thesis that the fall of communism might signify the end of grand ideological conflicts elicited both enthusiasm and criticism, establishing a reference point for thinkers, politicians, and the public alike. Today, however, that earlier optimism feels distant – liberal democracy, once seen as the culmination of human as-

pirations, is facing a retreat, threatened by populism, polarization, and authoritarian tendencies, even in the United States, where it may soon become but a faint echo of past glory. Aware of these shifts, Fukuyama does not lose hope; in his later works, he underscores that history, though marked by the return of past demons – nationalism, intolerance, and chaos – need not end in collapse. After a period of turbulence, renewed efforts to rebuild liberal democracy, the only system capable of ensuring global peace and predictability, remain possible. This evolution of thought – from a vision of triumph to a reflection on the fragility of ideals – testifies to intellectual honesty and adaptability to a changing reality.

Fukuyama was born on October 27, 1952, in Chicago, and his academic journey began later with studies in classics at Cornell University under Allan Bloom, culminating in a doctorate in political science from Harvard, which shaped his interdisciplinary approach as a scholar. Lectures at Johns Hopkins University and Stanford University, where he currently holds the position of Olivier Nomellini Senior Fellow at the Center on Democracy, Development, and the Rule of Law, have enabled him to inspire successive generations of scholars. As director of the Ford Dorsey Master's in International Policy program, he actively prepares future leaders in international affairs. His experience in the U.S. State Department during the 1980s and early 1990s allowed him to co-shape foreign policy during the pivotal end of the Cold War, enriching his analyses with practical insight. Initially aligned with neo-conservatism during Ronald Reagan's presidency, he later distanced himself from this movement, as expressed in *America at the Crossroads* (2006), where he critiqued the militarism of George W. Bush's administration, arguing that U.S. strength should stem from inspiration rather than imposing democracy by force. It was in this context that *The End of History and the Last Man*, translated into over 20 languages, emerged, igniting a global debate about the future of political systems by suggesting that liberal democracy might represent the final stage of ideological evolution.

Fukuyama's body of work spans a wide range of topics – from political philosophy to biotechnology – blending theory with practice

and cementing his place in the canon of political thought. In *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity* (1995), he examines how cultural norms and social trust influence economic development and democratic stability, highlighting the pivotal role of social capital – a thesis that remains pertinent amid today’s institutional crises. Another work, *The Great Disruption* (1999), delves into the erosion of social norms during the technological and information revolution, offering hope for restoring order through cooperation and human nature – a publication that presciently anticipated challenges tied to individualism and societal shifts. Addressing the rise of biotechnology, *Our Posthuman Future* (2002) warns of the dangers posed by uncontrolled genetic engineering and neurobiology, intertwining ethical and political reflection – a topic that has gained urgency in current bioethical debates. His monumental two-volume series – *The Origins of Political Order* (2011) and *Political Order and Political Decay* (2014) – traces the evolution of political systems from prehistory to the present, identifying three pillars of stability: a strong state, the rule of law, and accountable governance. The first volume explores the genesis of institutions across civilizations, while the second diagnoses the causes of their decline – bureaucratization, polarization, and corruption – making the series strikingly relevant to today’s democratic challenges. Though critiqued for Eurocentrism and some generalizations, it provides analytical tools for understanding global processes. Far from confining himself to the past, Fukuyama explores contemporary populism and social tensions in *Identity: The Demand for Dignity and the Politics of Resentment* (2018), pinpointing *thymos* – the desire for recognition – as a driving force behind conflicts; this work incisively captures the dynamics of 21st-century politics. His latest book, *Liberalism and Its Discontents* (2022), defends liberalism against its internal distortions and external assaults from populism and authoritarianism, advocating a balance between individual liberty and social responsibility – a call to preserve values that appear endangered today.

Beyond scholarship, his versatility shines through in his affiliations with the American Political Science Association, the Council on

Foreign Relations, and his involvement in research centers on human rights and East Asian studies, reflecting his broad impact on academia and public discourse. This contribution has been recognized with numerous accolades: the Book Critics Award (1992) for *The End of History*, the Medal of the President of the Italian Republic (1992), the Johann Skytte Prize (2015) – one of the most prestigious honors in political science – and the Democracy Service Medal (2010) for advancing democracy. Honorary doctorates have been conferred upon him by institutions such as Connecticut College (1995), Doane College (2001), Doshisha University (2007), Aarhus University (2010–2011), and Pardee Rand Graduate School (2012), while his scholarly influence is affirmed by Harvard’s Centennial Medal (2016) and the Max M. Fisher Award (2010) for teaching excellence.

Amid global transformations, his analyses of institutional stability and decay remain timely, reminding us that history is a dynamic process we can shape. The courage and intellectual integrity of this thinker are evident in works that illuminate contemporary challenges – from populism to the crisis of democracy – while inspiring reflection on the future.

His outstanding contribution to political science, profound influence on global debate, and the relevance of his research to today’s challenges fully justify conferring an honorary doctorate by the Adam Mickiewicz University in Poznań. His perceptiveness and ability to discern long-term trends establish Fukuyama as one of the foremost thinkers of our era, and honoring him is a testament to his indispensable role in scholarship and the contemplation of the world’s future.

*Professor Radosław Fiedler
Faculty of Political Science and Journalism
Adam Mickiewicz University, Poznań*

DOCTORIS HONORIS CAUSA LECTIO

Distinguished Guests!

I am extremely honored to be in Poznan, and to be awarded a *Doctor Honoris Causa* by Adam Mickiewicz University. Receiving this title in Poland has a special meaning for me, because this country has played an important part in shaping my life and views.

I visited Poland for the first time in July 1989. Back then, I was serving as a Deputy Director of the Policy Planning Staff of the US Department of State. I was in Poland as part of the entourage of the then Secretary of State, James Baker, who met up in Warsaw and Gdansk with President George H. W. Bush. The Round Table Elections had just been held the previous month, and it was clear that Poland, along with Hungary, was making a rapid transition to democracy.

On that trip, I remember that I had been separated from my luggage after missing an early baggage call, and had to buy a new suit. It cost me all of \$30 because the zloty was so low at the time. Our State Department car at the time was a late model Volvo, and our Polish driver looked at it longingly and said he hoped he would be able to afford a car like that someday.

The events that unfolded over the next two years were the most significant of my lifetime. Poland continued its transition to liberal democracy, the Berlin Wall fell, the Warsaw Pact collapsed, and in late 1991 the former Soviet Union itself dissolved. It was the most

rapid and massive expansion of human freedom in the 20th century, and perhaps for all historical time. The world had been moving in a democratic direction since the early 1970s in what my mentor Samuel Huntington labeled the “Third Wave” of democratization, and the collapse of Communism marked the wave’s peak. In 2004 I attended a meeting at the Vatican shortly after Poland’s entry into the European Union, and sat at a table with a Polish minister who had fought with the Polish resistance, and a German minister who served in the Wehrmacht. That meeting seemed to me to symbolize the achievement of a “Europe whole and free.”

Things are obviously different today. Suits cost more than \$30 in Poland today, and Poles can buy not just Volvos but any other car they want. Polish per capita income has soared past that of many EU member states, and the country has become a leader in setting an agenda for the European Union as a whole on issues like Ukraine.

And yet, despite these miraculous transformations of both politics and the economy, we are not in a happy state of events today. The Third Wave of democratization began to reverse in around 2008, and has been backsliding ever since. There was one individual in particular who had a very different reaction to the events of 1989-1991, and his name was Vladimir Putin. He did not celebrate the collapse of the USSR; rather, he felt it was one of the greatest tragedies of the 20th century. Ever since, he has been trying to reverse that outcome.

Many countries in Europe today have populist-nationalist parties which are growing in power and popularity. Many of their supporters believe that the chief source of danger are not dictatorships like those in Russia or China, but rather the European Union itself. Many of these groups are, unbelievably, sympathetic to Moscow and oppose military and economic assistance to Ukraine as it seeks to resist Russian aggression.

Unfortunately, the United States is among those countries that are afflicted with this kind of populism. We have a President who seems to admire strongmen leaders like Putin and Xi Jinping, and who has very little regard for America’s democratic allies. Indeed, he

is intent on waging a trade war on those very allies, whom he accuses of “ripping off” the United States over many decades.

The world we are entering will not be structured by those liberal principles that have anchored world order since 1945. The current leadership in Washington seems intent on reviving a 19th century world of great powers and empires, in which small countries need to submit to the domination of their larger neighbors. This is not a formula for global stability, as those great powers will have large and clashing ambitions. Nor will it be a prosperous world, if every country believes it needs to meet its own needs within its own borders.

As an American, it pains me to tell you and other Europeans that the world that existed before 2016 is not going to come back. A United States that could elect a Donald Trump is a different sort of country from the one I believed I lived in back in 1989. For the time being, the burden of leadership of the liberal democratic world will have to fall on other countries.

Nonetheless, it is critical that those of us who believe in the fundamental value of liberal democracy not give up hope. A year and a half ago, Poland showed that the slide towards authoritarian government was not inevitable, and that citizens still had the ability to make other choices. That ability to make political choices is a previous gift, one that needs to be nurtured and developed by every citizen.

I have spent a good part of my life studying democratic institutions, and working with organizations like the National Endowment for Democracy to help build strong democracies around the world. Today, I believe the most important work that I can do is inside the United States itself, which is in danger of sliding into authoritarian rule. It remains vitally important that those of us who continue to believe in the promise of liberal democracy continue to work together across national boundaries. We need to resist growing authoritarianism in all of our countries, and remind fellow citizens of the stakes that are involved.

A full generation has grown up in your country and in mine that has no direct experience with dictatorship, and therefore no deep ap-

preciation for the value of living in a free society. It is up to us who do have this experience to remind younger people of our experience, and why we continue to believe that liberal democracy is the best available way to organize politics.

Thank you very much for your attention, and for the honor you have provided me.

Professor Francis Fukuyama

CENSURAE

Review of the Academic Achievements of Professor Francis Fukuyama in Support of His Nomination for the Title of Doctor Honoris Causa by the Senate of Adam Mickiewicz University

The title of *doctor honoris causa* is the highest distinction conferred by our university on individuals who have made exceptional contributions to the development of science, culture, or public life. On 24 February 2025, the Senate of Adam Mickiewicz University in Poznań adopted a resolution to initiate the procedure for awarding this title to Professor Francis Fukuyama.

Stephen P. Turner, a philosopher of science, reflects on the challenges faced by scholars in academia, highlighting several obstacles in their pursuit of knowledge. One such challenge is the unrealistic expectation that their contributions will always be rewarded. Professor Francis Fukuyama's work has not only been recognized but continues to receive global acclaim. The most notable reward for his efforts is the widespread acceptance and engagement with his ideas across the world.

Although the relationship between the intellectual, the social sciences, and society may not always be immediately clear, Francis Fukuyama stands out as a figure of remarkable clarity within this

complexity. He is one of the few truly global public intellectuals – a humanist who has come to embody the role of a thinker who influences societies not only through ideas presented in widely read books and articles but also through lectures delivered in both academic settings and public forums.

The essence of scholarly inquiry, as the pursuit of knowledge, involves confronting our intuitions (or theories) with empirical data. This process deliberately leaves open the question of how “progress” in the social sciences should be defined. In fact, it allows for the coexistence of cumulative knowledge and intersubjective agreement on what should count as knowledge. Therefore, there are no objective criteria for assessing scientific progress – nor can there be – because, as researchers studying society, we are inherently engaged in a social and political activity. Since we set the standards ourselves, they are always subject to questioning, even in societies that maintain minimal openness. This brings to light a paradox: the quality of research in the social sciences depends fundamentally on the openness of the societies in which it is conducted, and for this very reason, we can never achieve consensus on how well we are performing our work. Thus, while applying common criteria for evaluating knowledge may be a key aspect of progress, we are unlikely – perhaps even unwilling – to ever agree on what those criteria should be.

For this reason, when we engage with the work of Francis Fukuyama – despite the various divisions among us due to differing philosophies, theories, ideas, and values – we should remember what he himself emphasizes: that in his most widely recognized contributions, he does not make assertions but asks questions. These questions, as he sees them, serve as starting points for discussions about the state of democracy, the forces of historical change, and the reasons behind the emergence of different political forms across various regions of the world.¹

¹ F. Fukuyama, *Thirty Years after The End of History?*, Universidad EAFIT, 19.09.2019.

Francis Fukuyama

Professor Francis Fukuyama was born in 1952 in Chicago. He graduated from Cornell University in 1974 with a degree in Classical Studies. In 1981, he earned a PhD in Political Science from Harvard University, where he defended a dissertation on the threat of Soviet intervention in the Middle East. Among the scholars who significantly influenced his academic formation were Allan Bloom, Samuel P. Huntington, Harvey Mansfield, as well as Roland Barthes and Jacques Derrida.

In 1979, Fukuyama joined the RAND Corporation. He later served as Deputy Director of the Policy Planning Staff at the U.S. Department of State. He held the position of Professor and Director of the International Development Program at the School of Advanced International Studies at Johns Hopkins University, and previously served as Professor of Public Policy at the School of Public Policy at George Mason University.

Today, Professor Fukuyama is the Olivier Nomellini Senior Fellow at the Freeman Spogli Institute for International Studies at Stanford University, where he is also affiliated with the Center on Democracy, Development, and the Rule of Law. Since 2019, he has served as Director of the Ford Dorsey Master's in International Policy program at Stanford and as Professor of Political Science.

He is a member of the Carnegie Endowment for International Peace and has served on the boards of the RAND Corporation, Freedom House, and the Volcker Alliance. He is also affiliated with the National Academy of Public Administration, the American Political Science Association, and the Council on Foreign Relations.

Professor Fukuyama has been the recipient of numerous prestigious honors, including the Democracy Service Medal (2010), the Johan Skytte Prize in Political Science (2015), and the Riggs Award for Lifetime Achievement in International and Comparative Public Administration (2024).

He has received honorary doctorates from Connecticut College, DANE College, Doshisha University (Japan), Kansai University (Japan), Aarhus University (Denmark), and the Pardee RAND Graduate School.

Francis Fukuyama: Liberalism and Its Shortcomings

Social scientists have often approached political change with excessive optimism, assuming it would naturally lead to political development. In reality, such transformations may also result in political regression.² One of the most powerful catalysts for this optimism was the end of the Cold War. The emblematic expression of that hope was Francis Fukuyama's provocative question about the "end of history."³ The belief in the possibility of progress and a transition to liberal democracy, driven by liberal ideals, dominated many countries around the world, particularly in the 1990s. Political transitions during that period were animated by a desire to extend the universal values of democracy and human rights. Over time, however, that optimism began to fade. A 2009 *World Public Opinion* survey found that global confidence in non-democratic leaders had surpassed trust in democratic ones. This shift in mood serves as a reminder that such optimism was never deeply rooted in the liberal tradition. During the Cold War, many liberal thinkers – Karl Popper, Raymond Aron, Isaiah Berlin – offered more cautious assessments. Their approach was not to strive for utopias, but to prevent the worst. "History has no libretto," Isaiah Berlin warned.⁴

Professor Fukuyama draws on the work of French philosopher Alexandre Kojève (a reader of G.W.F. Hegel) who – somewhat ironically – claimed that history ended in 1806 with Napoleon's victory over Prussia at the Battle of Jena. According to Kojève, the ideological evolution of humanity had reached its conclusion in the ideals of the French Revolution. Fukuyama clarifies that he does not endorse Hegel's idealism or the notion of a historical script culminating in

² S. P. Huntington, *Political Order in Changing Societies*, Yale University Press, New Haven 1968.

³ F. Fukuyama, *The End of History?*, *The National Interest* 1989, no. 16 (Summer).

⁴ G. Sørensen, *The Future of the State*, in: *Routledge International Handbook of Contemporary Social and Political Theory*, red. G. Delanty, S.P. Turner, Routledge, London-New York 2011.

a final idea that governs the world. Instead, he offers a theoretical reflection on the causes and prospects of realizing liberal democracy globally. Among competing visions for organizing political and economic life – liberalism, communism, fascism – liberalism emerged victorious. As a theoretical model of society, it appeared to have no viable alternative. While acknowledging that advances in biotechnology may one day enhance human cognitive capacities, Fukuyama maintains that societies can continue to evolve through new social and political ideas and institutions.

In his most recent book, *Liberalism and Its Discontents*⁵ (2022), written more than three decades after *The End of History?* (1989) and *The End of History and the Last Man* (1992), Fukuyama offers a resolute defense of liberalism against its critics. He argues that what appear to be its flaws are, in fact, distortions: he attributes the economic “excesses” of liberalism, such as overzealous deregulation, to the political right, and the excesses of identity politics to the left. Drawing on Immanuel Wallerstein’s interpretation of conservatism, liberalism, and radicalism as ideological responses to the French Revolution, Fukuyama identifies valid critiques from both conservative and radical perspectives, but only to clarify how they have led to undesirable shifts in liberal doctrine and practice. He insists that these excesses are historically contingent and do not represent liberalism’s core. In this way, he defends liberalism against the abuses of both the right and the left. Remaining true to his convictions, Fukuyama argues that there is still no real alternative to liberalism, which continues to offer societies the best available political and economic framework.

Fukuyama holds neoliberalism responsible for rising economic inequality and global financial crises. He defines it as a set of economic doctrines developed by economists such as Milton Friedman, Ludwig von Mises, and Friedrich Hayek, who diminished the role of the state and provided ideological justification for the pro-market, anti-statist policies of Ronald Reagan and Margaret Thatcher. He

⁵ F. Fukuyama, *Liberalism and Its Discontents*, Farrar, Straus and Giroux, New York 2022.

also criticizes the World Bank and International Monetary Fund for promoting the so-called Washington Consensus. The push for privatization, he argues, led to the oligarchization of economies – not only in post-communist countries. Furthermore, Fukuyama warns that a radical interpretation of individual freedom threatens traditional culture, social institutions, and ultimately, collective well-being. In the 1970s, under the influence of John Rawls's theory of social justice, Anglo-American liberalism began to resemble continental European approaches. Fukuyama sees this shift as misguided, as it elevated individual autonomy to an absolute. Freed from natural constraints and social roles, the individual became detached from reflection on the good life and from the ability to evaluate the choices of others. As a result, self-realization became the highest personal goal, eclipsing values such as family and social solidarity. In the long run, this kind of extreme individualism erodes communal engagement. Professor Fukuyama thus defends classical liberalism as the most effective way to protect traditional values within a pluralistic society.

He also issues a warning: when pluralistic societies abandon liberal principles and begin to define national identity through markers such as race, ethnicity, or religion, they increase the risk of violent social conflict. While many liberals see themselves as citizens of the world, Fukuyama affirms his commitment to the nation as the largest unit of social solidarity. From this perspective, he cautions against both extreme decentralization and the uncritical surrender of national sovereignty to international institutions.

Francis Fukuyama: Political Order and Political Decay

In the works Francis Fukuyama published following *The End of History and the Last Man*,⁶ he developed a sustained argument that two fundamental forces shape the progressive trajectory of universal

⁶ Idem, *The End of History and the Last Man*, Free Press, New York 1992.

history. The first is technology. Its cumulative development ensures that history never regresses entirely. Technology determines the capacity for producing goods, and the processes it sets in motion profoundly influence the structure of society. The second force – identified earlier by Hegel – is the struggle for recognition.

For many years, readers around the world have asked Professor Fukuyama whether he intended to revise the understanding of historical development presented in *The End of History* in light of new global events and insights. His answer was unequivocal: yes. More importantly, he set about doing so. In 2011, he published *The Origins of Political Order: From Prehuman Times to the French Revolution*,⁷ followed in 2014 by *Political Order and Political Decay: From the Industrial Revolution to the Globalization of Democracy*⁸ – a continuation and elaboration of the earlier volume. Together, these books represent an ambitious rewriting of the ideas first laid out in *The End of History and the Last Man*.

Fukuyama points to two major revisions in his thinking. The first concerns the recognition that building a modern state – an impersonal entity that treats all citizens equally – is one of the most complex and demanding tasks in political life. A modern state seeks to provide core public goods such as security, infrastructure, healthcare, and education, while maintaining a clear separation between the public and private spheres. Crucially, this means public officials cannot appropriate state resources for personal gain. Fukuyama argues that establishing such a state is extraordinarily difficult.

The second revision, which was not addressed in *The End of History*, concerns the processes that lead to political decay. With this addition, Fukuyama departs from the liberal view of history as a linear and cumulative process shared across all societies and epochs. He identifies the central mechanism of political decay as *repatrimonial-*

⁷ Idem, *The Origins of Political Order. From Prehuman Times to the French Revolution*, Macmillan 2011.

⁸ Idem, *Political Order and Political Decay. From Industrial Revolution to the Globalization of Democracy*, Farrar, Straus and Giroux, New York 2014.

ization – the return of the state to a patrimonial form in which ruling elites use public institutions for private enrichment. In such systems, those in power act like predators, exploiting political authority to extract resources for personal benefit. This phenomenon is evident in many countries and, Fukuyama argues, can also be seen in the United States, where powerful business interests have come to shape public policy in the service of private gain⁹.

Professor Fukuyama has come to represent, in a lasting and memorable way, the intellectual pursuit of building a good society. The “mythical” destination for many contemporary societies, he suggests, is Denmark – a country renowned for the quality of its political and economic institutions. Danish society is democratic, peaceful, inclusive, prosperous, and characterized by an exceptionally low level of political corruption. Fukuyama’s central question, then, is: *How do we get to Denmark?* To answer this, he identifies three pillars of political order.

The first is the modern state: a centralized, competent, and effective set of institutions that treat citizens impartially. The legitimate use of force, tax collection, military conscription, and territorial control are exercised by a professional and accountable public administration. The second pillar is the rule of law, which Fukuyama defines as a system of rules and institutions that constrain the state’s use of power, grounded in the principle that the law applies equally to rulers and the ruled. The third pillar is accountable government – government that is responsive to the will of the people. Democratic political systems are the principal mechanism through which such accountability can be achieved.

Fukuyama contends that the history of the United States offers a valuable lesson in how to construct a strong, non-patrimonial state. Much of this development has been driven by ideological conflict and debate. But for such struggles to produce institutional reform, the growth of a middle class and the mobilization of civil society are essential – especially in demanding the elimination of corruption. Re-

⁹ Idem, *Thirty Years...*, op. cit.

form is not only possible, he argues, but perhaps inevitable. Still, it requires political mobilization and decisive action.

These two books reflect a fusion of Fukuyama's deep historical knowledge with philosophical reflection on the nature of society and social change. He offers a thorough and conceptually sophisticated analysis of the forces that shape political life; his arguments are articulated with intellectual precision and persuasive clarity.

Francis Fukuyama and Social Trust

Since the early 1990s, social trust has become an increasingly prominent topic in the social sciences. As Polish sociologist Piotr Sztompka¹⁰ observed, this surge of interest stemmed from transformations in the nature and structure of social processes, driven by the democratization of many spheres of life, the rise of individual agency, and growing interdependence. Yet despite these changes, the roots of social distrust remained persistent. High-profile failures in transparency and integrity within the business world – such as the Enron scandal in the United States and volatility in financial markets – undermined public confidence in economic institutions. Declining trust in public officials and professionals – lawyers, doctors, politicians, and others – further contributed to the erosion of social trust and the weakening of civil society. Much of the academic debate has since focused on identifying the conditions that enable cooperation and support the formation of social order.¹¹

In the mid-1990s, Francis Fukuyama turned his attention to the comparative study of social trust across cultures.¹² He argued that

¹⁰ P. Sztompka, *New Perspective on Trust*, *American Journal of Sociology* 2006, vol. 112, no. 3.

¹¹ K.S. Cook, B.D. Cook, *Social and Political Trust*, in *Routledge International Handbook of Contemporary Social and Political Theory*, eds. G. Delanty, S.P. Turner, Routledge, London–New York 2011.

¹² F. Fukuyama, *Trust: Social Virtues and the Creation of Prosperity*, Free Press, New York 1995.

trust levels differ significantly between societies, shaped by distinct cultural frameworks. Societies more strongly organized around extended family networks – such as China, Italy, France, and South Korea – differ from more individualistic societies like the United States and Germany, where kinship plays a smaller role in public and economic life. According to Fukuyama, interpersonal trust arises when individuals have relatively complete knowledge of one another, either through direct personal experience or through networks that facilitate the flow of reputational information. Social trust, in this sense, refers to a general trust in others that extends beyond the scope of personal familiarity.

Fukuyama maintains that social trust creates the conditions for particular organizational forms that, in turn, support competitive economic enterprise. In low-trust societies, organizations tend to assume more hierarchical, centralized structures. In contrast, flexible networks of smaller firms – key drivers of innovation and adaptability – require trust to function efficiently. In the absence of trust, these systems become reliant on costly safeguards such as complex contractual agreements and protracted enforcement mechanisms. Thus, social trust contributes directly to economic development. Cultures that cultivate broad, generalized trust are better equipped to compete and thrive in the global economy. Fukuyama goes further, suggesting that societies with strong familial traditions tend to exhibit lower levels of social trust and reduced national prosperity – a phenomenon he refers to as the “paradox of family values.” His influential arguments have inspired a wide range of empirical research into the relationship between trust and economic performance.

A related dimension of this debate concerns political trust – specifically, the relationship between interpersonal trust and confidence in political institutions, and how this dynamic shapes democratic engagement. Fukuyama argues that interpersonal trust is a key driver of political trust: individuals who trust others are more likely to have confidence in public institutions and to participate in civic life. However, other scholars have challenged this view, pointing to evidence from post-communist countries suggesting that perceptions of cor-

ruption and macroeconomic performance are more decisive in shaping trust in political institutions than interpersonal trust alone.

In *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*,¹³ Fukuyama frequently refers to Eastern European countries, emphasizing the role of social capital – particularly civic virtues – in their development. He highlights significant differences among these states and identifies Poland, the Czech Republic, and Hungary as leaders of post-communist transformation. Fukuyama underscores the resilience of voluntary forms of social organization in these societies, noting that such forms managed to survive even under communist regimes.

Francis Fukuyama and Identity Politics

In *Identity: The Demand for Dignity and the Politics of Resentment*,¹⁴ Francis Fukuyama argues that the foundation of liberal democracy – universal recognition – is increasingly being challenged by particularistic claims for recognition and by resentments rooted in nation, religion, race, ethnicity, and gender. These forces have fueled anti-immigration policies and the emergence of white nationalism. Fukuyama contends that the struggle for recognition must reinforce, not undermine, democracy. Without a shared and universal conception of human dignity, societies risk falling into perpetual conflict.

To support this argument, Fukuyama turns to the Socratic notion of *thymos* – the human desire for recognition – as a fundamental driver of political behavior. *Thymos* manifests in two distinct forms: *isothymia*, the demand to be recognized as equal, and *megalothymia*, the desire to be acknowledged as superior. Drawing on the work of Hobbes, Locke, Rousseau, Kant, Hegel, Marx, Weber, and Nietzsche, Fukuyama explores how these impulses have shaped modern political life.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Idem, *Identity: The Demand for Dignity and the Politics of Resentment*, Farrar, Straus and Giroux, New York 2018.

While his analysis focuses primarily on the rise of right-wing populism, Fukuyama also critically examines the decline of the political left. He highlights the shift of left-leaning parties in Europe toward the political center during the 1990s, their broad acceptance of market-driven economic policies, an increasing preoccupation with identity-based politics, and a diminished ambition to pursue large-scale social and economic reform.

Fukuyama also addresses the transformation of identity itself. He argues that national identity must begin with a shared belief in the legitimacy of a country's political system and must be rooted in liberal and democratic values. Building an inclusive national identity, he maintains, is essential to sustaining a successful modern political order – one that ensures physical security, good governance, economic growth, social trust, effective safety nets to reduce inequality, and the preservation of liberal democracy.

His reflections extend to other pressing issues linked to identity: the evolving status of women, global poverty and the psychological relationship between income and dignity, the challenges of political correctness, and the transformative effects of social media and the internet. Diagnosing a world moving simultaneously toward two opposing dystopias – hypercentralization on one side, and endless fragmentation on the other – Fukuyama concludes that identity can serve both divisive and integrative functions. It is the integrative forms of identity, he argues, that offer the clearest path forward in countering the forces of populism in contemporary politics.

Conclusion

Professor Francis Fukuyama is a globally renowned public intellectual whose scholarly work has, for decades, shaped and inspired debates on some of the most fundamental social, political, and international issues of our time. His interpretations of the social world are regularly presented and critically discussed in university lecture halls around the world.

Awarding Professor Fukuyama the title of *doctor honoris causa* of Adam Mickiewicz University in Poznań would be a meaningful recognition of both his academic contributions and his civic engagement. Imagining a better world is the first step toward creating one.

I express my full and unequivocal support for the nomination of Professor Francis Fukuyama for the title of *doctor honoris causa* of Adam Mickiewicz University in Poznań.

Poznań, 10 February 2025

*Professor Andrzej Gałganek
Adam Mickiewicz University, Poznań*

Review of the Academic Achievements of Professor Francis Fukuyama in Support of His Nomination for the Title of Doctor Honoris Causa by the Senate of Adam Mickiewicz University

Preparing a review in the course of proceedings to confer the title of *doctor honoris causa* is both an honor and a demanding responsibility. I have undertaken this task for two reasons. First, because I am convinced of the exceptional, globally recognized scholarly achievements of Professor Francis Fukuyama. Second, out of respect for the academic stature of Adam Mickiewicz University in Poznań and the integrity of its honorary doctorate procedures. I had the opportunity to become acquainted with this process when I was invited to prepare a review for former U.S. Vice President Albert A. Gore.

Professor Francis Fukuyama was born on October 27, 1952, in Chicago. He is a third-generation Japanese American, and the academic background of his parents played an important role in shaping his intellectual path. His father, Yoshio Fukuyama, a second-generation Japanese American, earned a doctorate in sociology from the University of Chicago and taught in the field of religious studies. His mother, Toshiko Kawata Fukuyama, was born in Kyoto, Japan, and was the daughter of Shiro Kawata, founder of the Faculty of Economics at Kyoto University and the first president of Osaka City University.

Francis Yoshihiro Fukuyama, grew up in Manhattan and spent his formative years in Pennsylvania, where he attended high school. He began his academic studies with a BA in Classical Studies at Cor-

nell University, where he studied political philosophy under Allan Bloom – a formative experience that sparked his deep and lasting interest in political thought. During this period, he also formed early intellectual ties with individuals who would go on to become major public figures and scholars, including Steven Weinberg, Paul Wolfowitz, and Kathleen Sullivan.

He initially pursued graduate studies in comparative literature at Yale University and spent six months in Paris studying with Roland Barthes and Jacques Derrida. Eventually, however, he redirected his academic focus to political science at Harvard University, where he studied under Samuel P. Huntington and Harvey C. Mansfield. In 1981, he earned a PhD in political science with a dissertation on Soviet threats of intervention in the Middle East. This intellectual journey – shaped by some of the world’s leading academic centers – cultivated a broad and interdisciplinary perspective, which is clearly reflected in his publications and long-standing affiliation with major research and policy institutions.

In addition to his academic accomplishments, Professor Fukuyama leads a fulfilling personal life. He is married to Laura Holmgren, and they have three children: Julia, David, and John. The family resides in California.

Professor Fukuyama’s scholarly output is both extensive and influential. It spans numerous monographs, academic articles, essays, and public lectures. His contributions stand out for their depth of analysis and the significance of the questions they address, particularly in the field of political science. The scope and impact of his work have inspired admiration not only within the global academic community but also among a wider public audience. His writings have captured attention, provoked critical dialogue, and invited debate – responses that, in themselves, attest to the intellectual power and relevance of his thought.

Among Professor Fukuyama’s extensive body of scholarship, *The End of History and the Last Man* (New York, 1992) stands out as a publication that captured the attention of both the global academic community and the wider public. It was preceded by the influential

1989 essay *The End of History?*, published in *The National Interest*. In these writings, Fukuyama anticipated the global ascendancy of political and economic liberalism. He argued that the culmination of ideological evolution lay in the universal adoption of Western liberal democracy. In the aftermath of the Cold War, liberal democracy, he claimed, had emerged as the final form of government, marking what he provocatively described as the “end” of ideological development in human history. While drawing on Hegelian philosophy, Fukuyama developed his thesis independently, proposing that history, in a certain sense, had reached its conclusion with the collapse of communism and the growing global acceptance of liberal democratic systems. Although not ideal, liberal democracy – alongside a market-based economic order – represented, in his view, the best political model achievable. He understood contemporary liberal democracy as a set of institutions designed to protect universal rights, the value of which was increasingly recognized across the world.

The breadth and depth of Fukuyama’s thought are evident in many of his other works. In *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity* (New York, 1995), he examined the role of social capital – particularly trust – in fostering economic prosperity. The book is part of his broader inquiry into the fate of humanity. Here, Fukuyama developed the argument that culture plays a crucial role in determining a society’s economic success. This theme is extended in *Our Posthuman Future: Consequences of the Biotechnology Revolution* (2002), where he continued to reflect on the implications of the “end of history.” He warned that advances in biotechnology increasingly allow humans to control their own evolution and alter human nature, potentially threatening liberal democracy by deepening social inequalities.

Fukuyama addressed the question of social organization in *The Great Disruption: Human Nature and the Reconstitution of Social Order* (1999). In this book, he investigates the origins of social norms and the breakdown of moral traditions. He attributes these disruptions to the transition from an industrial to an information-based economy – a transformation he regards as both natural and ultimately self-correcting, given the human need for shared norms and social

rules. Fukuyama argues that the shift from the industrial age to the information age is as momentous as earlier historical turning points, such as the transition from pastoralism to agriculture or the onset of the Industrial Revolution. However, this “great disruption” has also triggered the collapse of traditional hierarchies and authorities, along with the reconfiguration of the mechanisms that have long structured social life. Drawing on earlier episodes of dramatic social transformation and on emerging patterns of behavior, Fukuyama expresses confidence in humanity’s innate tendency toward cooperation.

His interest in the functioning of states and societies continues in *State-Building: Governance and World Order in the 21st Century* (2004), a significant contribution to the debate on the global consequences of state fragility. In this work, he analyzes how weak institutions pose serious challenges to international stability and the global order.

Another major theme explored by Professor Fukuyama is the history of neoconservatism and its legacy, which he examines in *America at the Crossroads: Democracy, Power, and the Neoconservative Legacy*, published in 2006. This book, a reflection on U.S. foreign policy in the wake of the al-Qaeda attacks, is especially compelling because it traces the evolution of the author’s own thinking. Fukuyama moves from early support for President George W. Bush to a critical reassessment of his administration’s policies, particularly the 2003 invasion of Iraq. He expresses serious reservations about the direction taken by neo-conservative thought and offers a constructive reimagining of American foreign policy.

Fukuyama advocates for combining the more positive aspects of neoconservative philosophy with a realist approach to global politics – an approach that, he argues, would allow for a more prudent and effective use of American power. He maintains that the United States has a legitimate role in promoting its values internationally, but this should be done in the spirit of what he calls “realistic Wilsonianism,” where military intervention (*hard power*) is strictly a last resort and always subordinate to other instruments of influence. The most effective tools, in his view, are leading by example, promoting education, and, in many cases, providing financial support (*soft power*).

He stresses that political and economic development never comes from external actors but always emerges from within a society itself.

Fukuyama returned to international development themes in *Falling Behind: Explaining the Development Gap Between Latin America and the United States* (2008). As the title suggests, the book analyzes the deep economic disparities that have emerged over several centuries between Latin America and the U.S. He attributes these gaps to entrenched internal inequalities within Latin American societies, which have consistently obstructed sustainable development.

The functioning of political order – a subject of enduring relevance in political science – lies at the heart of two of Fukuyama's most ambitious works: *The Origins of Political Order: From Prehuman Times to the French Revolution* (2011) and *Political Order and Political Decay: From the Industrial Revolution to the Globalization of Democracy* (2014). Together, these volumes offer a sweeping account of the evolution of political institutions – from the earliest forms of human organization to the French Revolution, and from the rise of industrial society to the era of globalization and modern democracy. They are rich and engaging studies that explore the forces contributing to both the stability and the breakdown of political systems.

Fukuyama argues that an ideal political order requires the presence of a modern, capable state, grounded in the rule of law and democratic accountability. In *The Origins of Political Order*, he warns that the United States is undergoing a process of political decay, due in part to a weakening public administration and the increasing dominance of interest groups over the legislative process.

Francis Fukuyama's analysis of liberal democracy is continued in *Identity: The Demand for Dignity and the Politics of Resentment* (2018). In this work, he focuses on the rise of identity politics and its implications for liberal democratic institutions. He argues that the pursuit of recognition and dignity has become a driving force in political life, shaping both national and global developments. This theme continues in *Liberalism and Its Discontents* (2022), where Fukuyama, as an astute observer of political dynamics, assesses the state of contemporary liberalism. He sees it as under pressure from both popu-

list movements on the right and progressive currents on the left. He also offers a sharp critique of neoliberalism for its excessive emphasis on free-market ideology at the expense of social cohesion and public welfare. Fukuyama addresses the ways in which identity politics can fracture the social fabric and calls for a renewed liberalism – one that balances individual rights with a strong sense of communal responsibility.

It is natural for a reviewer in an honorary doctorate procedure to emphasize the achievements of the candidate, and it may even seem almost improper to dwell on criticism or polemical reactions. But in this case, such hesitation would be misplaced. The fact that Fukuyama's works have been read by hundreds of thousands of readers and translated into dozens of languages is itself the most compelling evidence of their significance. His writings have inspired people around the world to reflect, to engage, and to take positions on vital issues. Critics – or more precisely, polemicists – have raised concerns about what they perceive as simplifications and a Eurocentric perspective. They have contested his vision of history as a linear march toward liberal democracy and his insufficient attention to the diversity of political, religious, and cultural systems across the globe. Some have pointed to the reemergence of authoritarian regimes and illiberal democracies as evidence against his thesis of liberal democracy's triumph. Others have argued that ideological conflict remains a defining force in world politics. Additional critiques have noted an overemphasis on political and ideological factors at the expense of economic determinants.

Having read many of Fukuyama's works, I have often found myself posing the same questions raised by his critics – out of intellectual curiosity or critical inquiry. Yet the result of that internal dialogue has always affirmed the strength and relevance of Fukuyama's ideas. Far from diminishing the value of his contributions, these debates highlight the intellectual weight and global resonance of his work.

Many readers will continue to find in his writings insights, questions, and hypotheses of enduring relevance – especially at a time when liberal democracy faces mounting threats, populism gains trac-

tion, and the liberal international order shows signs of fragmentation. The fact that other leading thinkers – such as the French philosopher Jean Baudrillard, who offered a radically different interpretation of the “end of history,” or Fukuyama’s own doctoral advisor, Samuel P. Huntington, whose 1993 article *The Clash of Civilizations?* posited a future shaped by cultural conflict – have proposed alternative frameworks does not diminish Fukuyama’s importance. On the contrary, it underscores the depth and significance of his work. He did not become the fleeting media figure some predicted. Instead, through the lasting value of his insights, the breadth of his inquiries, and the depth of his engagement with the mechanisms of liberal democracy, Francis Fukuyama has secured a place as one of the most influential political thinkers of our time – and as a lasting presence in the global intellectual canon.

Francis Fukuyama identifies his critique of postmodernism as one of the main sources of controversy surrounding the theses advanced in *The End of History*. In his view, postmodernist philosophy undermined the ideological foundations of liberal democracy, leaving the Western world in a potentially weakened state. Having taken root in cultural consciousness, postmodernism – he argues – offered no vision of hope, no cohesive worldview capable of sustaining a shared sense of community. Instead, it relied solely on elevated but ultimately abstract intellectual claims.

A key indicator of Fukuyama’s academic stature is his sustained involvement with leading research institutions and policy-making bodies. Notably, he served as Deputy Director of the Policy Planning Staff at the U.S. Department of State and was affiliated with the RAND Corporation from 1979 to 1996, where he worked within the Political Science Department. He continues to serve on RAND’s Board of Trustees. Fukuyama has long been engaged in the work of influential think tanks, contributing to the development of policy in the areas of democratization, governance, and international political economy. Between 2001 and 2004, he was a member of the President’s Council on Bioethics, where he addressed the ethical challenges posed by biomedical innovation.

In 2005, he co-founded *The American Interest*, a bimonthly journal focused broadly on America's role in global affairs. He chaired the journal's editorial board until 2020. His intellectual commitments are also reflected in his involvement with numerous international institutions. He is a member of the World Academy of Art and Science (WAAS); a member of the steering committee of the Scooter Libby Legal Defense Trust; a member of the Advisory Council of the Pyle Center for Northeast Asian Studies at the National Bureau of Asian Research; and a member of the International Advisory Board of Bellincat. He also serves on the board of Global Financial Integrity and is an active member of the Inter-American Dialogue. Since 2020, he has chaired the editorial board of *American Purpose*, a journal founded to promote three core objectives: advancing liberal democracy in the United States; supporting efforts to understand the challenges facing liberal democracy worldwide; and fostering open debate on questions of history and biography, high art, popular culture, science, and technology.

At the heart of Fukuyama's intellectual career, however, is his longstanding engagement with academic research and teaching at top-tier universities. From 1996 to 2000, he held the Omer L. and Nancy Hirst Professorship of Public Policy at the School of Public Policy at George Mason University in Washington, D.C. In the early 2000s, he was the Bernard L. Schwartz Professor of International Political Economy at the Paul H. Nitze School of Advanced International Studies at Johns Hopkins University, where he also served as Dean from 2002 to 2004.

Since 2010, he has been based at Stanford University in California, where he holds the position of Olivier Nomellini Senior Fellow at the Freeman Spogli Institute for International Studies. At Stanford, he also serves as Director of the Center on Democracy, Development, and the Rule of Law (CDDRL) and, since 2019, as Director of the Ford Dorsey Master's in International Policy program.

His scholarly output and academic engagement have earned widespread recognition in the international academic community. He has been awarded honorary doctorates by several universi-

ties, including Kansai University in Japan and Aarhus University in Denmark. He is also the recipient of numerous prestigious awards and honors, most notably the 2024 Fred Riggs Award for Lifetime Achievement in International and Comparative Public Administration. Professor Fukuyama is actively involved with institutions of global importance, serving as a non-resident fellow at the Carnegie Endowment for International Peace and as a member of both the American Political Science Association and the Council on Foreign Relations. He also sits on the advisory board of the International Forum for Democratic Studies, established by the National Endowment for Democracy.

The portrait of a scholar receiving an honorary doctorate – particularly one with such an extensive and inspiring body of work in political science – naturally calls for reflection on his role in political life, both in the United States and, to some extent, on the global stage. As a prominent intellectual with clearly articulated views, Fukuyama has significantly influenced the shaping of political doctrine. He played a key role in the development of the neoconservative doctrine during Ronald Reagan's administration. During the Clinton presidency, he supported U.S. intervention in Iraq and, following the attacks of September 11, 2001, backed the Bush administration's campaign against al-Qaeda.

However, by early 2002, his position shifted markedly. He became a critic of President George W. Bush's policies, particularly their militaristic foundations and the pursuit of intervention in the Middle East. He challenged the assumptions of the neoconservatives surrounding the president – especially the overestimation of the threat posed by Islamist extremism, the unilateral approach to international affairs, the emphasis on military solutions, and the overly optimistic belief that Western-style social engineering could be exported to Iraq and the region at large. Fukuyama was acutely aware of the consequences, particularly the rise of anti-American sentiment across many parts of the world. He therefore declared the end of the neoconservative era and advocated for the demilitarization of the war on terror. War, he argued, is an inappropriate metaphor for

a broader struggle – wars are fought with maximum intensity and have clear beginnings and endings. Instead, he contended that the defense of liberal values should be rooted not in military campaigns but in political engagement – a contest for the hearts and minds of people around the world.

During the Bush administration, Fukuyama argued that both neoconservative and realist visions of American foreign policy were deeply flawed in their assumptions about the effectiveness of American power and global hegemony. Writing in *The New York Times* in 2006, in the context of the Iraq War, he maintained that what American foreign policy needed was not a return to narrow, cynical realism but the formulation of a “realistic Wilsonianism,” one that would better align means with ends. In his view, the United States has the right to promote its values internationally, but military intervention should remain a last resort and a supplement to other tools of diplomacy and development. He advocated for the U.S. to support political and economic development abroad and to develop a more nuanced understanding of conditions in other countries.

He also emphasized that America’s past contributions to the creation of international institutions had been a success and that renewed support for those institutions would combine American power with international legitimacy. This is the central thesis of his 2006 book, *America at the Crossroads*.

In the 2008 U.S. presidential election, Francis Fukuyama endorsed Barack Obama. He has remained active as a commentator on global politics and governance, frequently offering insights into political systems beyond the United States. For example, in the case of Iran, he argued that the country could “evolve toward genuine democracy and the rule of law within the broad parameters of its 1979 constitution.” In a 2018 interview with *New Statesman*, he addressed the question of socialism in the U.S. and the U.K., stating that while state ownership of the means of production was unacceptable, redistributive programs aimed at correcting extreme income and wealth inequality could be both necessary and legitimate. Similarly, in a 2022 interview with *El País*, he voiced support for social democratic pol-

icies, pointing to Germany and the Netherlands as examples where such models had long been successful. He emphasized that he had never been opposed to social democracy per se, noting that its viability depends on historical context and the scale of state intervention. In his view, the U.S. today would benefit from embracing aspects of social democratic experience more fully.

These remarks underscore Fukuyama's enduring interest in the comparative study of political systems and his commitment to assessing them through the lens of rigorous, independent analysis. He has long distinguished himself as a perceptive political observer and analyst – one who consistently articulates clear and original positions, often at odds with dominant public narratives.

In the twenty-first century, Fukuyama has continued to explore the evolution of liberal democracy and the profound challenges it faces in the modern world. His 2022 book *Liberalism and Its Discontents* mounts a defense of liberalism against criticism from both the populist right and the progressive left. At the same time, he offers a sharp critique of neoliberalism's market fundamentalism and the fragmenting effects of identity politics. He affirms the enduring vitality of liberal democracy but warns that it is under serious threat. Among the most pressing dangers, he identifies the rise of populism, which draws on both economic and cultural grievances and increasingly aligns with nationalism and authoritarianism.

On the issue of identity politics, Fukuyama contends that an overemphasis on group identities undermines national cohesion and the universal values at the heart of liberal democratic societies. He draws attention to institutional stagnation as a symptom of political decay, stressing the need to reform and reinvigorate democratic institutions. He also revisits the question of national identity, arguing that it plays a crucial role in defending liberal values. His work increasingly focuses on the need to reconcile the liberal commitment to universal rights with the enduring framework of nation-states – two concepts that may seem contradictory but, in his view, are ultimately compatible. He insists that liberalism's goals can and must be pursued within a world structured by sovereign nations. These themes

are central to his essay *A Country of Their Own*, published in *Foreign Affairs* in April 2022.

The dramatic events unfolding in Ukraine have provided Professor Francis Fukuyama with a compelling occasion for commentary and analytical reflection. He has addressed the implications of Russian aggression in various forums, including the journal *American Purpose*. In his view, Russia is heading toward defeat – a development that could bring the war to an end and open the door to a negotiated settlement. Such an outcome, he argued, would likely result in the collapse of Vladimir Putin’s regime. He also contended that the invasion has significantly damaged the credibility of populist leaders such as Matteo Salvini, Jair Bolsonaro, Marine Le Pen, Viktor Orbán, and Donald Trump, all of whom had expressed admiration for Putin and exhibited authoritarian tendencies. Fukuyama further suggested that Russia’s experience should serve as a cautionary lesson to China, which should harbor no illusions about achieving a quick or easy victory in any potential confrontation over Taiwan. He maintained that a Russian defeat could mark a “new birth of freedom” and help dispel growing concerns about the fragility of global democracy. In this light, he argued, the spirit of 1989 would live on through the resilience and courage of Ukraine.

These reflections are rooted in a deep-seated confidence in the logical progression of political events within the framework of global institutions and established norms. Yet recent developments have confronted even such a seasoned analyst as Professor Fukuyama with the mounting unpredictability of both domestic and international affairs. Russia’s war of aggression continues in brutal form, Europe is still struggling to define its strategic role in support of Ukraine, and U.S. politics faces a fundamental shift with the return of Donald Trump to the White House. These transformations signal a period of deep uncertainty in global politics – one that calls for renewed scholarly engagement. Professor Fukuyama’s long-standing expertise in political regimes, constitutional order, and the condition of liberal democracy makes him uniquely equipped to contribute to that effort. The world is undergoing a profound transition, but its di-

rection remains unclear. Few thinkers are as well prepared to explore the political and ideological consequences of this change as Francis Fukuyama.

In summary, it must be emphasized that Professor Fukuyama's combination of rigorous academic research – expressed in an impressive and widely influential body of work – with sustained engagement in political analysis and policy advising has had a transformative impact on political science at the global level. His scholarship provides a deep and nuanced understanding of the evolution and challenges of contemporary political systems, consistently underscoring the central place of liberal democracy within them. As a model of the engaged intellectual, Professor Fukuyama exemplifies the highest standards of international scholarship. He is unquestionably a deserving recipient of an honorary doctorate from Adam Mickiewicz University in Poznań – a recognition I fully and wholeheartedly endorse.

Kraków, 12 March 2025

*Professor Andrzej Mania
Professor Emeritus
Jagiellonian University
Member of the Polish Academy of Arts and Sciences*

Review of the Academic Achievements of Professor Francis Fukuyama in Support of the Doctor Honoris Causa Nomination by the Senate of Adam Mickiewicz University

Professor Francis Fukuyama's academic journey did not begin with political science or international relations. He earned his undergraduate degree in classical studies from Cornell University, where he also studied political philosophy under the guidance of Allan D. Bloom. He initially pursued graduate studies in comparative literature at Yale University, spending six months in Paris, but ultimately found the discipline unfulfilling and redirected his focus to political science at Harvard University. There, in 1975, he completed his PhD with a dissertation titled *Soviet Threats to Intervene in the Middle East, 1956–1973: A Study of Soviet Risk-Taking*. His doctoral advisor was the eminent political scientist Samuel P. Huntington, and his dissertation supervisor was Professor Nadav Safran, a leading expert on Middle Eastern affairs.

In the early stages of his career, Fukuyama gained practical experience as a consultant, analyst, and participant in both governmental and non-governmental organizations, as well as in the private sector. His roles included an internship at the U.S. Arms Control and Disarmament Agency (1976), consultancy work at Pan Heuristics, Inc. (1978–1979), and positions within the U.S. Department of State's Policy Planning Staff. He also served as a member of the American delegation to the Egyptian-Israeli negotiations on Palestinian autonomy (1981–1982) and as Deputy Director of the Policy Planning Staff (1989–1990).

Early in his academic development, Fukuyama was awarded several prestigious fellowships, including appointments as Graduate Fellow at Harvard's Center for Science and International Affairs

(1978–1979) and at the National Security Program within the Center for International Affairs (1979).

Between 1994 and 1996, he taught at the Foreign Policy Institute of the Johns Hopkins School of Advanced International Studies (SAIS) in Baltimore, where he led a telecommunications research project. From 1996 to 1999, he directed a project on emerging sciences. From 2001 to 2010, he held the Bernard L. Schwartz Professorship of International Political Economy at SAIS and directed its International Development Program from 2005 to 2010. He also served as Dean of SAIS between 2002 and 2004.

Prior to his tenure at Johns Hopkins, he held a professorship at George Mason University in Washington, D.C., where he served as the Omer L. and Nancy Hirst Professor of Public Policy (1996–2001) and as Director of the International Commerce and Policy Program at the Institute of Public Policy (1997–2000).

Currently, Professor Fukuyama is based at Stanford University, where he has served since 2010 as the Olivier Nomellini Senior Fellow at the Freeman Spogli Institute for International Studies. Since 2019, he has directed the Ford Dorsey Master’s in International Policy program, and from 2015 to 2021, he led Stanford’s Center on Democracy, Development, and the Rule of Law.

Additionally, Fukuyama maintained a long-standing affiliation with the RAND Corporation, where he held multiple influential positions over the years: social scientist (1979–1981), senior member of the Political Science Department (1983–1989), consultant (1990–1994), senior social scientist (1995–1996), and co-director of the research project *Information and Biological Revolutions* (1996–1999).

* * *

I will not begin this review of Professor Francis Fukuyama’s scholarly achievements with his globally renowned book on the end of history, but rather with his early, rigorous analyses in the field that initially defined his research trajectory: Soviet foreign policy and its role in shaping international relations – particularly with regard to the

Global South and the Middle East. His work in this area offered significant insights into the dynamics of Soviet-American rivalry in these regions. Professor Fukuyama was recognized as a leading figure in Soviet studies, and during his affiliation with the RAND Corporation, he produced a substantial body of influential research, including: *Gorbachev and the New Soviet Agenda in the Third World* (RAND Corporation R-3634-A, February 1989); *Soviet Civil-Military Relations and the Power Projection Mission* (R-3504-AF, April 1987); *Moscow's Post-Brezhnev Re-assessment of the Third World* (R-3337-USDP, February 1986); *Military Aspects of the U.S.-Soviet Competition in the Third World* (P-7164, 1985); *U.S.-Soviet Interactions in the Third World* (OPS-004, March 1985); *Soviet Experience with Cooperative Forces* (N-2325-USDP, June 1985); *The New Marxist Leninist States and Internal Conflict in the Third World* (P-7020, 1984); *A Systematic Soviet Strategy for the Third World?* (P-6965, February 1984); *The Soviet Threat to the Persian Gulf* (P-6596, March 1981); *New Directions for Soviet Middle East Policy: Implications for the Atlantic Alliance* (P-6443, February 1980); *The Future of the Soviet Role in Afghanistan: A Trip Report* (N-1579-RC, September 1980); *The Soviet Union and Iraq Since 1968* (N-1524-AF, July 1980); *Nuclear Shadowboxing: Soviet Intervention Threats in the Middle East* (N-1577-FF, June 1980). In addition to these studies, two notable articles stand out: *The Cycles of Soviet Third World Policy (Problems of Communism, September–October 1987)* and *Gorbachev and the Third World (Foreign Affairs, Vol. 64, No. 4, 1986)*.

Among his most important contributions in this domain is the edited volume *The Soviet Union and the Third World: The Last Three Decades* (1987), co-edited with Professor Andrzej Korboński of the University of California, Los Angeles – himself a native of Poznań. This work remains one of the most comprehensive assessments of Soviet strategy and engagement in the Third World.

* * *

In reviewing the scholarly achievements of Professor Francis Fukuyama, it is essential – given the scope of his work – to focus on a selection of his most influential monographs.

- *The End of History and the Last Man* (New York: Free Press, 1992)

In this landmark publication, Fukuyama framed the collapse of the Soviet Union as part of what he described as “the endpoint of mankind’s ideological evolution.” He argued that the historical struggle among competing ideologies had largely concluded, with liberal democracy emerging – following the Cold War and the fall of the Berlin Wall in 1989 – as the dominant political model. This led him to characterize liberal democracy as “the final form of human government.” The book expands on themes first introduced in his 1989 article *The End of History?* in *The National Interest*, where he anticipated the global triumph of political and economic liberalism. It remains Fukuyama’s most widely recognized work. According to Google Scholar, the original English edition has been cited 44,928 times; the Spanish edition, 5,443 times; the Russian, 1,605; the French, 1,438; the German, 1,425; and the Polish, 389 times.

- *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity* (New York: Free Press, 1995)

In this influential study, Fukuyama underscores the significance of trust and social capital as key drivers of economic development and prosperity. He persuasively argues that cultural norms deeply influence a society’s capacity for economic success, outlining a vision of a stable, effective state rooted in shared ethical expectations and institutional competence. The book highlights the importance of social cohesion, cultural context, and administrative efficiency in fostering national prosperity.

- *The Great Disruption: Human Nature and the Reconstitution of Social Order* (New York: Free Press, 1999)

In this book, Professor Fukuyama presents the thesis that the transition from the industrial age to the information age – what he terms the “great disruption” – is a civilizational shift as momentous

as the earlier transitions from pastoralism to agriculture or from agrarian life to industrial society. He explores the breakdown of traditional hierarchies and authority structures, and the profound reconfiguration of the social order brought about by rapid technological and cultural change. Drawing on historical analogies and sociological theory, he identifies signs of emerging prosocial behavior and argues for humanity's enduring need for moral norms and social regulation.

- *Our Posthuman Future: Consequences of the Biotechnology Revolution* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 2002)

Here, Professor Fukuyama presents a comprehensive account of the changing conception of human nature, tracing its evolution from antiquity through to modern utopians and dictators who have used ideology to reshape it and to dehumanize humanity in ethical and political terms, particularly in the context of biotechnological advancement. He highlights the consequences of manipulating human DNA and the impact of genetic research on the very foundations of liberal democracy – specifically, the belief that human beings are inherently equal. In his view, the biotechnology revolution could bring about the end of the human being as traditionally understood, replaced by genetically modified individuals. In this work, he revisits and challenges his earlier thesis on the “end of history,” arguing that as biotechnology increasingly allows humans to control their own evolution, it may also make it possible to alter human nature itself, thereby threatening the foundations of liberal democracy. One possible consequence is that this transformation could lead to profound and irreversible inequality.

- *State-Building: Governance and World Order in the 21st Century* (Ithaca: Cornell University Press, 2004)

In this volume, Fukuyama offers a thoughtful analysis of the concept of statehood and the causes behind the fragility of many modern

states. He explores the challenges of transferring institutional frameworks from established democracies to non-democratic societies and engages in a critical discussion of the global consequences of weak and failed states. Identifying them as key sources of international instability, Fukuyama also addresses the normative and practical foundations for international intervention aimed at strengthening state institutions.

- *America at the Crossroads: Democracy, Power, and the Neoconservative Legacy* (New Haven: Yale University Press, 2006 – U.S. edition)
- *After the Neocons: Where the Right Went Wrong* (London: Profile Books, 2006 – U.K. edition)

In these complementary editions, Fukuyama reflects on U.S. foreign policy and the rise – and limits – of neoconservative ideology. He offers a detailed account of the intellectual and political trajectory of neoconservatism, evaluating its assumptions and policy outcomes. While initially supportive of the George W. Bush administration, Fukuyama identifies where and why it went astray, especially in its approach to the Iraq War. He advocates for a new model of foreign policy – one rooted in realism, tempered idealism, and a renewed commitment to international legitimacy.

- *Falling Behind: Explaining the Development Gap Between Latin America and the United States*, ed. (New York: Oxford University Press, 2008)

This edited volume presents a comprehensive analysis of the persistent development gap between the United States and Latin America. The central argument is that structural inequalities within Latin American societies have hindered sustained economic growth. Fukuyama and the contributors emphasize how unequal wealth distribution contributes to social unrest and obstructs long-term economic advancement.

- *The Origins of Political Order: From Prehuman Times to the French Revolution* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 2011)

This work traces the formation and evolution of political institutions from early human societies to the era of the French Revolution. Drawing on comparative political history, Fukuyama constructs a theory of political stability grounded in three foundational pillars: a modern and capable state, the rule of law, and accountable government.

- *Political Order and Political Decay: From the Industrial Revolution to the Present Day* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 2014)

This is a remarkably perceptive analysis of the rise and decline of political institutions, from the Industrial Revolution to the present, across different regions of the world. As a contemporary case study, the author examines the United States, which he sees as experiencing political decay – reflected in the declining efficiency of public administration, the capture of the legislative process by special interest groups, and the proliferation of inevitable yet obstructive legal challenges to virtually every form of government action.

- *Identity: The Demand for Dignity and the Politics of Resentment* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 2018)

The author tackles the critically important issue of identity in relation to the human need for dignity and its influence on liberal democracies. He offers a thorough analysis of contemporary identity politics – its roots, its consequences, and its implications for both domestic and international affairs. He concludes that the demand for identity cannot be ignored and must be shaped in ways that strengthen, rather than weaken, democratic institutions.

- *Liberalism and Its Discontents* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 2022)

In this work, Fukuyama defends the principles of liberalism against growing critiques from both the populist right and the progressive left. He examines the sources of liberalism's contemporary malaise and proposes a return to consensus-based politics grounded in individual rights, the rule of law, and institutional integrity.

Equally important are Fukuyama's numerous book chapters and journal articles, including influential essays published in *Foreign Affairs*. These contributions further reinforce his position as one of the most important political thinkers of the past several decades.

* * *

Professor Francis Fukuyama's body of work holds considerable scholarly significance and continues to shape the future trajectory of political science research. He possesses a remarkable ability to interpret and frame complex developments across political, social, economic, and cultural domains – both within nation-states and at the global level – with originality and clarity. His writing is marked by analytical precision, conceptual breadth, and a deep understanding of the dynamics and intricacies of international relations.

His publications – monographs, edited volumes, book chapters, and peer-reviewed articles – are widely recognized as foundational texts in the field. Many have become part of the core curriculum in political science and international relations programs worldwide. Throughout his work, Professor Fukuyama offers carefully constructed forecasts concerning the future of democracy, U.S. foreign policy, and the global order, grounded in a nuanced reading of both domestic and international factors.

Francis Fukuyama's body of scholarly work is distinguished by its originality and by a comprehensive approach to explaining political dynamics, both domestic and international. In his in-depth, globally informed analyses, he incorporates field research and case studies, producing highly competent and methodologically rigorous

examinations of key issues. His work reflects a deep understanding of the functioning of public institutions and societies, as well as the intricate dynamics of international relations, taking into account both internal and external factors.

It would be reductive to classify Professor Fukuyama solely as a political scientist or international relations scholar. His intellectual range extends into political philosophy, ethics, anthropology, economics, the history of ideas, sociology, and social policy. Many of his publications are fundamentally interdisciplinary, blending insights from multiple fields into cohesive and accessible arguments. His academic contributions stand out not only for their substance but also for the innovative way he frames and investigates pressing political questions.

* * *

In recent years, Professor Francis Fukuyama has turned his attention to the technological threats confronting democratic systems. His research explores the disruptive effects of social media on civic engagement, the intensification of social polarization, and the spread of disinformation. In addressing these challenges, he calls for the establishment of robust legal and institutional frameworks to regulate digital environments and protect democratic norms.

An equally important strand of his work examines the global resurgence of authoritarian regimes and the rise of populist movements – phenomena that increasingly affect not only autocratic states but also democratic societies. In addition to offering critical diagnoses, Fukuyama proposes concrete strategies to bolster democratic resilience in the face of these pressures.

Another central theme in his recent scholarship is the role of national identity in defending liberal values. He argues that a stable sense of national belonging is essential to sustaining liberal democracy and insists on the need to reconcile the nation-state with the principles of liberal universalism – even when the two may seem fundamentally at odds.

* * *

Professor Fukuyama has authored critical reviews in esteemed academic journals such as *Political Science Quarterly* and *The Journal of Democracy*, as well as in numerous influential media outlets including *The New Republic*, *New York Times Book Review*, *The Wall Street Journal*, *The Financial Times*, *The Washington Times*, and *The Washington Post*. His commentaries and interviews have been featured in leading publications globally, including *The Wall Street Journal*, *New York Times*, *Los Angeles Times*, *The Washington Post*, *The Guardian*, *The Telegraph*, *Financial Times*, *Le Point*, *Le Monde*, *Le Figaro*, *Mondo Economico*, *La Stampa*, *Il Sole 24 Ore*, *La Repubblica*, *Yomiuri Shimbun*, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, *Die Zeit*, *Süddeutsche Zeitung*, *Australian Financial Review*, *El Pais*, *El Mundo*, *Mainichi Shimbun*, *Sankei Shimbun*, *Global Business*, *NRC Handelsblad*, *De Groene Amsterdamer*, *Chosun Ilbo*, *Kyung Hyang Daily News*, and *Joong An Daily News*. In Poland, his work has appeared in *Gazeta Wyborcza* and *Rzeczpospolita*, as well as on online platforms like Onet.pl.

The social and political impact of these interviews and commentaries has been profound. Professor Fukuyama often engages with current political events, both in the United States and globally. His public commentary complements his academic work, promoting democratic values within political systems and the international environment, particularly through discussions on the principles of democracy, the rule of law, and social trust. It is rare for an individual's academic and public contributions to have such a significant impact on politics, scholarship, and society.

* * *

Professor Fukuyama's exceptional scholarly expertise has earned him numerous invitations to deliver guest lectures across the United States and globally. Notable engagements include his time as a visiting professor at the Department of Political Science at the University

of California, Los Angeles, in 1986 and 1989, as well as prestigious lectures such as The Tanner Lectures at Brasenose College, Oxford in May 1997, The John Bonython Lecture in Melbourne, Australia in August 2002, The Sir Ronald Trotter Lecture in Wellington, New Zealand in August 2002, The Castle Lectures at Yale University in April 2005, and The Seymour Martin Lipset Memorial Lecture in Toronto and Washington in October-November 2005. Since 2008, he has held the position of visiting professor at Aarhus University in Denmark.

In addition to his teaching and lecturing, Francis Fukuyama has been a proactive figure in the political science community. His contributions include his active involvement with the American Political Science Association and his editorial roles in influential journals such as *American Purpose* and *The American Interest*. He has also served on numerous editorial boards for leading political science publications.

* * *

Professor Fukuyama has received numerous prestigious accolades for his exceptional achievements. His academic, organizational, and teaching contributions have been highly recognized by the institutions where he has worked. At Johns Hopkins University, he was honored with the Founder's Award from the Johns Hopkins School of Advanced International Studies (2010) and the Max M. Fisher Award for Excellence in Teaching (2010). At Harvard University, he received the Centennial Medal from the Harvard Graduate School of Arts and Sciences in 2016. Additionally, he has earned awards for his publications, such as the Los Angeles Times Book Critics Award in the Current Interest category for *The End of History and the Last Man* (1992), the Estoril Global Issues Book Prize (2015) for *Political Order and Political Decay*, and the Rodel Institute Edwards Book Award for *Liberalism and Its Discontents* (2023).

In 2015, Professor Fukuyama was awarded the Johan Skytte Prize, the equivalent of the Nobel Prize in Political Science, for his works

The Origins of Political Order (2011) and *Political Order and Political Decay* (2014). The award citation recognized his “breathtaking knowledge, clarity, and courage, which have illuminated the development of the modern political order.” In these works, Professor Fukuyama offers an in-depth analysis of humanity’s drive for political organization that ensures the survival of the “tribe” both physically and materially.

Professor Fukuyama has also received other distinguished awards, including the Excellence 2000 Award from the U.S. Pan Asian-American Chamber of Commerce in 1995, the Democracy Service Medal from the National Endowment for Democracy in 2010, and the Fred Riggs Award for Lifetime Achievement in Public Administration from the American Society for Public Administration, awarded in 2024.

Internationally, he has been recognized with honors such as the Premio Capri International Award for the Italian edition of *The End of History and the Last Man* (1992), the Medal of the Presidency of the Italian Republic (1993), and the Commander’s Cross of the Order of Merit in Romania (2000).

His expertise has also been acknowledged through his membership in prestigious non-profit organizations that promote democracy, such as Freedom House (Board of Trustees), The Volcker Alliance (Board of Directors), and the Council on Foreign Relations. From 2001 to 2004, Professor Fukuyama served on the President’s Council on Bioethics, appointed by U.S. President George W. Bush.

Professor Fukuyama has received honorary doctorates from several esteemed institutions, including Connecticut College (1995), Doane College (2001), and Pardee Rand Graduate School (2012) in the United States; Doshisha University (2007) and Kansai University (2009) in Japan; and the University of Aarhus (2011) in Denmark. However, he has yet to receive an honorary doctorate from any institution in Central or Eastern Europe. Given Professor Fukuyama’s remarkable body of work and achievements, this list, in my view, should be significantly longer.

Nearly every publication by Professor Fukuyama has garnered significant attention from the academic community and beyond. Many of his monographs have sparked global, fruitful debates, and while some have faced criticism – often unfounded, particularly when the critics misinterpreted his intentions – these discussions have enriched the discourse. This was especially true of his essay *The End of History?* (1989) and, most notably, his book *The End of History and the Last Man* (1992).

His works have become a cornerstone in the field of political science worldwide. Several of his publications have been translated into over twenty languages, including Polish. Professor Fukuyama's contributions are well-known and highly valued in Poland, as evidenced by the numerous translations, the majority of which have been published by presses in Poznań:

- *Koniec historii?*, in: *Czy koniec historii?. Konfrontacje 13*, Warszawa 1991, Idee, Wydawnictwo Pomost, pp. 7–36 (*End of History?*, *The National Interest* 1989, no. 16)
- *Koniec historii*, Wydawnictwo Zysk i Spółka, Poznań 1996; 2000 (*The End of History and the Last Man*)
- *Ostatni człowiek*, Wydawnictwo Zysk i Spółka, Poznań 1997 (*The End of History and the Last Man*)
- *Zaufanie: kapitał społeczny a droga do dobrobytu*, PWN, Warszawa–Wrocław 1997 (*Trust. The Social Virtues and the Creation of Prosperity*)
- *Wielki wstrząs: natura ludzka a odbudowa porządku społecznego*, translated by Hanna Komorowska i Krzysztof Dorosz, Wydawnictwo Bertelsmann Świat Książki, Warszawa 2000 (*The Great Disruption. Human Nature and the Reconstitution of Social Order*)
- *Koniec człowieka. Konsekwencje rewolucji biotechnologicznej*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2004 (*Our Posthuman Future: Consequences of the Biotechnology Revolution*)

- *Budowanie państwa. Władza i ład międzynarodowy w XXI wieku*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2005 (*State-Building: Governance and World Order in the 21st Century*)
- *Ameryka na rozdrożu. Demokracja, władza i dziedzictwo neokonserwatyzmu*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2006 (*America at the Crossroads. Democracy, Power and the Neoconservative Legacy*)
- *Historia ładu politycznego. Od czasów przedludzkich do rewolucji francuskiej*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2012 (*The Origins of Political Order. From Prehuman Times to the French Revolution*)
- *Ład polityczny i polityczny regres. Od rewolucji przemysłowej do globalizacji demokracji*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2015 (*Political Order and Political Decay. From the Industrial Revolution to the Globalization of Democracy*)
- *Koniec historii i ostatni człowiek*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2017 (*End of History and the Last Man*)
- *Tożsamość: współczesna polityka tożsamościowa i walka o uznanie*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2019 (*Identity: The Demand for Dignity and the Politics of Resentment*)
- *Zamieszanie z liberalizmem*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2024 (*Liberalism and Its Discontents*)

It should also be noted that these books are not only widely recognized within the Polish academic community but are also frequently cited, often more so than their translations in Spanish, French, or German.

* * *

It would be worthwhile to highlight Professor Fukuyama's connections to Poland. As he himself recalls, his first visit took place in the pivotal year of 1989. During a return visit in 2010, he remarked in Gdańsk that "the Polish transformation is one of the greatest political miracles of the 20th century." Then, in 2019, reflecting on three decades of transformation, he remarked that what he saw after thirty years was a miracle. He also shared his thoughts on the parliamentary elections of October 15, 2023, via social media.

* * *

Professor Francis Fukuyama maintains the highest standards in scholarly discourse and is a man of remarkable personal integrity. He is considered a truly multidisciplinary scholar with profound knowledge of history and contemporary global issues. His work has earned him a prominent place among global social and human sciences researchers, and he is widely regarded as one of the most significant contemporary social philosophers, enjoying unparalleled international recognition. His scholarly contributions are nothing short of exceptional. It is no exaggeration to say that his work has made an indelible mark on the development of global science. His influence on the field of political science, especially in international relations, is profound, and he is widely regarded as a world-renowned authority in this field.

In summarizing Professor Fukuyama's legacy, it is clear that he is one of the most distinguished social scientists of our time. His impact on global research in the social and human sciences, particularly in political science, is both substantial and worldwide. The overwhelming majority of his publications have not only been extensively cited but continue to fuel scientific discourse across the globe. Furthermore, his work has inspired numerous researchers, even those with differing theoretical and methodological approaches.

* * *

Finally, I would like to share a personal reflection. In my youth, when I was passionate about geography, the word "Fukuyama" was immediately associated with a city in Japan. However, since completing my studies, my association with the name has evolved. Now, I only think of Professor Francis Fukuyama when I hear it. The meaning of "Fukuyama" has transformed for me – from the Japanese term meaning "mountain of blessings" to now symbolizing the Himalayas of political science.

* * *

With great conviction and joy, I firmly believe that Professor Francis Fukuyama fully deserves to be awarded the title of Doctor Honoris Causa by Adam Mickiewicz University in Poznań. I would like to extend my heartfelt congratulations to the university's leadership and academic community for making such a well-considered and profoundly meaningful decision to bestow this prestigious honor upon Professor Fukuyama, a scholar whose global stature and academic contributions make him a true *professoris magni*.

Olsztyn, 18 March 2025

*Professor Arkadiusz Żukowski
Institute of Political Science, Faculty of Social Sciences
University of Warmia and Mazury, Olsztyn*

DOKTORZY HONORIS CAUSA UNIwersYTETU IM. ADAMA MICKIEWICZA W POZNANIU

1. Maria Skłodowska-Curie	15.12.1922	profesor chemii, dwukrotna laureatka Nagrody Nobla
2. Roman Dmowski	15.12.1922	polityk
3. Józef Rivoli	15.12.1922	profesor geografii, leśnictwa
4. Ferdynand Foch	16.04.1923	marszałek Francji i Polski
5. Heliodor Świącicki	12.10.1923	założyciel Uniwersytetu, lekarz
6. Ignacy Jan Paderewski	8.10.1924	polityk, kompozytor, pianista
7. Edward Mendell House	8.10.1924	doradca prezydenta Thomasa Woodrowa Wilsona
8. Oswald Balzer	3.12.1925	profesor historii prawa
9. Biskup Stanisław Łukomski	16.06.1926	biskup łódzki
10. Józef Paczoski	16.06.1926	profesor systematyki i geografii roślin
11. Jan Michał Rozwadowski	16.11.1928	profesor językoznawstwa indoeuropejskiego
12. Józef Kallenbach	24.04.1929	profesor historii literatury polskiej
13. Józef Mikułowski-Pomorski	24.04.1929	profesor chemii rolnej
14. Kazimierz Twardowski	21.05.1930	profesor filozofii
15. Tadeusz Zieliński	21.05.1930	profesor filologii klasycznej
16. Władysław Abraham	16.01.1931	profesor prawa kanonicznego
17. Edward Porębowicz	13.05.1932	profesor filologii romańskiej
18. Eugeniusz Romer	30.06.1933	profesor geografii

19. Stanisław Zaremba	30.06.1933	profesor matematyki
20. Józef Piłsudski	10.11.1933	marszałek Polski
21. Ignacy Mościcki	6.12.1935	prezydent RP
22. Tadeusz Banachiewicz	22.05.1936	profesor astronomii i matema- tyki
23. Ignacy Chrzanowski	1.04.1938	profesor historii literatury polskiej
24. Karol Malsburg	23.06.1939	profesor hodowli zwierząt
25. Adolf Chybiński	30.01.1951	profesor muzykologii
26. Józef Kostrzewski	4.01.1960	profesor archeologii
27. Kazimierz Tymieniecki	30.05.1960	profesor historii
28. Ambroise Jobert	30.05.1960	profesor historii prawa
29. Jan Czekanowski	2.04.1962	profesor antropologii
30. Kazimierz Ajdukiewicz	4.02.1963	profesor logiki
31. Hugo Steinhaus	11.03.1963	profesor matematyki
32. Alfred Ohanowicz	7.12.1964	profesor prawa cywilnego
33. Jean Fabre	30.06.1965	profesor literatury francuskiej
34. Knut Olof Falk	30.06.1965	profesor slawistyki
35. Stefan Rozmaryn	30.06.1965	profesor prawa państwowego
36. Czesław Znamierowski	6.12.1965	profesor teorii państwa i prawa
37. Witold Trąpczyński	22.12.1965	profesor ekonomii politycznej
38. Henryk Łowmiański	22.12.1965	profesor historii średniowiecz- nej
39. Leon Marion	9.01.1967	profesor chemii
40. Fryderyk Wolf	7.11.1966	profesor chemii
41. Maurice Bouvier Ajam	6.05.1968	profesor prawa
42. Herman Buddensieg	21.12.1968	wydawca czasopisma „Mickiewicz-Blätter”
43. Georges Castellan	21.12.1968	profesor historii, bałkanista
44. Heinz Tillmann	21.12.1968	profesor historii nowożytnej i najnowszej
45. Jerzy Suszko	21.12.1968	profesor chemii
46. Roman Pollak	21.12.1968	profesor historii literatury polskiej

47. Władimir I. Chotkiewicz	21.12.1968	profesor fizyki
48. Aleksander Charitonowicz Machnienko	21.12.1968	profesor prawa państwowego
49. Richard Norman Jones	10.02.1969	profesor spektrochemii organicznej
50. Borislav Blagojivić	12.06.1970	profesor prawa
51. Szczepan Szczeniowski	7.12.1970	profesor fizyki
52. Mikołaj Rudnicki	13.12.1971	profesor językoznawstwa indoeuropejskiego
53. August McIntosh	7.02.1972	profesor językoznawstwa ogólnego i angielskiego
54. Michail Pawłowicz Aleksiejew	7.05.1973	profesor slawistyki
55. Reinhold Olesch	7.05.1973	profesor slawistyki
56. Valentin Kiparsky	7.05.1973	profesor slawistyki
57. Margot Honecker	10.01.1974	minister oświaty NRD
58. Aleksiej Pawłowicz Okładnikow	8.04.1974	profesor archeologii
59. Ljubomir Durković-Jakšić	3.06.1974	profesor historii
60. Gunnar Hoppe	1.03.1976	profesor geografii fizycznej
61. Janusz Pajewski	2.05.1977	profesor historii
62. Roger Asselineau	2.05.1977	profesor literatury
63. Harry Sisler	2.05.1977	profesor chemii
64. Jean-Pierre Ebel	4.06.1979	profesor biologii molekularnej
65. Nelson Jordan Leonard	3.12.1979	profesor chemii organicznej i biochemii
66. Kazimiera Iłakowiczówna	5.10.1981	poetka
67. Rajmund Galon	28.03.1983	profesor geografii regionalnej i geomorfologii
68. Władysław Orlicz	23.08.1983	profesor matematyki

69. Arkadiusz Piekara	19.12.1983	profesor fizyki
70. Nils Erik Enkvist	19.12.1983	profesor językoznawstwa
71. Werner Winter	19.12.1983	profesor językoznawstwa
72. Karl Otmar Aretin	22.05.1984	profesor historii
73. Władysław Kuraszkiewicz	8.10.1984	profesor językoznawstwa
74. Witold Hensel	17.11.1986	profesor archeologii, mediewista
75. Krzysztof Penderecki	30.06.1987	kompozytor, dyrygent
76. Klaus Zernack	12.12.1988	profesor historii
77. Friedrich Karl Beier	12.12.1988	profesor prawa
78. Rajmond Andrew	12.12.1988	profesor fizyki i radiologii
79. Robert Maxwell	30.12.1988	wydawca prasowy
80. Aleksander Gieysztor	22.09.1989	profesor historii, mediewista
81. Calyampudi Radhakrishna Rao	20.11.1989	profesor statystyki matematycznej
82. Günter Grass	12.03.1990	pisarz, laureat Nagrody Nobla
83. Alfred Jahn	12.03.1990	profesor geografii
84. Hans Joachim Hirsch	20.06.1990	profesor prawa karnego
85. Alan Katritzky	20.06.1990	profesor chemii
86. Zdzisław Jeziorański (Jan Nowak)	23.10.1990	dziennikarz, pisarz, działacz polityczny
87. Kazimierz Dziewoński	19.11.1990	profesor geografii
88. Randolph Quirk	10.12.1990	profesor językoznawstwa
89. Jan Zwislocki	15.04.1991	profesor akustyki
90. Broder Carstensen	15.04.1991	profesor językoznawstwa
91. Gustaw Herling- -Grudziński	21.01.1991	pisarz
92. Wacław Leonowicz Kretowicz	27.01.1992	profesor fizjologii i biochemii roślin
93. Włodzimierz Kołos	25.05.1992	profesor chemii
94. Stanisław Urbańczyk	30.11.1992	profesor językoznawstwa
95. Paul Erdős	30.11.1992	profesor matematyki

96. Klaus Staemmler	30.11.1992	tłumacz literatury polskiej na język niemiecki
97. Michael Müller-Wille	1.03.1993	profesor archeologii
98. Arnold Brossi	25.10.1993	profesor chemii
99. Har Gobind Khorana	28.02.1994	profesor chemii i genetyki molekularnej
100. Mary Robinson	30.05.1994	prezydent Irlandii
101. Wisława Szymborska	27.02.1995	poetka, laureatka Nagrody Nobla (1996)
102. Ernst Håkon Jahr	27.03.1995	profesor językoznawstwa
103. Stefan Stuligrosz	29.05.1995	muzykolog, kompozytor, dyrygent, profesor Akademii Muzycznej w Poznaniu
104. Aron Guriewicz	23.09.1996	profesor historii
105. Dominik Lasok	27.01.1997	profesor prawa
106. Jerzy Łanowski	29.09.1997	profesor filologii klasycznej
107. Jerzy Zubrzycki	23.02.1998	profesor socjologii
108. Hans Wolfgang Spiess	25.05.1998	profesor fizyki chemicznej
109. Marian Biskup	25.05.1998	profesor historii
110. Javier Solana	29.06.1998	profesor fizyki, sekretarz generalny NATO
111. Wolfgang Viereck	29.03.1999	profesor literatury angielskiej i językoznawca niemiecki
112. William R. Dolbier	29.05.2000	profesor chemii
113. Ojciec Święty Jan Paweł II	26.02.2001	papież
114. Michał Głowiński	23.04.2001	profesor literatury polskiej, krytyk, prozaik
115. Jerzy Janik	25.06.2001	profesor fizyki neutronowej
116. Manfred A. Dauses	27.05.2002	profesor prawa publicznego
117. Kardynał Zenon Grocholewski	22.03.2004	prefekt watykańskiej Kongrega- cji Edukacji Katolickiej

118. Peter Brook	24.05.2004	twórca współczesnego teatru i filmu
119. Aleksander Pełczyński	21.03.2005	profesor matematyki
120. Robert Pecora	30.03.2006	profesor fizyki
121. Jan Strelau	25.09.2006	profesor psychologii
122. Tadeusz Kotula	27.11.2006	profesor historii starożytnej
123. Albert Arnold Gore	24.11.2008	wiceprezydent Stanów Zjednoczonych, laureat Pokojowej Nagrody Nobla
124. Gerd Alberti	20.05.2009	profesor zoologii
125. Robert H. Grubbs	29.06.2009	profesor chemii, laureat Nagrody Nobla
126. Jerzy Fedorowski	29.06.2009	profesor geologii, rektor UAM w latach 1990–1996
127. Cheong Byung-Kwon	24.10.2011	twórca studiów polonistycznych w Korei, tłumacz arcydzieł literatury polskiej na język koreański
128. Andrzej Schinzel	19.12.2011	profesor matematyki, autorytet w dziedzinie teorii liczb
129. John Maxwell Coetzee	28.05.2012	profesor literatury angielskiej, laureat Nagrody Nobla
130. Béla Bollobás	24.06.2013	profesor matematyki, specjalista w zakresie kombinatoryki
131. Tadeusz Maliński	24.02.2014	profesor chemii
132. Henryk Samsonowicz	26.05.2014	profesor historii
133. Peter Nijkamp	24.11.2014	profesor ekonomii, ekonomii przestrzennej oraz geografii społeczno-ekonomicznej
134. Julia Hartwig	24.11.2014	poetka, eseistka i tłumaczka
135. Jan C. Joerden	22.12.2014	profesor prawa
136. Wolfgang Ulrich Dressler	23.03.2015	profesor językoznawstwa
137. Brian C.J. Moore	23.03.2015	profesor percepcji słuchowej
138. Krzysztof Matyjaszewski	30.05.2016	profesor chemii

139. Rolf Fieguth	26.06.2017	profesor slawistyki, germanista i tłumacz
140. Janusz Jurczak	21.12.2017	profesor chemii
141. Reinhardt Lührmann	19.10.2019	profesor biologii molekularnej
142. Henryk Podbielski	7.02.2022	profesor filologii klasycznej, hellenista, znawca retoryki antycznej
143. Jean-Marie Lehn	20.06.2022	profesor chemii, laureat Nagrody Nobla
144. Hans-Jochen Schiewer	10.10.2022	profesor historii i germanistyki
146. Andrzej Bogusław Legocki	30.05.2023	profesor nauk przyrodniczych, biochemik, członek rzeczywisty Polskiej Akademii Nauk, w latach 2003-2006 prezes PAN
145. Albert Fert	6.06.2023	profesor fizyki, laureat Nagrody Nobla
146. Orhan Pamuk	27.02.2023	pisarz, laureat Nagrody Nobla

SPIS TREŚCI

Program uroczystości

5

Event programme

6

Programma sollemnitatis

7

PARS POLONA / PARS ANGLICA

Uchwała nr 53/2024/2025

Senatu Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

z dnia 31 marca 2025 r.

w sprawie nadania tytułu doktora honoris causa

Profesorowi Francisowi Fukuyamie

9

Resolution No. 53/2024/2025

of the Senate of Adam Mickiewicz University, Poznań

date March 31, 2025

of the Conferral of the Title of Doctor Honoris Causa

upon Professor Francis Fukuyama

71

Oratio inauguralis a Rectore habita

Prof. dr hab. Bogumiła Kaniewska

11 / 73

Oratio a Decano habita

Prof. UAM dr hab. Szymon Ossowski

13 / 75

Laudatio a Promotore dicta

Prof. dr hab. Radosław Fiedler

19 / 81

Doctoris Honoris Causa lectio

23 / 85

Censurae

Prof. dr hab. Andrzej Gałganek

27 / 89

Prof. dr hab. Andrzej Mania

41 / 103

Prof. dr hab. Arkadiusz Żukowski

55 / 117

Doktorzy honoris causa

Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

133

ISBN 978-83-232-4445-5
ISSN 0860-2522